

Maktens Arena

En studie av forholdet mellom masse og elite i den romerske
underholdningsverden, fra 44 fvt. – 68 evt.

Lars Wilgott Riple

Masteroppgave i historie

AHKR, UiB Vår 2012

FORORD

Da jeg først begynte på masterprogrammet i antikkens historie hadde jeg, i motsetning til mange av mine medstudenter, ikke den fjerneste ide om hva jeg skulle skrive om. Det var først noen uker ut i den obligatoriske undervisningen som fulgte at jeg fikk en tanke som skulle forme resten av mitt studium. Under et foredrag som omhandlet symbolbruk ble det presentert en rekke bilder, hvor ett av dem viste en gruppe fotballsupportere som satt på en tribune. Dette bildet fikk meg til å huske noe jeg hadde lest om tilhengerne av romerske vognløp og hvordan de kledde seg i fargen til det laget de heiet på. Jeg bestemte meg for å undersøke hvorvidt moderne sportssupportere og deres tilhengermentalitet kunne sammenlignes med dets motparter i antikken. Denne tilnærmingen viste seg imidlertid å ikke være like original som jeg hadde håpet på, men min fascinasjon for den romerske underholdningsverden og dens tilskuere var allerede fastsatt. Etter mye rådføring med min veileder og dype dykk i forskningslitteratur og kildemateriale, begynte så smått en ny innfallsvinkel å ta form. Noen år senere er resultatet teksten som følger og i den anledning er det flere som må nevnes for sin rolle i det ferdige arbeidet.

Den første som skal takkes er selvfølgelig min veileder Ingvar Mæhle, som har korrigert meg der jeg har tatt feil og oppmuntret videre når jeg har berørt noe viktig. For mange innspill og inspirasjon til nye tema som kunne føres inn i oppgaven må jeg takke Jørgen Christian Meyer. Eivind Heldaas Seland skal også takkes for å konstant minne meg på at det jeg skriver om er veldig spennende og for hans kritiske spørsmål til mine tolkninger av antikke kilder. En ekstra takk skal også rettes mot Per-Bjarne Ravnå som kom med et forslag til forskningslitteratur som skulle vise seg å være veldig viktig for oppgaven.

Til slutt vil jeg takke min familie og min samboer som har vært en fantastisk støtte gjennom hele prosessen. Jeg må heller ikke glemme å takke min surrogatfamilie av antikkstudenter, Erlend, Patrick, Line, Eirik og Martine. Vi har hatt et fantastisk miljø både sosialt og akademisk og er noe av det jeg vil savne mest i ettertid.

Lars Wilgott Riple.
Bergen, 04.05.2012

Innholdsfortegnelse

Forord	2
Innholdsfortegnelse	3
Figurer og tabeller	5
1. Innledning	6
Begrepsavklaring og definisjoner	11
Forskningstradisjonen	13
Kildematerialet og kildekritikk	16
2. Bakgrunnskapittel	20
Det romerske samfunnet	20
Romersk underholdning.....	26
3. Romersk underholdning i republikkens siste fase	31
Viktigheten av underholdning	31
Sitteplasser og synliggjørelsen av status	36
Veien fra tilskuer til underholder	44
Underholdning som maktsenter.....	49
Veien til Augustus	53
Delkonklusjon.....	58
4. Tilskuertribunen, samfunnet skapt i keiserens bilde	60
Keiserens plassering under lekene	61
Underholdningsbygg under Augustus	63

Augustus' tilskuerreform – Lex Julia Theatralis.....	64
Sitteplasser etter Augustus	70
Kjønnssegregering under lekene, status eller moralsk nødvendighet?.....	75
Delkonklusjon.....	87
5. Gammel elite i nye roller	88
Skyggesiden av et liv i rampelyset	88
Augustus, tilhenger eller motstander av elitens opptreden?.....	91
Forbud og oppmuntring under Augustus' etterfølgere.....	95
Sex, sestertser eller verdighet?	102
Delkonklusjon.....	105
6. Underholdning som politisk forum under keiserne	107
Underholdnings funksjon som politisk senter etter Augustus	108
Augustus «monopolisering» av underholdning, et spørsmål om kontroll av makt eller økonomi?	110
Augustus, mesteren i propaganda.....	113
7. Konklusjon	127
Bibliografi	132
Forskningslitteratur.....	132
Kildemateriale	137
Vedlegg	140
Barbara Levicks oversettelse av Senatus Consultum, fra Larinum:	140
English abstract	142

Figurer og tabeller

Figur 1: Forside.¹	0
Figur 2: Sosiopolitisk pyramide.	25
Figur 3: Bilde fra Tomba delle Bighe, Tarquinii.	27
Figur 4: Søyلة fra Chiusi.	27
Figur 5: Pompeius' teater	41
Figur 6: Mynt	61
Figur 7: Inndeling av sitteplasser	68
Tabell 1: Tidslinje over kilder.	18

¹ *Police Verso* av Jean-León Gérôme er hentet fra nettstedet penelope.uchicago.edu. Søk:13.11.2011

1.

INNLEDNING

Spenningen blant de mange tusen tilskuerne på tribunen kunne føles i luften. August måned var kommet og lekene som hovedstadens innbyggere hadde ventet så lenge på skulle endelig til å begynne. Tilskuerne satt tett samlet i et sirkelformet stadion og applauderte atletene som gradvis entret arenaen. Før lekene kunne begynne hilste utøverne, slik skikken var, til verten som satt i sin egen losje på tribunen. Rundt ham var rikets elite strategisk plassert, lett gjenkjennelig i sine distinkte klesdrakter. Dette var ikke den første gang byens innbyggere var blitt underholdt, men dette skulle bli større enn alt tidligere. Republikkens dager var over og dette var den nye statsmaktens sjanse til å vise sin makt og storhet for sitt folk og resten av verden. Året var 1936 og Adolf Hitler hadde nettopp åpnet den 11. olympiade i det olympiske stadium i Berlin.²

Selv om typen underholdning har endret seg, har hendelsen som nettopp ble beskrevet en rekke likhetstrekk til det som ble presentert tilskuerne i det antikke Roma. En tydelig fellesnevner er hvordan maktapparatet ville fremstå ovenfor sitt eget folk, så vel som ovenfor fremmede statsmakter. I tilfellet med OL i Berlin er presentasjon for fremmede statsmakter selvforklarende. Det var en måte for Hitler og nazismen å vise seg fra sin beste side, samtidig som det var en mulighet til å demonstrere det tyske folks overlegenhet over andre nasjoner. De romerske lekene var primært rettet mot den lokale fastboende befolkningen men det var ofte utenlandske gjester på besøk, som ambassadører eller til og med kongelige.³ Dette gjaldt nok spesielt i Roma, hvor et besøk til et av byens teatre, *circus*⁴ og amfiteatre var mest sannsynlig en selvfølge når man først var i byen.⁵ Foruten den spennende underholdningen og de imponerende bygningene som huset dem, vakte kanskje tilskuertribunen i seg selv en interesse hos en nykommer til de romerske lekene. Med blant

² Rossol.2010:122

³ I tillegg var det vanlig for romerne å bygge et amfiteater eller en annen form for underholdningsbygg i de største byene i erobrede land, mest sannsynlig for å spre romersk kultur og for å underholde romerske soldater utstasjonert der.

⁴ Det latinske begrepet *circus* vil bli benyttet utover i oppgaven istedenfor «sirkus», ettersom betydningen ikke er det samme. Med *circus* menes en avlang underholdningsarena hvor man blant annet holdt vognløp.

⁵ For referanser til utlendinger som besøker romersk underholdning, se Tacitus.*Annals*. 13.54

annet bruk av symboler, hilsener og klesdrakter skapte romerne, på lignende måte som tyskerne i 1936, et bilde av samfunnet slik de ville fremstilles for omverden.⁶ Spesielt klesdrakt var et nyttig virkemiddel for å vise standsmessige skiller i samfunnet.⁷ Et annet og kanskje viktigere visuelt virkemiddel for å skille eliten fra massen var derimot hvor de satt blant tilskuerne. En tommelfingerregel virker å være at jo nærmere rikets leder en person var plassert, desto mer innflytelse og status innehadde vedkommende. Dette kommer tydelig fram i de skriftlige kildene i tiden etter Romerrikets første keiser.

Formålet med denne studien er å undersøke hvilken betydning underholdning spilte i det romerske maktspeillet gjennom overgangen fra republikk til keiserdømmet. Det romerske samfunnet var sterkt hierarkisk før og under keisertiden, der en persons status og ære var ens dyreste eiendeler. Hvordan man kunne vise denne statusen til omverden var dermed svært viktig for romerne. Min første underproblemstilling er derfor:

- Hvordan kan sitteplasser, og rettighetene knyttet til dem, ha utgjort en faktor i det sosiopolitiske maktspeillet?

Det romerske samfunnet var et «se og bli sett» samfunn⁸, hvor tilsynelatende trivielle faktorer som hvor man satt, ble gitt stor fokus. Et annet aspekt ved tilskuernes synlighet for hverandre var hvis man sluttet å være nettopp det, en tilskuer. I slutten av republikken og i tidlig keisertid kunne Romas mange tilskuere være vitne til en bisarr utvikling. Stadig flere medlemmer fra eliten valgte å opptre offentlig. Hvis et prominent og respektert medlem av statsapparatet i en moderne stat hadde valgt å opptre offentlig i dag, ville dette kanskje blitt vurdert som merkelig, men samtidig underholdende, ettersom det ville vært en ny rolle for

⁶ Når det gjelder Hitler var likhetene ikke tilfeldige. Mussolini baserte seg bevisst på virkemidler inspirert fra antikkens Romerrike, som han selv forsøkte å gjenreise. Ettersom Mussolini kan argumenteres for å være Hitlers politiske forbilde er det ikke så merkelig at det den romerske legionsørnen fortsatt var i bruk under Hitlers olympiade, eller at den nazistiske og romerske hilsenen er svært lik. Den olympiske hilsen og den nazistiske hadde også likheter, som gjorde at utøvernes hilsener til Hitler ble misforstått av tilskuerne som støtte til landets styre, ikke bare de olympiske lekene. Kun USA nektet sine deltagere å hilse Hitler, mulig fordi de var bekymret for at dette kunne bli tolket som støtte for nazismen. Se Rossol.2010:9

⁷ Et eksempel på noen av uniformene som var synlige på tribunen i 36 var brunskjortene som var medlem av SA (*Sturmabteilung*) og Hitlers personlige livvakt SS (*Schutzstaffel*) i sine svarte uniformer. I tillegg til dette var tyske generaler i deres uniformer også svært tydelige. I antikkens Roma kunne togaen stort sett brukes av alle romerske borgere, og ble oppfordret til det av Augustus, men det var likevel store variasjoner med den som skilte seg ut. Elitens togaer var merket med en lilla stripe nederst for å vise at de tilhørte eliten. Senatortene hadde den bredeste stripen og i tillegg fargede sko. I likhet med senatorstanden demonstrerte ridderne deres status med en gullring rundt ringfingeren. Se Dupont.1992, side 259-260 og 262.

⁸ Den kristne romerske forfatteren Tertullian beskriver viktigheten av å bli sett i *De Spectaculi*.25: "Nemo denique in spectaculo ineundo prius cogitat nisi videri et videre".

vedkommende som befolkningen aldri hadde sett før. Personens kollegaer som kanskje har jobbet hele livet for å oppnå en stilling som er, om ikke folkelig populær, så allment respektert, ville nok også ha rynket på nesen av et slikt opptre. At en fra deres egne rekker skulle underminere dette, ville nok som sagt blitt karakterisert som uønsket dem i mellom. Det samme vil jeg påstå var tilfellet i den romerske verden, men i enda større grad. Å opptre som skuespiller eller gladiator var tilknyttet sterke sosiale stigmaer og var nesten på samme stadium som kriminelle og prostituerte. De kan sies å utgjøre bunnivået av den romerske verdigheten, status eller ære, dets *dignitas*.⁹ At noen fra den øverste delen av det sosiale hierarki skulle begynne å opptre i roller normalt forbeholdt dem fra det nederste, skapte sterke reaksjoner blant eliten. En av grunnene til at vi kan si dette med sikkerhet er at nærmest alt skriftlig kildemateriale vi har tilgjengelig fra perioden naturlig nok ble skrevet av personer som kunne, og hadde råd til, å skrive. Og de tilhørte som oftest nettopp eliten. Reaksjonene fra denne gruppen kommer tydelig frem i de kildene som er bevart for ettertiden. Hvorfor ønsket individer fra eliten å rokke ved den tradisjonelle oppbyggingen av Romerrikets sosiale pyramide? Min neste problemstilling vil derfor forsøke å svare på:

- Hvilke bakenforliggende faktorer kan være årsaken til at medlemmer fra eliten opptrådte offentlig?

Dette spørsmålet blir enda mer pressende utover i keiserdømmet, da også enkelte keisere følger opp trenden. Et tankeeksperiment fra vårt eget samfunn vil kanskje være passende for å illustrere en slik handling. Hvis vår egen Kong Harald plutselig stilte opp i en sesong av for eksempel «Skal vi danse», ville det nok utvilsomt gitt store seertall. Konsekvensene for hans legitimitet som kongelig ville derimot vært skadelidende for en lang periode. Oppgaven vil se nærmere på eksempler på slik oppførsel fra senrepublikken og tidlig keisertid, samt drøfte hvorfor det ble utført i det hele tatt. Den kanskje mest sannsynlige årsaken er også den enkleste: At underholdningsarenaenes unike atmosfære som blir skapt av den rungende applausen og bifall fra dets mange tilskuere var forlokkende. Det kan ha gitt noen av tilskuernes mer privilegerte medlemmer et ønske om at slik oppmerksomhet også skulle tilfalle dem selv. Men det var ikke bare applaus og bifall som ble gitt fra tilskuerne i Romas teatre, *circus*, amfiteatre og stadium. Like ofte var det buing og kritiske tilrop som ble hørt, og ikke alltid bare rettet mot underholdningsaktørene. Juvenals berømte utsagn om *panem*

⁹ Kyle.2007:284, Paul Veyne. (1976)1992: 205

*et circenses*¹⁰ har blitt nærmest synonymt med romersk underholdning. Ideen om at gratis brød og underholdning var en utspekulert metode for statsmakten¹¹ til å holde sine undersåtter passive mens den gradvis fjernet deres demokratiske¹² rettigheter er en ide som har dominert store deler av vår forståelse av perioden.¹³ Selv om utsagnet nok inneholder en del sannhet er det ikke fullt ut dekkende for å forklare den romerske underholdnings rolle i samfunnet. Dette var nok heller ikke Juvenals hensikt. Som politisk satiriker var det hans oppgave å sette ting på spissen, ikke gi en akademisk analyse. Selv om de tradisjonelle fora for demokratisk utøvelse for folket i stor grad forsvant med keiserdømmet, er det mye som tyder på at disse ikke opphørte å eksistere fullstendig. Derimot kan de ha blitt kanalisert inn i et nytt forum, nettopp det Juvenal mente erstattet dem: den romerske underholdningsverdenen. Min siste problemstilling er derfor:

- På hvilke måter kan underholdningsarenaene ha fungert som et politisk forum mellom masse, elite og keiseren?

Jeg har valgt å avgrense mitt studium av romersk underholdning til hovedstaden, ettersom det var her de republikanske stormenn og senere keiseren, gav mest underholdning til folket. Hvis man skal skrive en oppgave om makt og underholdning er det derfor naturlig å fokusere på det området hvor begge var i overflod. Hovedvekten for oppgaven vil ligge på tidsrommet mellom 27 fvt til 68 evt, altså fra starten av Augustus rolle som princeps, til keiser Neros død. For å gjøre nødvendige sammenlikninger vil det også bli diskutert enkelte hendelser før den nevnte perioden. Oppgaven vil derfor begynne i republikkens siste fase.

Hvordan vil jeg svare på problemstillingene? Som nevnt over vil jeg se på hvordan makt kom til uttrykk gjennom underholdning. Jeg har valgt å studere dette gjennom tre uttrykk nevnt i problemstillingene. Først vil jeg presentere de viktigste formene for underholdning og en rask innføring om samfunnsstrukturen i Romerriket. Deretter vil jeg ta for meg den siste

¹⁰ Juvenal.Sat. 10.81

¹¹ Selv om «stat» er et moderne begrep vil jeg benytte det til å forklare det politiske sambandet som først utgjorde makteliten i senrepublikken og det senere keiserdømmet.

¹² Hvorvidt det romerske samfunnet overhodet var demokratisk i utgangspunktet har vært gjenstand for mye debatt. Den tradisjonelle skolen hevder at den politiske eliten kunne kontrollere utfallet av et hvert valg, enten gjennom patron-klient forhold eller at overklassen hadde stemmemajoritet i noen av folkeforsamlingene og kunne kontrollere utfallet. Andre mener derimot at folkeforsamlingene og folketribunen var et effektivt organ for folket og at demokratiet var høyst fungerende. Dette vil bli kort diskutert i bakgrunnskapitlet og i kapittel 3.

¹³ Paul Veyne er et eksempel på denne tradisjonen. Se *Panem et circenses*. (1976) 1992:400-403 Zvi Yavetz mener at selv om demokrati ikke eksisterte var folkelig press høyst virkelig. 1969:39

fasen av republikken hvor jeg vil behandle alle tre problemstillingene under ett i kapittel 3. Når det gjelder det første keiserdynastiet vil jeg ta for meg dem delt tematisk. Kapittel 4 vil diskutere den første problemstillingen opp mot keiserne, hvorvidt privilegier gitt til eliten i form av sitteplasser kan være et verktøy for å gi et synlig uttrykk av makt som endrer verdensbilde til tilskuerne, en form for symbolsk makt i så måte. Dette blir mer relevant i keisertiden, siden det er vanskelig å isolere en bestemt maktkilde i republikken. Likevel må jeg inkludere republikken i oppgaven ettersom det var her denne tendensen mest sannsynlig oppsto. Til kapittel 4 av oppgaven har jeg valgt å basere meg nærmest utelukkende på skriftlige kilder. I den grad jeg benytter meg av arkeologisk data er det basert på andres analyse og ikke min egen. Derfor vil jeg altså benytte meg av en kvalitativ analyse av antikkens egne historikere, biografer og poeter som skriver om dramaet som oppstod på tilskuertribunen, samt dra slutninger ut ifra komparative analyser av de forskjellige epokene. Det samme gjelder kapittel 5, hvor jeg vil undersøke årsakene rundt medlemmer fra elitens opptreden i underholdning under keiserne. Dette er en glimrende måte å få vite hvordan eliten vurderte disse personene, ettersom de fleste skriftlige verk fra perioden er skrevet av nettopp eliten. I tillegg til litterære verk vil det også inkluderes bevarte lovtekster og erklæringer fra senatet. Mye av elitens opptreden kan knyttes til keiserne og det kan være interessant å undersøke hvorvidt keiserne bevisst underminere den sosiale eliten for å oppnå popularitet blant folket, eller om det var andre grunner til dette. En slik trend kan imidlertid argumenteres for å ha startet før keisertiden, av den mannen ordet keiser bærer sitt navn, Julis Cæsar. I kapittel 6 vil jeg se hvordan underholdning kan ha fungert som et politisk maktsenter mellom folket og eliten. Dette henger sammen med de to tidligere nevnte problemstillingene. Hvis keiseren demonstrerte sin makt ved å ydmyke eliten, hvilke bedre plass enn foran flere tusen tilskuere? Det samme gjelder den ømfintlige plasseringen av tilskuerne i form av rang og status. Slike privilegier kan sikre en støttegruppe, samtidig som frykten for å miste dem kan være en faktor i å sikre seg lojalitet fra denne gruppen.¹⁴ I tillegg var det ifølge historikeren Zvi Yavetz en uskreven lov om at tribunen fungerte som et fristed for meninger mot eliten.¹⁵ Hvorvidt dette stemmer eller ikke var det ikke sjeldent at det kunne oppstå uroligheter blant tilskuerne, ofte av politisk natur. Mange av disse verbale og noen ganger fysiske trefninger er bevart i litterære verk fra antikken. Sentralt i disse

¹⁴ Weber.2000(1922):6

¹⁵ Yavetz.1969:20

hendelsene er interaksjonen mellom skuespillerne og publikum, hvor stykket som blir fremvist har en skjult referanse til aktuelle politiske hendelser. Lignende hendelser tok imidlertid også til i andre arenaene for underholdning enn teateret. En forklaring på hvorfor slik oppførsel ble godtatt kan være at lekene kunne fungere som en termometer for makteliten for stemningen blant befolkning og at det samtidig ble et slags ventilasjonssystem for folkelig misnøye.¹⁶

Begrepsavklaring og definisjoner

Når man opererer med luftige begreper som makt og underholdning er det nødvendig med en grunnleggende forståelse. Ingen av begrepene kan sies å falle innenfor noen naturlige grenser. Alt kan være makt og nesten alt kan regnes for å være underholdning, både i dag og i oldtidens Roma. Når det gjelder underholdning er det for denne oppgaven noen kriterier som må oppfylles. For at det skal være relevant for oppgaven må det først og fremst være en setting hvor hele samfunnet har muligheten for å være representert. Denne avgrensningen utelukker private gladiator kamper fremvist i hjemmene til rike borgere, men ikke den jevne gateartisten. Underholdningen må derfor være fremført i et område hvor det er mulig å studere de problemstillingene oppgaven tar for seg, først og fremst tilværelse av en rangorden blant tilskuerne, som ved sitteplasser. Man står dermed igjen med fire områder, stadion, teateret, amfiteateret og *circus*.¹⁷ Som bakgrunnskapitlet vil utdype var det ingen regel om at gladiator kamper måtte foregå i et amfiteater. Det kunne like gjerne foregå i et *circus* hvis antallet kjempende var stort nok, eller et teater hvis det motsatte var tilfellet og det samme gjaldt atletiske øvelser. Avgrensningen er dermed ikke til de ulike lokalene, men til lokaler som kan romme underholdning av studiens interesse.

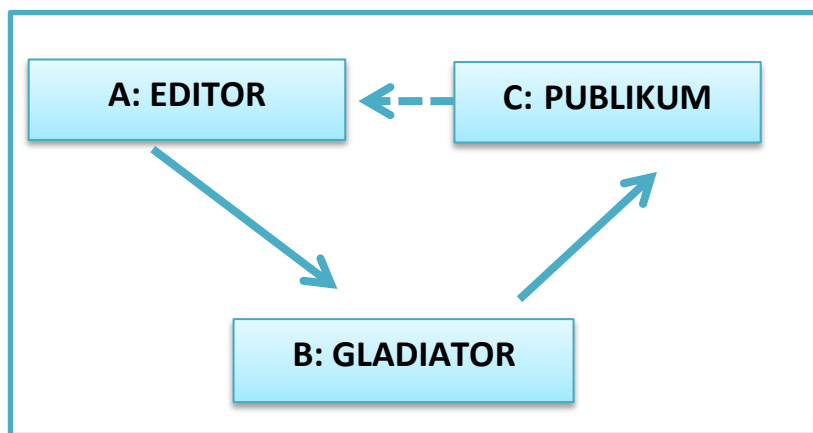
Makt er kanskje enda vanskeligere å definere. Makt er tilstede over alt, fra et enkelt parforhold til internasjonale dimensjoner. En enkel definisjon er at A får B til å gjøre noe B ikke ville gjort på eget initiativ.¹⁸ En gladiator kamp er et tydelig eksempel på makt. Giveren av en slik kamp, *editor* (A) får en gladiator (B) til å drepe en bekjempet kollega. Ettersom *editor* også er økonomisk ansvarlig for en slik kamp er det imidlertid i hans interesse å spare

¹⁶ Yavetz.1969:21 og Cameron.1976:173-174

¹⁷ Oppgaven vil benytte seg av det latinske ordet *circus* ettersom det ikke er et godt ord på norsk.

¹⁸ Blondel.1987:3 og Engelstad.2005:19

så mange gladiatorer som mulig. Treningen var lang og gladiatorer var derfor kostbare. De som døde måtte erstattes av *lanister*, eieren av en gladiatortropp, som naturlig nok krevde kompensasjon tilbake. Men *editor* og gladiatoren er ikke alene i denne ligningen. Tilskuerne (C) er også med på bestemmelsen. Hvis kampen var dårlig utført, at den tapende parten hadde kjempet dårlig eller ikke vist nok kampvilje, kunne publikum vurdere hans død som passende straff for en fremvisning av slike uromerske verdier.¹⁹ *Editor* kunne selvfølgelig overstyre publikums beslutning, men dette var ikke populært. Det beste man kunne håpe på var å bli tolket som barmhjertig fremfor gjerrig. Verre var det kanskje i motsatt tilfelle, hvis folket ønsket å spare en gladiator mens *editor* velger å la ham bli drept.

Man kan forklare det slik, *editor* (A) bestemmer over gladiatoren (B), men kan også påvirkes av publikum (C), som igjen bestemmer seg ut ifra gladiatorenes (B) prestasjoner. Eksempelet viser at makt er vanskelig å avgrense til en enkel variabel. Som Michael Foucault skriver: «Makten må heller tolkes som et nett av stadig spente, stadig virksomme relasjoner enn som et privilegium man kunne være innehaver av».²⁰

Personen som gir lekene er kanskje den mektigste i et slikt scenario som nevnt over, men det er ingen garanti for at publikum vil «betale tilbake» for en slik forestilling i form av politisk støtte eller andre former. Det var likevel ingen underskudd på underholdning i perioden denne oppgaven er interessert i. Suksessfulle militære kampanjer førte med seg enorme rikdommer inn i byen, rikdommer som ble kanalisert inn i blant annet tempelbygging, veiutbedring og ikke minst underholdning²¹. En måte makt kan skapes på er ved tilgang til ressurser. Hvis for mange har tilgang til de samme eller lignende ressursene, får man

¹⁹ Kyle.2007:312 og 316

²⁰ Foucault.2001: 29

²¹ Banketter, bad, akvedukter, forum og andre byggeprosjekter kunne også bli gitt til riket.

konkurransen og makten hos den enkelte ressursleveren minskes. Spørsmålet om hvilke følger dette fikk for de siste årene av republikken og hvordan keisermakten taklet problemet må imidlertid vente til senere i oppgaven.

Forskningstradisjonen

Those who study and teach the history of the Ancient World suffer from a great disadvantage, which we find difficult to admit even to ourselves: in a perfectly literal sense we do not know what we are talking about. Fergus Millar²²

Sitatet over kan virke pessimistisk og kanskje deprimerende for en håpefull historiker som ønsker å avduke fortidens mysterier, men er likevel en glimrende forklaring på hvorfor forskningslitteraturen som omgir antikken stadig endrer seg, mens informasjonsbasen den bygger på forblir nærmest konstant. Det blir selvfølgelig gjort nye oppdagelser innen arkeologisk data og nye funn som gjør nye publikasjoner og refusjoner av tidligere en nødvendighet, men den hyppigste pådriveren er at måten de eksisterende data kan tolkes på, stadig endrer seg. Romersk underholdning har alltid fasinert historieskriveren, fra antikken til våre dager og mengden av forskningslitteraturen på emnet er derfor tilsvarende. Kunnskapsutviklingen på området har vanligvis gått to veier, fra å tilegne seg informasjon om ulike formene for underholdning og de tilhørende aktørene til å forklare de sosiopolitiske konsekvensene av dette enorme underholdningsapparatet. Forklart litt enklere har det altså enten vært målet å vite hva som skjedde eller hvorfor det skjedde. Romersk underholdning fikk tidlig et dårlig rykte, som dekadent og brutal, fjernt fra det moderne mennesket forståelse. En forklaring på dette kan ligge i interessen for det greske antikke samfunnet som blomstret på 1800 tallet, spesielt i forbindelse med grunnleggelsen av den moderne olympiaden. Donald G. Kyle har skrevet rundt denne problematikken hvor han mener at romersk sport og underholdning har fått en urettferdig fremstilling i historiografien satt opp mot det "rene", siviliserte greske. For å kunne tilstrekkelig verdsette den greske formen for

²² Millar. 1981:63

idrett og sport, trengte historikere et sammenligningsgrunnlag, hvor Romerriket trakk det korteste strået.²³ Sannsynligvis bygger mye av denne fordømmelsestradisjonen i historiografien også rundt ukritisk lesning av tekster fra for eksempel Tertullian og andre kristne historikere som forteller om fenomenet. Ettersom den tidligere romerske religionen gjennomsyret underholdning, er det naturlig at det kristne kildegrunnlaget som kom i ettertid svartmalte det, kanskje spesielt amfiteateret hvor mange kristne møtte martyrdøden.²⁴ I dag er det imidlertid få historikere som ville vært enig med Michael Grant's påstand mot slutten av sekstitallet med at:

“The Assyrians and Genghiz Khan and Timur, and English and other slave traders, are competitors. But the most quantitatively destructive institutions in history are Nazism and the Roman gladiators.”²⁵

Selv om sammenligningen mellom nazismen og gladiator kamper ikke er riktig²⁶ slik den er beskrevet over er det en viss tilknytning i forhold til forskningsutviklingen på temaet. Hendelsene som utspilte seg under og i forkant av andre verdenskrig endret i stor grad moderne historikers fokus for hva som skulle regnes som relevant i historieforskning. Fra et tidligere fokus på eliten, kriger og politikk som det eneste viktige, ble de store massene, folket, stadig mer viktig.²⁷ For romersk underholdning resulterte dette i en stor mengde verk sentrert på de sosiologiske og psykologiske verdiene arenaen produserte. Nazismens påvirkningskraft gjennom massesuggesjon viste verden for alvor den kraft det ligger i et forum rettet mot massene. Men også utbredelsen av sosiale uroligheter knyttet opp mot underholdning har vært viktig, kanskje mest kjent fra hooliganskulturen som har spredd seg fra England til store deler av verden. Alle disse hendelsene har bidratt til å puste nytt liv i debatten rundt den romerske underholdningen. Noen av de viktigste historieforskerne for denne oppgaven fortjener en kort presentasjon. Zvi Yavetz bok²⁸ fra slutten av sekstitallet er glimrende med hvordan den inkorporerer relevant sosialpsykologiske prinsipper til hvordan

²³ Kyle. 2007:21

²⁴ Gundersen.1996:134 og Wistrand.1992:79

²⁵ Grant. 1967:8

²⁶ Det er sant at mange døde under gladiator kamper, men i størsteparten av dens historie var det som oftest kriminelle som ble henrettet og ikke gladiatorer som døde. Hvis man skal summere opp antall døde uten å reflektere over hvorfor de døde, kan man like gjerne hevde at sykehuset er den mest kvantitative ødeleggende institusjonen i historien.

²⁷ Iggers. 2005:12-14

²⁸ *Plebs and Princeps*.1969

de store massene som ble samlet rundt underholdning kunne utøve folkelig press mot keisermakten. Noen år etter Yavetz gjør Alan Cameron en fantastisk analyse av kilder som tar for seg vognløpstilhengere. Boken²⁹ tar for seg de ulike lagene, rød, hvit, grønn og blå, som deltok i vognløp og deres betydning opp gjennom romersk historie. Selv om Cameron's arbeid på sirkusfargene er viktig og i en betydning fullstendig endret hvordan historikere senere vurderte denne sporten er han også viktig for forståelsen av romersk underholdning på et mer generelt plan. Cameron åpner for at underholdning også må sees som nettopp det og at for eksempel et opprør som starter i et teater eller *circus* ikke trenger å ha et politisk eller religiøst grunnlag, det kan skyldes underholdningen selv, mer bestemt den mentaliteten som skapes når ulike tilhengergrupper møtes og spenningene som da oppstår. Rundt samtidig med Cameron lanserte Paul Veyne sine teorier i en bok³⁰ om romersk underholdning som fortsatt skaper debatt. Grunntanken er at eliten ikke gav folket underholdning fordi de måtte, men fordi de ville. Veyne baserer seg på at det demokratiske elementet i republikken var ikke eksisterende og at det dermed ikke er mulig å argumentere for at politiske motiver var avgjørende for underholdningstilbudet. Grunnen må derfor være embetsmennesenes egne ønsker og dette tankesettet blir ifølge Veyne senere videreført inn i keiserdømmet.

Elizabeth Rawson skrev i løpet av åttitallet en rekke viktige artikler³¹ om romersk underholdning, hovedsakelig om den republikanske perioden men også om tidlig keisertid. Av mest relevans for denne oppgaven er hennes fokus på rangering av sitteplasser under Augustus. Forskningen rundt dette temaet har senere blitt fulgt opp av forskere som Jonathan Edmondson i ettertid³². Når det gjelder nyttige generelle verk som berører temaene denne studien undersøker må Richard Beacham og Donald Kyle nevnes. Beacham gir leseren en god og generell forståelse av betydningen til underholdning i perioden³³. Det samme kan sies for Kyle selv om han ikke berører temaene like dyptgående som Beacham³⁴.

²⁹ *Circus factions: Blue and Greens at Rome and Byzantium*.1976

³⁰ *Le pain et le cirque*, 1976

³¹ *Chariot-racing in the Roman Republic*.1981, *Theatrical Life in Rome and Italy*.1985 og *Discrimina Ordinum: The Lex Julia Theatralis*.1987

³² *Dynamic Arenas: Gladiatorial Presentations in the City of Rome and the Construction of Roman Society during the Early Empire*.1996 og *Public Spectacles and Roman Social Relations*.2002

³³ *Spectacle Entertainment of Early Imperial Rome*.1999

³⁴ *Sport and Spectacle in the Ancient World*.2007

William Slater's bidrag kan heller ikke unnlates å nevnes³⁵. Slater er viktig blant annet fordi han setter søkelyset på skuespillerens innflytelse i det romerske maktspelet og spesielt pantomimeskuespillerne, som vi skal nærmere redegjøre for senere. Den svenske historikeren Magnus Wistrand's arbeid³⁶ om romerske forfatters forhold til underholdningen er også viktig. Ved siden av en omfattende analyse av forfatterne selv gir han også en spennende debatt om hvorfor romerne valgte å bruke de ressursene de gjorde på underholdning. Mest viktig er imidlertid hans arbeid om antikkens historikere, et tema som vi nå skal gå nærmere inn på.

Kildematerialet og kildekritikk

*Hence my purpose is to relate a few facts about Augustus—more particularly his last acts, then the reign of Tiberius, and all which follows, without either bitterness or partiality, from any motives to which I am far removed.*³⁷

Historikeren Tacitus begynner sin historie om keiserne ved å erklære sin objektivitet i forhold til dem, som nevnt i sitatet over. Dette hadde vært glimrende hvis det var sant, men forfatterne hadde sine egne posisjoner i samfunnet å ta hensyn til, og var ikke nødvendigvis objektive. De var også underlagt de samme begrensningene som moderne historikere og måtte basere seg på beretninger og andre kilder som gjerne hadde sin opprinnelse hundrevis av år tidligere. Det er dermed en tommelfingerregel at jo nærmere en historiker er til en hendelse jo mer øker kildeverdien. Dette er likevel ikke riktig i alle tilfeller ettersom yringsfrihet ikke var en luksus for antikkens forfattere i keisertiden. Hendelsene kan dermed være sensurert av forfatteren selv eller når verket ble bevart i ettertid. Dessuten var mange litterære verk bestillingsverk av patroner, som garantert hadde sin egen mening om hvordan teksten burde utformes (se figur under for en grov oversikt over når kildene denne oppgaven benytter seg av gav ut sine verk³⁸). Sammenligningen med kildeanalyse fra antikken og detektivarbeid er dermed ikke en urettferdig en. Man jobber med fragmenter som kan være

³⁵ *Pantomime Riots*.1994

³⁶ *Entertainment and violence in ancient Rome: the attitudes of Roman writers of the first century AD*.1992

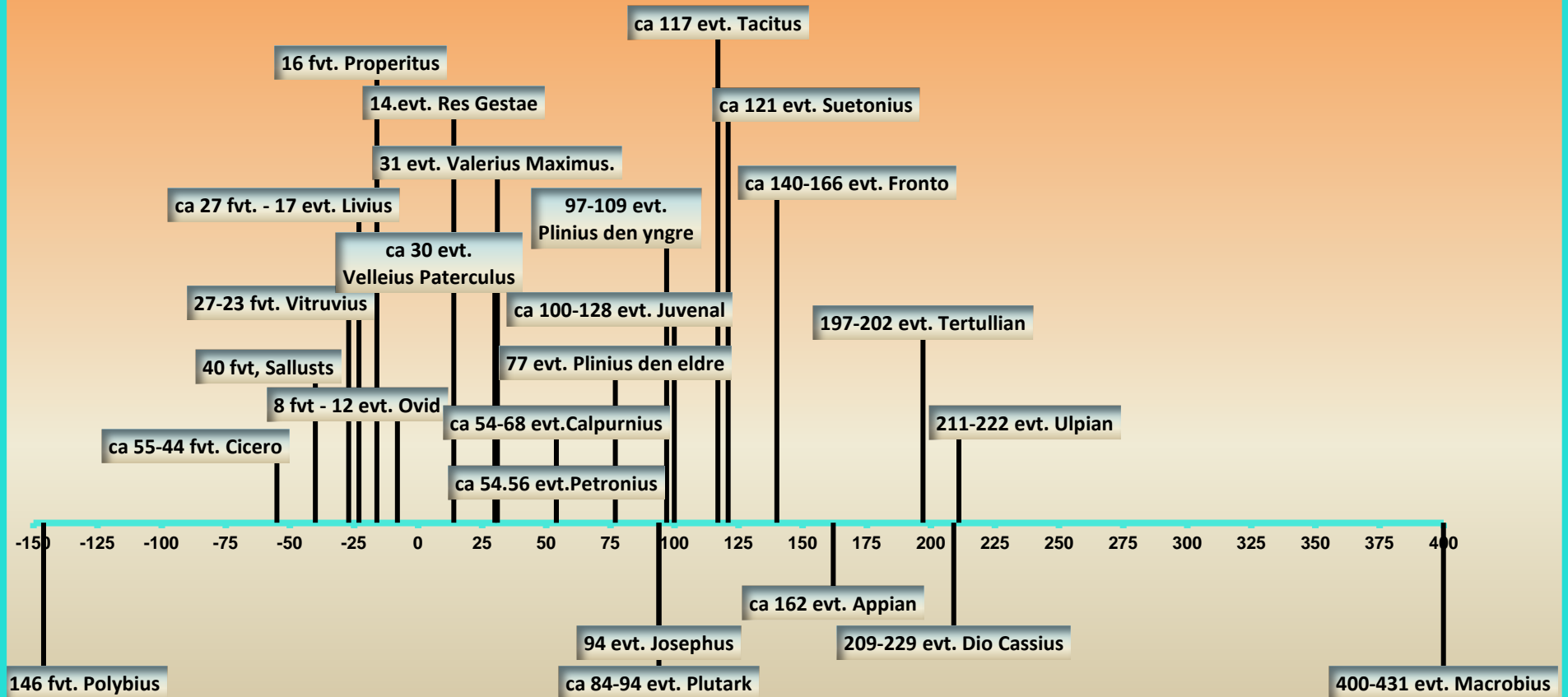
³⁷ Tac. Ann.1.1: *inde consilium mihi pauca de Augusto et extrema tradere, mox Tiberii principatum et cetera, sine ira et studio, quorum causas procul habeo.*

³⁸ Informasjonen om kildene er blant annet hentet fra: Wallace-Hadrill.1983, Hadas.1952 og Grant.1995

villedende eller bli misforstått og man må konstant vurdere et vitnes motiv for å vri sannheten. Det er derfor viktig å ha i bakhodet når man tolker antikke tekster, at det kan handle like mye om hva som ikke blir skrevet, som det som faktisk blir det. Videre er det som blir regnet som viktig for en moderne historieforsker ikke nødvendigvis det samme som hos antikkens historikere. At et emne ble utelatt kan være fordi det var regnet som hverdagslig og dermed ikke nødvendig å skrive om. Et eksempel fra Tacitus er da han omtaler menn av høy byrd som blir tvunget av keiser Nero til å opptre i arenaen. Han unnlater av hensyn til personenes ettermæle å navngi dem, noe som ikke alltid er tilfelle hos forfattere som Suetonius og Dio Cassius.³⁹ Gjennom dette får vi vite noe om Tacitus meninger om elitens opptreden i underholdningsbransjen.

³⁹ Tac. Ann. 14.14, Dio. 43.23, 51.22, 59.8.3 Suet. Cæsar. 39.1

Tidslinje over kildenes litterære periode

Tabell 1: Tidslinje over kilder.

Forfattere som Dio Cassius, Suetonius og Tacitus skrev ikke for senere historieforskere, de skrev for et romersk publikum. Er det mulig å vite sikkert hvem dette romerske publikummet var? En selvfølgelig avgrensning er at de må ha kunnet lese, og at derfor dreide det seg om en liten intellektuell elite.⁴⁰ Men lærde menn hadde som oftest lærde slaver eller frigitte tilknyttet seg, og med tanke på romernes tradisjon for høytlesning, så det er ikke umulig at Ovids kjærlighetsvers eller Suetonius intime detaljer om tidligere keisere nådde ut i større sirkler enn tidligere trodd.

Et annet moment som er interessant med tanke på leseren er hvorvidt underholdning var verdt å nevne i litterære verk, ettersom det var få ting romere kjente bedre til enn nettopp dette. Det er derfor viktig å spørre seg hvorfor det blir nevnt i det hele tatt? Sannsynligvis var det fordi dette var noe som skilte seg fra den vanlige hverdagen, at det beskriver noe spesielt ved personer som var tilstede, og at det derfor blir nevnt for å danne en ramme for at leseren slik kan forstå det bedre. Derfor er det viktig å merke seg at det er grenser for hvor mye vi kan generalisere ut ifra den informasjonen vi har.⁴¹

Forfattere som gruppe utgjorde en svært liten del av den romerske befolkningen som helhet, deres utdanning i skrivekunsten og deres kreativitet som var nødvendig for et slikt levebrød, gjorde at mange ikke kunne påta seg et slikt yrkesvalg. Det å kunne skrive var selvfølgelig tidkrevende og det er derfor logisk at de som praktiserte det var formuende nok til å ta seg råd til dette. Det som videre kjennetegnet forfattere som gruppe var at de tilhørte den urbane eliten, nesten uten unntak bosatt i Roma.⁴² Et annet moment er at det ikke var et tilsvarende skille mellom fakta/sakprosa og fiksjon/diktning som man har i dag. Historie var en litterær sjanger, hvor målet først og fremst var å gjøre verkene populære, hvor det å beskrive faktiske hendelser kanskje ble nedprioritert.⁴³

⁴⁰ Wistrand.1992:61

⁴¹ Wistrand.1992:11 og Edmondson.1996:75

⁴² Iddeng.2007:68-69

⁴³ Iddeng.2007:63-77

2.

BAKGRUNNSKAPTITTEL

En av nøklene til romernes suksess gjennom historien var en generell strategi om å beholde det opprinnelige hierarkiet i land de erobret. Det var enklere å kontrollere en mindre elite, samtidig som denne eliten hadde alt å tape på å kjempe imot romersk innflytelse og mye å vinne på å godta den. Den eneste forskjellen var som oftest at den øverste representanten av et slikt hierarki ble byttet ut med en godkjent person fra Roma. Ironisk nok var det også slik romerne erobret seg selv. Som seierherren av de blodige borgerkrigene som herjet i republikkens siste år, beholdt Oktavian den tradisjonelle romerske samfunnsstrukturen og plasserte seg selv på toppen av den sosiopolitiske pyramiden. Det er derfor vanskelig å forstå de romerske keiserne og den underholdningspolitikken de førte, uten å ha en bredere forståelse av det romerske samfunnet og dets historie. I dette kapitlet vil det bli gitt en kort innføring i samfunnsoppbyggingen, det politiske systemet og underholdning⁴⁴ i Roma før vi i neste kapittel går nærmere på hvordan enkelte hendelsene i republikkens siste periode formet de fremtidige keisernes politikk rundt underholdning.

Det romerske samfunnet

Det romerske samfunnet bestod ifølge romerske forfattere av flere *ordines*, grupper med ulike funksjoner i samfunnet og ulik *gradus dignitatis*, altså verdighet eller status.⁴⁵ Denne oppfatningen har i stor grad blitt akseptert av moderne forfattere. Den vanligste måten å dele befolkningen inn på var senatorene øverst, deretter ridderne og tilslutt folket.⁴⁶

Senatorene var utvilsomt de som hadde høyest sosial anseelse i samfunnet, og som oftest

⁴⁴ Det vil altså ikke være mulig å gi en komplett redegjørelse av noen av disse temaene på den plassen gjort tilgjengelig. Verken underholdning, samfunnsoppbyggingen eller det politiske systemet var konstante enheter, men organiske. De forandret seg gjennom romernes historie og det eneste romerne hadde som kunne fungere som en form for grunnlov var fedrenes skikk, *mos maiorum*.

⁴⁵ Se Livius 36.7.1 for et eksempel på en slik inndeling.

⁴⁶ En annen måte kunne være å skille mellom plebeiere og patrisiere, men de sosioøkonomiske forskjellene som rettferdiggjør en slik inndeling var visket ut lenge før slutten av republikken. Mæhle.2006:114-115

også de rikeste.⁴⁷ Senatoren hadde ikke lov å drive med handel, men dette ble i stor grad ignorert ved bruk av mellommenn. Et embete som senator var heller ikke lønnet, så det krevde en viss formue å kunne bli tatt opp i standen.⁴⁸ Under Augustus var det et krav om 1 000 000 sestertser for en person av senatorstanden og til sammenligning tjente en vanlig soldat i samme periode rundt 900 sestertser i årslønn.⁴⁹ Det var imidlertid mulig å tjene grovt på skatteinntekter hvis man ble tildelt guvernørskap over en provins, eller ved salg av slaver og plyndring hvis man ble gitt tillitten som hærfører for en militærkampanje. Som hærfører kunne man også få æren av å holde triumf, et opptog i Roma hvor man også kunne gi leker til folket.⁵⁰ Senatoren ble rekruttert av *ordo equester*, ridderstanden. Ridderstanden var opprinnelig, som navnet hentyder, en militær organisasjon av kavalerimenn. Selv om ridderstanden formelt sett lå under senatorstanden, var de ikke underlagt de samme begrensningene. De kunne dermed dominere både handel og jordbruk, samt andre inntektskilder og hadde ofte militære eller administrative poster. I motsetning til senatorenes bredstripete tunika, hadde ridderne en tynnere stripe over tunikaen. For å kunne kalle seg ridder derimot, var det påkrevd med en formue på minst 400 000 sestertser under den første keiseren.⁵¹

Senatet hadde formelt ansvaret for utenrikspolitikken og statskassen. Det hadde også ansvaret for enkelte deler av rettsvesenet, men først og fremst fungerte det som et rådgivende organ for konsulene og pretorene. Rangordningen i senatet fulgte hvilke embeter man ble valgt inn i. Svært få nådde imidlertid helt til topps i *cursus honorum*, som var beskrivelsen på en karriere i senatet. Kvestor var den første offisielle posten⁵² og gikk i hovedsak ut på økonomisk ansvarstillinger, enten som utbetaler av lønninger under en militær kampanje eller mer administrativ oppgave i hovedstaden.⁵³ Edil kunne være det neste skrittet på listen, men var ikke obligatorisk for videre avansement. Det var vanligvis

⁴⁷ Dette synet hviler selvfølgelig på kildematerialet, som igjen ble skrevet hovedsakelig av menn fra senatorstanden eller ridderstanden. Det vi kan være sikker på er altså at de rike selv syntes senatorstanden besatte mest verdighet. Hvordan de store massene vurderte senatorene mangler vi kildemateriale til å si sikkert, men det var mest sannsynlig en merkelig blanding mellom respekt og forargelse.

⁴⁸ Veyne. [1976] 1992:208,356

⁴⁹ Speidel.1992:88

⁵⁰ I tiden før keiserdømme, under keiserdømme, på befaling av keiseren (kun enkelte senatorer som ble tildelt dette ansvaret).

⁵¹ 1 million og 400 000 sestertser var etter Augustus, før ham var det mest sannsynlig lavere.

Winterling,2009:20 og Tacitus, *Ann.* 1.75.3

⁵² Etter Sulla i 81 gjorde reformer i senatet

⁵³ Det var rundt 20 stk i denne stillingen. Lintott.2005:50, Millar 2001:5 og Mæhle.2006:109

fire personer i denne stillingen på en gang. De tok seg av administrative oppgaver i hovedstaden, som vedlikehold av templer og lignende. Det viktigste med tanke på denne studien var deres rolle i forhold til underholdning. En edil var ansvarlig for organiseringen og gjennomføringen av leker i forbindelse med de fleste religiøse festivalene. Festivalene hadde opprinnelig vært få og ikke vart stort mer enn en dag, men dette endret seg gradvis og mot slutten av republikken var det 74 helligdager i løpet av året, hvor de fleste involverte en form for tilhørende underholdning.^{54 55} De bestod hovedsakelig av vognløp og teaterforestillinger som var til ære for den aktuelle guden, og sannsynligvis foregikk det mest i teateret, ettersom dette var betydelig billigere enn vognløp. Til dette formålet mottok de en bestemt sum⁵⁶ fra budsjettet, som visste seg å ikke være tilstrekkelig for å dekke utgiftene alene. For å kunne gi en god festival⁵⁷ måtte embetsmennene ofte bruke av sin egen formue eller skaffe midlene på et annet vis.⁵⁸ Med tiden kunne en edil gå videre til pretorskapet som var det neste trinnet. Arbeidsoppgavene til en pretor og til og med antallet på dem har variert opp gjennom republikken og i enda større grad under keiserne. I republikken var det som oftest seks eller åtte, mens enkelte keisere senere økte antallet til det dobbelte. En pretor kunne i flere tilfeller fungere som en reserverekonsul men også som edil, ettersom bypretoren⁵⁹ var ansvarlig for enkelte festivaler og dermed også underholdningen. Deres hovedansvar var juridiske oppgaver som dommere. Det øverste embedstillingen man kunne ha var den av konsul, som hadde befalingsmyndigheten i republikken. De var ansvarlig for offentlig forvaltning i fredstid og hadde det øverste ansvaret og myndigheten i krig.⁶⁰ Det var alltid to i denne stillingen og de hadde også ansvaret for noen festivaler. Året ble også navngitt etter de som hadde vært konsul for perioden og vitner om prestisjen det lå i å holde

⁵⁴ Dodge.1999:208,Veyne.[1976]1992:208, Beacham.1999:2

⁵⁵ Det var imidlertid en mulighet for å øke antall dager festivalen varte, ettersom de måtte gjøres på nytt hvis det ble registrert en feil under seremonien eller noe som ble oppfattet som upassende. Ved et tilfelle ble de Plebeiske lekene gitt over hele fem dager, altså fire dager mer enn normalt. Livius.25.2 og 38.35

⁵⁶ Veyne mener at det mest sannsynlig dreier seg om mellom 200 000 og 333 333 sestertser.1992:208-210. Det merkelige er at Livius.23.10, som han oppgir som kilde, nevner 333 333 as, altså en mindre myntform enn sestertser som Veyne mener det dreier seg om. Se også Livius.31.9.

⁵⁷ Polybius.31.28. Polybius bruker 30 talents for å beskrive et generøst *munus*. Et talent tilsvarer 24 000 sestertser, altså 30 x 24 000 = 720 000 sestertser. For overføring av talent til sestertser, se Swinburne Carr.1863:283 Det er dermed ikke sagt at dette var den vanlige summen som ble brukt under Republikkens siste periode ettersom Polybius døde i 118 fvt.

⁵⁸ Et av det mer merkverdige eksemplene var at folket bidro økonomisk til lekene for Apollo gjennom en innsamling. Livius 25.12. For andre eksempler, se Dio 48.53, 53.24 og 48.53.

⁵⁹ *Praetor urbanus*

⁶⁰ Mæhle.2008

et slikt embete. Hvis man nådde dette embete ble personens familie og han selv regnet som *nobilitas*, en form for indre elite blant eliten.⁶¹

Det romerske folket er vanskeligst å beskrive fordi det inkluderer så mange ulike grupper og de har derfor blitt kalt med flere navn av romerske forfattere.⁶² En måte å nærmere forklare denne gruppen er å dele dem inn i flere undergrupper. Grovt sett kan de deles inn i tre deler, de frifødte, frigitte slaver og slaver, men det må understrekes at det var store forskjeller mellom disse gruppene både i henhold til sosial prestisje og rettigheter i henhold til loven.⁶³

Det romerske folkets interesser ble i teorien ivaretatt av folketribunene, som kunne legge ned veto mot enhver avgjørelse i senatet.⁶⁴ Folketribunene kunne altså forby alle avgjørelser og beslutninger av senatet og embetsmenn, kalle sammen senatet og folkeforsamlingene, foreslå lover og de var personlig ukrenkelige. Slik makt måtte selvfølgelig begrenses.

Tribunene kunne derfor bare ha embete et år, deres myndighet gjaldt kun i hovedstaden og man hadde flere kollegaer som kunne legge inn veto selv hvis de var uenige.⁶⁵ De ble i likhet med senatorene valgt inn i embete i folkeforsamlingene, som også vedtok lover.⁶⁶

De to viktigste folkeforsamlingene var *Comita tributa* (tribeforsamlingen) og *Comita centuriata*. De var delt inn i stemmeenheter, hvor det forslaget eller kandidaten med mest enheter vant valget.⁶⁷ Tribeforsamlingen var delt inn i 35 stammer basert på geografisk områder, hvorav fire var urbane stammer i selve Roma. En romersk borger ble i prinsippet registret etter hvor han bodde innenfor disse områdene. Det trengtes en majoritet før en bestemmelse kunne bli vedtatt, altså 18 stammer. Denne forsamlingen stemte frem kvestorer og ediler, mens folketribuner ble valgt inn i *concilium plebis*, folkerådet som var en variant av tribeforsamlingen. *Comita centuriata* var opprinnelig en militær forsamling og det

⁶¹ Hölkeskamp.2010:28 ,Millar.2001:4 og Beacham.1999:32

⁶² Yavetz har undersøkt forfatterens ulike bruk av ord for å beskrive denne gruppen og konkluderer med at *Populus* blir brukt om folket når deres handlinger blir vurdert positivt av skribentens, mens *vulgus* og *plebs sordida* er av de mer negative beskrivelsene. Ettersom de ulike måtene å beskrive folket på ikke er konsekvent over de ulike forfattere, heller ikke hos en enkelt forfatter er det vanskelig å dele folket inn videre ut ifra dette. Yavetz mener at dette kommer av at forfattere ønsket å variere språket. Yavetz.1969:7 og 148

⁶³ En slik inndeling er derimot ikke uproblematisk. En frifødt romersk borger, enten han var håndverker, soldat eller velstående bonde ville nok ikke identifisert seg i samme gruppe som en frigitt slave og i hvert fall ikke som en slave. Likevel er det nødvendig med en avgrensing i forhold til eliten og denne oppgaven vil benytte seg av "folket" eller "allmuen" når denne gruppen diskuteres, bortsett fra når det er nødvendig å spesifisere en bestemt undergruppe.

⁶⁴ Hölkeskamp.2010:1,19,25-26

⁶⁵ Krarup.1978:146

⁶⁶ Det var rundt 10 stk i denne stillingen. En annen form for tribuner var militærtribuner som var 24 i antall.

⁶⁷ Yakobsen.1999:8

var her krigserklæringer ble vedtatt og høyere embeter som pretor og konsul ble valgt inn. Denne forsamlingen var også delt inn flere i stemmeenheter basert på velgeres rikdom.⁶⁸ Her var prinsippet bak stemmeprosessen annerledes enn i tribeforsamlingen ettersom rekkefølgen for å stemme ble bestemt etter hvor velstående velgerne var, mens stemmerekkefølgen i *Comita tributa* ble avgjort ved loddtrekning. Det var et flertall av stemmer som var påkrevd for å vinne et valg eller vedta en bestemmelse, uansett hvor mange som møtte opp i utgangspunktet. Ettersom de rikeste stemte først i *Comitia centuriata* kunne de dermed avgjøre et valg eller bestemmelse før turen kom til de mindre rike velgerne.

Overgangen fra republikk til keiserdømme kan like gjerne kalles en evolusjon som det blir kalt revolusjon. Mye av det tidligere republikanske systemet fortsatte inn i det nye styre. Den romerske eliten fortsatte å identifisere seg som senatorer og riddere og selv om deres oppgaver og funksjoner endret seg, forble også mye det samme.⁶⁹ Til og med folkeforsamlingene fortsatte for en periode, selv om de enten mistet sin praktiske betydning eller dens reelle makt ble overført til senatet eller keiseren. Keiserrollen selv var i stadig forandring gjennom den første tiden. Augustus selv kalte seg beskjedent nok for første borger, *princeps* og perioden etter ham er derfor blitt kalt principatet.⁷⁰ Hvilke makt hadde så keiseren og hvordan fikk han den?

Det andre triumviratet som ble opprettet etter Cæsars død bestod av Antonius, Oktavian og Lepitus, hvor alle fikk ekstraordinær makt over en periode på fem år⁷¹ får å skape orden i kaoset i perioden.⁷² Innen år 29 fvt var tre blitt redusert til en og Oktavian var reelt enehersker i Roma. I perioden som fulgte ble Oktavian valgt inn som konsul hvert eneste år frem til 27 da han formelt gav makten over til senatet og det romerske folket, i hvert fall ifølge Res Gestae.⁷³ Hvor korrekt dette egentlig var kan diskuteres, men han ble straks tildelt en post for ti år hvor han hadde ansvaret for alle provinser med legioner, hvilket også betydde at han kunne utnevne provinsguvernører og generaler. Det var også i dette året senatet gav ham æresnavnet Augustus. Han ble også tildelt nye konsulskap hvert år frem til

⁶⁸ Hölkeskamp.2010:19,60 og Yakobsen.1999:8-9

⁶⁹ Krarup.1978:137

⁷⁰ Tac. Ann.1.9 (Dette varte frem til 284 evt, etterfulgt av dominatet)

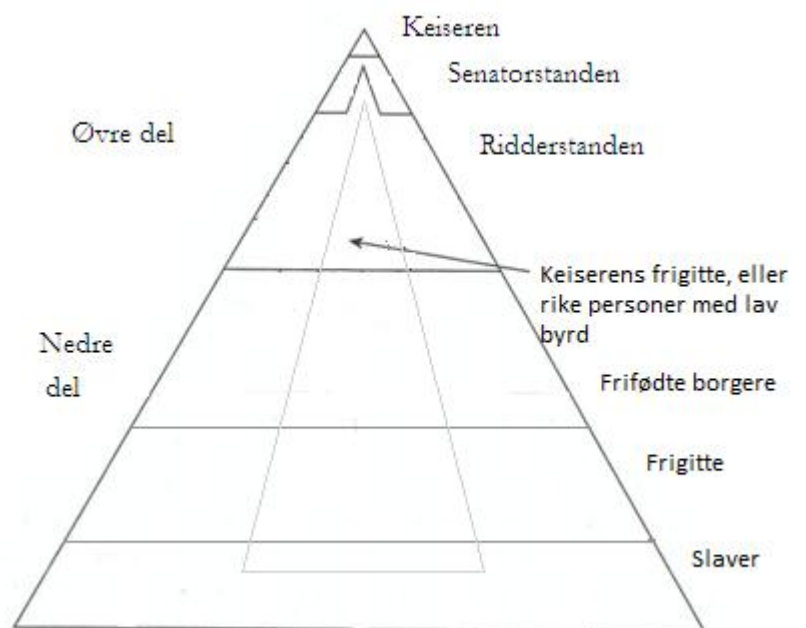
⁷¹ Som senere ble fornyet med fem nye

⁷² Krarup.1978:141

⁷³ Res Gest. 34

han tok til seg embete som tribun i 23. I motsetning til tribunatet i republikken var ikke Augustus' versjon av tribunatet underlagt de samme begrensningene. Augustus autoritet strakk seg til hele riket og ikke bare Roma, tidsbegrensingen ble annullert og ingen av hans «kollegaer» kunne i realiteten vetorette ham. Han fikk også den øverste myndigheten i sivile, militære og rettslige avgjørelser i hele riket.⁷⁴ Da han i tillegg tok til seg embete som *pontifex maximus* i 12 fvt var han også den største religiøse autoriteten i riket. Augustus hadde dermed makten til en tribun med alle dets fordeler, total kontroll over hæren og religiøs autoritet. Denne makten skulle også gå i arv til hans etterfølgere.⁷⁵

Et av de mer suksessrike forsøkene på å illustrere den sosiopolitiske inndelingen av samfunnet etter keiseren er den pyramideformede modellen av Géza Alföldy⁷⁶ (se Figur 2: Figur 2). Keiseren med sin familie er på toppen av denne pyramiden, som skal vise den hierarkiske samfunnsoppbyggingen. Deretter fulgte senatorene og ridderne i den øvre delen av pyramiden og resten av

Figur 2: Sosiopolitisk pyramide.

folket i den nederste. Det som gjør Alföldy's modell så anvendelig er at den også er åpen for at medlemmer som egentlig tilhørte et lavere steg på rangstigen kunne ha mer makt enn de som vanligvis var over dem. Dette vises med den spissede toppen mellom senator og ridderne som betyr at noen riddere kunne være rikere eller mektigere enn en senator.⁷⁷ Den mindre pyramiden inni selve modellen viser at noen med lav byrd også kunne oppnå stor makt, både økonomisk og politisk. Dette er mest relevant med keiserens inntog i politikken, da mange av hans frigitte

⁷⁴ Krarup.1978:141-144, 146-147

⁷⁵ Krarup.1978:145-147, Res Gest:10

⁷⁶ Winterling.2009:17-19 Modellen er basert på Alföldy's modell, men ettersom Alföldy forsøker å beskrive hele det romerske samfunnet og jeg bare vil ta for meg samfunnet i Roma, har jeg forenklet den. For å modellen slik den opprinnelig er, se Alföldy 1981.

⁷⁷ Sejanus, ridderen som også var prefekt for pretorianergarden er et godt eksempel på dette.

slaver til og med kunne være rikere enn noen senatorer, til stor irritasjon for den tradisjonelle eliten. Et annet eksempel på medlemmer fra den lavere standen kunne oppnå makt var underholdningsartister, spesielt hvis de knyttet seg til mektige mennesker, som keiseren eller noen i hans familie. Det er viktig å bemerke at det er en forskjell mellom sosial anseelse og makt i det romerske samfunnet.

Selv om det er eksempler på frifødte menn som praktiserte ulike former for underholdning, var de fleste slaver. En vognfører eller skuespiller som tjente seg opp en formue og kjøpte sin frihet, var fortsatt bare en frigitt slave, selv om han kunne være rikere enn flere senatorer.

Romersk Underholdning

Historikere har alltid debattert om hvorvidt etruskisk, latinsk eller gresk underholdning hadde størst påvirkning på den romerske.⁷⁸ Som det meste i romersk kultur kan vi finne paralleller til den greske når det gjelder underholdning. Gresk vognløp og teater kom til det italienske fastlandet hvor de ble integrert i den romerske kulturen, enten direkte fra de greske koloniene i Syd-Italia eller gjennom etruskerne og andre italienske naboer. Atletiske øvelser som kom senere var utvilsomt av gresk karakter. Når det gjelder kamper med ville dyr og musikalske fremvisninger var dette et etruskisk bidrag, mens gladiator kamper var mest sannsynlig inspirert gjennom byer i sør-Italia, muligens i Campania distriktet.⁷⁹ Men selv om de ulike formene for underholdning kom fra de greske koloniene og andre byer i sør var det sannsynligvis den etruskiske kulturen som hadde mest innflytelse på hvordan romerne tenkte over underholdningen. Et eksempel på dette er at etruskiske gravbilder viser at de bygde frittstående tretribuner, istedenfor å bruke omgivelsene, som den greske metoden med å hugge sitteplasser ut av fjellsider.⁸⁰ Det viktigste er at tilskuerne avbildet på disse tretribunene (se Figur 3) kan tolkes som å tilhøre ulike sosiale grupper, med en rik elite av både menn og kvinner som sitter og fattige som må se lekene fra bakken under tribunen. Det er langt fra sikkert at det var her romerne fikk inspirasjonen om den senere statusinndelingen av sitteplasser, men det er en mulighet for grunnideen ble skapt her. I

⁷⁸ Kyle.2007:254

⁷⁹ Kyle.2007:271

⁸⁰ Dodge.1999:209 og Manuwald.2011:66

Figur 3: Bilde fra Tomba delle Bighe, Tarquinii, Hentet fra Humphrey.1986:13

circensis, som var en prosesjon i forkant av en festival.⁸²

forbindelse med dette var også *Sella curulis* trolig en arv fra etruskerne. *Sella curulis* var en spesiell stol eller trone forbeholdt viktige politiske embetsmenn eller avbildninger av guder og avbildninger fra det femte århundre tyder på at etruskerne brukte en lignende stol under leker(se fig.2.3).⁸¹ Enkelte romerske

underholdningsritualer hadde også sine røtter fra etruskerne, som *pompa*

Figur 4: Søyle fra Chiusi. Legg merke til stolene, ifølge Humphrey er det mulig at dette var en tidlig form av sella curulis. Hentet fra Humphrey.1986:14

En av de viktigste forskjellene mellom romersk og gresk underholdning var hvordan underholderne ble oppfattet. I Hellas var sport forbeholdt rike og frie menn. Alle deltagere i de olympiske lekene var fra eliten og skuespillere var borgere som deltok i forbindelse med en festival. Et unntak var at slaver kunne være kuskene i vognløp, men æren og prestisjen tilhørte eierne og det var ikke tillatt for slaver å stille på egenhånd.⁸³ Det som skiller romerske underholdere fra greske var at de var profesjonelle utøvere og at deres profesjon var tilknyttet et sterkt sosialt stigma. Å være en underholder ble vurdert på samme nivå som

⁸¹ Humphrey.1986:13-14

⁸² Manuwald.2011:41,54

⁸³ Golden.2008:6,8,10, Kyle.2007:118, Dodge:1999:207, Manuwald.2011:85

prostituerte, halliker, gladiatortrenere og kriminelle.⁸⁴ Dette stigmaet ble blant annet kalt *infamia* og kan oversettes til fravær av anseelse eller mangel på ære, med andre ord et antonym av *dignitas*.⁸⁵ Et slikt stempel hadde ikke bare sosiale konsekvenser men også rettslige, hvor man mistet borgerlige rettigheter. Man kunne bli utsatt for vold på åpen gate uten rettslig beskyttelse, miste rettigheter i en eventuell rettsprosess og kunne heller ikke stemme eller stille til politiske valg.⁸⁶

Selv om grunnideene kom fra andre kulturer skapte romerne likevel en unik underholdningskultur. I det første århundre før vår tidsregning hadde romerne en rekke ulike former for underholdning å benytte seg av. Romersk underholdning i denne perioden kan sies å tilhøre to hovedgrupper, *ludi* og *munera*. Først skal vi ta for oss *ludi*, ettersom det var den eldste formen for underholdning i Roma.

Ludi var den offentlige underholdningen som ble gitt av bestemte embetsmenn i republikken, nevnt over. Mesteparten av offentlig underholdning i republikken var knyttet til religiøse festivaler med innslag av skuespill og diverse scenefremførelser (*ludi scaenici*) og leker som ble holdt i *circus* (*ludi circenses*). *Ludi circenses* kunne befatte kamper med ville dyr, hestesport som vognløp eller atletiske øvelser som sprint, boksing og bryting.⁸⁷ Vognløp og annen praksis i *circus* er en av de eldste formene for underholdning, og ble i begynnelsen fremført på større flater som daler og lignende. Roma hadde to *circus* under republikken, men det har vært mye usikkerhet til hvilke betydning Circus Flaminius spilte og det var i hovedsak Circus Maximus som ble benyttet. Circus Maximus som struktur kom imidlertid ikke til før Cæsar og det er usikkert om hvorvidt det var bygd permanente sitteplasser før den tid.⁸⁸ Vognløp var i likhet med dyrekamper sterkt influert av den etruskiske kulturen, selv om de igjen mest sannsynlig fikk inspirasjonen fra grekerne.⁸⁹ Selv om atletiske øvelser ble

⁸⁴ Kyle.2007:284

⁸⁵ Edwards.1997:66 og 69

⁸⁶ Manuwald.2011:87,92 Edwards.1997:66, og Liv. 7.2.12, Suet.aug.43

⁸⁷ Humphrey.1986:1 og Manuwald.2011:41

⁸⁸ Humphrey.1986:5, Cicero nevner det som trolig er permanente sitteplasser til dedikert til ulike triber i Circus Maximus rundt 63/62ft.

⁸⁹ En viktig detalj var imidlertid at etruskiske vognkusker bandt tøylen rundt livet istedenfor å holde dem i hendene som de greske og hadde i tillegg lærhjelmer for beskyttelse. Dette ble kopiert av romerne og gjorde at de var i stand til å ha bedre kontroll på hestene i svingen rundt endeposten, men førte også til en potensiell risiko for å bli dratt etter hestene hvis vognen kantret. Derfor hadde romerske vognkusker en kniv til å kunne skjære seg løs. Kyle.2007:254-256, 271

fremvist for romerne, var de frem til Augustus heller sjeldne i forhold til andre underholdningsformer. Wistrand mener dette enten kom av en skepsis mot ufiltrert gresk kultur, kanskje spesielt nakenheten eller at meningen bak den ikke ble forstått. Wistrand eksemplifiserer romernes standpunkt noe humoristisk ved at en atletisk fremvisning av spydkast ville få romerne til å lure på hvorfor man skulle juble når ingen ble truffet?⁹⁰

Når det gjelder *ludi scaenici* kom det meste av underholdningsimpulser sørfra på det italienske fastlandet og nådde gradvis frem til Roma hvor romerne gjorde den til sin egen.⁹¹ De ble vanligvis fremført i et teater og som nevnt tidligere var disse frittstående og lenge ut i republikken også midlertidige oppsetninger. Det er ulike tekniske begreper som blir brukt for å forklare teaterets ulike deler. Selve tilskuertribunen, *Cavea*, var delt inn i fem horisontale deler etter deres rekkefølge fra scenen og oppover: *podium*, *ima cavea*, *media cavea* og *summa cavea* og galleriet som var den øverste rekken.⁹² Mellom scenen og den første raden av tilskuertribunen var det et stort flatt område, som i keisertiden ble kalt for orkesteret.⁹³

Roma hadde et konglomerat av ulike skuespillsformer, men mot slutten av republikken var det en nedgang for de mer tradisjonelle greske formene for underholdning som komedie og tragediefremførelser og en oppgang i forestillinger av romersk eller latinske varianter, hvor de viktigste var attelan(*fabula atellana*), mimeskuespill (*mimus*) og pantomime fremførelser.⁹⁴ Atellanskuespill er en av de tidligste formene for skuespill på det italienske fastlandet og kom fra den sørlige halvdelen og var spesielt knyttet til byen Atella, derav *fibula atellana*. Atellanstykker var korte, mest sannsynlig improvisert og var en form for grov og ikke spesielt dyp form for underholdning. Ble hovedsakelig presentert som et sluttstykke etter en annen forestilling. Det ble i likhet med de fleste andre former for skuespill fremførte med maske og utøveren kunne dermed være anonyme, i likhet med komedie og tragedieskuespillere. Men attelanskuespill er vanskelig å avgrense ettersom den blandet seg med romerske varianter. Kjennetegn var visuell humor og i sin tidlige form var den sannsynligvis helt uten manus.⁹⁵ Senere ble det dermed vanlig med skrevne attellanstykker

⁹⁰ Wistrand.1992:49-53

⁹¹ Manuwald.2011:19,31

⁹² Rose.2005:100

⁹³ Manuwald.2011:67

⁹⁴ Manuwald.2011:131-132

⁹⁵ Arnott.1971:93

og under keiserperioden begynte skuespillerne også med vitser på bekostning av keiseren.⁹⁶ Mimer var i likhet med Atallanskuespillere et samlebegrep av flere sorter for underholdning, men hovedsakelig dramatisk, moralske med innslag av grovheter. Mimer var blant de laveste på rangstigen mest sannsynlig på grunn av at kvinner kunne delta og at skuespillerne fremførte uten maske. Forskjellen mellom *atellana* og *mimus* er uansett ikke stor, begge involverte dans og grov humor, men mimeteater hadde mest sannsynlig mer dialog, mens attelan var mer improvisert i republikken. En viktig forskjell var derimot bruk av maske på scenen. Muligheten for å kunne skjule sin identitet gjorde nok at attelanskuespillere figurerte høyere enn mimeskuespillerne på den sosiale rangstigen.⁹⁷ Pantomimer var dansere akkompagnert med musikk og sang og skulle representere mytologiske hendelser basert på tragedier. Både *histrion* og *pantomimus* ble benyttet for denne sjangeren. Det ble sannsynligvis først fremført i Roma i 23/22 fvt og er derfor veldig relevant opp mot keiserdømmet.⁹⁸

Munus eller *munera* kan oversettes til gave eller plikt og var leker som ble gitt utenom de offisielle og var hovedsakelig gladiator kamper. Tradisjonelt sett var gladiator kamper mest sannsynlig en form for begravelserleker for å ære den avdøde og ble holdt på gravstedet eller i den avdødes hjem. Utover republikken begynte det imidlertid å bli en trend hvor gladiator kamper ble holdt i forkant av politiske valg og arrangert på forum og andre offentlige steder.⁹⁹ En tredje form for underholdning som bærer likhet til *munera* var triumfer, hvor folket ble presentert med gaver i forbindelse med en vellykket militærkampanje. En form for gave kunne være gladiator kamper, som var et logisk valg ettersom seiersrike generaler også hadde stor tilgang til krigsfanger som kunne tvinges til å opptre.

⁹⁶ Manuwald.2011:169-170

⁹⁷ Manuwald.2011:178-180,183

⁹⁸ Manuwald.2011:184-185 og Edmondson.1996:81

⁹⁹ Futrell.2001:19-22,30

3.

ROMERSK UNDERHOLDNING I REPUBLIKKENS SISTE FASE

Når en romer i slutten av republikken dro på teateret, *circus* eller på gladiatorkamper i forum, gikk han ikke bare for å bli underholdt, men fordi det var en del av den romerske tradisjonen og kulturen.¹⁰⁰ Hvis underholdning var knyttet til de fleste aspektene ved den romerske kulturen, hvordan påvirket da endringene i underholdningen resten av det romerske samfunnet i republikken? Jeg vil i tråd med problemstillingene se på tre forhold som jeg mener endret seg mot slutten av republikken. Først vil jeg imidlertid gi en kort innføring av underholdnings rolle i det politiske maktspeillet mot slutten av republikken. Det neste vi skal ta for oss er hvordan sitteplasser hadde en betydning for det romerske statushierarkiet og selvbildet. Deretter vil jeg undersøke tilfeller hvor medlemmer fra eliten opptrer i offentlighet og drøfte fenomenet. Videre vil jeg undersøke på hvilken måte underholdning ble brukt som et senter for politiske meninger og maktdemonstrasjoner. Helt til slutt vil kapittelet presentere Oktavians inntog på den romerske maktarenaen og hvordan han benyttet seg av underholdning før han ble keiser.

Viktigheten av underholdning

Som nevnt i bakgrunnskapitlet var maktbalansen mellom folket og eliten tilsynelatende svært ujevn. De rikeste kunne kontrollere utfallet i lovgivning og valg i *Comitia Centuriata* uten at de fattiges stemmer ble hørt, og valg i tribeforsamling kunne påvirkes av bestikkelser eller patron-klient forhold. Dette fører til et viktig spørsmål. Hvis eliten allerede kontrollerte folket, hvorfor var underholdning da nødvendig? Og hvorfor den kvalitative og kvantitative økningen i republikkens siste periode? En av de mer gjennomførte forklaringene på dette er fortsatt Paul Veynes klassiker fra 1976. Veyne mener at underholdning ble gitt som en form for *euergertisme*, at rike borgere gir tilbake til samfunnet. Veyne skiller mellom to former for *euergertisme*; frivillig, som var en form for patronisme, og obligatorisk, som var knyttet til

¹⁰⁰ Rawson. 1987:83

politiske plikter.¹⁰¹ Eksempler på obligatoriske former for *euergerisme* var en edils leker under sitt embete, han var ansvarlig for disse lekene, derfor ga han dem. Men dette i seg selv kan ikke forklare hvorfor noen ediler valgte å bruke mer penger enn andre på dette. Veynes forklaring er enkel: fordi de hadde lyst. Veyne mener at det romerske folket ikke var en politisk maktfaktor ettersom valg av embeter og lover ble styrt gjennom patron-klient forhold og bestikkelser. At personer som hadde gitt store leker til folket ofte endte opp å bli valgt var ifølge Veyne fordi eliten også mente at popularitet blant massene var en fordel for en politisk karriere.¹⁰² Veyne mener at: «Rome was a democracy only in name»¹⁰³ og i virkeligheten ble styrt av et oligarki. Dette oligarkiet gav ikke leker for å opprettholde makten men fordi de hadde den.¹⁰⁴ I etterkant av Veyne's publikasjon i 1976 har imidlertid ideen om dette oligarkiske styret vært under kraftig kritikk. Hvis eliten skulle kontrollere et valg, ville dette forutsatt at eliten alltid samarbeidet om en kandidat eller et lovforslag. Veyne mener at hvis en kandidat som hadde gitt store leker vant et valg, var det fordi de rike velgerne var av den innstillingen at popularitet blant folket var en fordel for en politisk karriere.¹⁰⁵ Problemet med Veynes argument er at eliten var avhengig av politiske embeter for å opprettholde deres *dignitas*. Selv om man ble regnet som en del av nobileteten hvis man hadde en tidligere konsul i familien var det alltid en fordel å ha flere. Hvis en slekt ikke kunne reprodusere en konsul i løpet av en viss periode var det også en fare for at slekten skulle «dø ut» eller forsvinne fra det politiske landskapet.¹⁰⁶ Konkurransen om embeter innad i eliten var derfor intens. Hva hadde eliten da å tjene på å støtte kandidater som brukte en formue på underholdning, hvis dette skapte en presedens for hvordan de selv skulle vinne valg senere? Et annet spørsmål er hvorfor eliten skulle tillate at konkurransen ble utvidet ved at personer utenfra den tradisjonelle eliten oppnådde konsulembete. Dette skjedde svært sjeldent, men at det likevel tok sted viser at eliten kanskje ikke alltid hadde den kontrollen Veyne mente de hadde. En slik ny mann var generalen Gaius Marius. Ifølge Plutark var det folket som var avgjørende for at Marius senere ble valgt inn i embete som konsul, etter at hans soldater hadde skrevet brev til sine familier hjemme og oppfordret dem

¹⁰¹ Veyne. [1976] 1992:18

¹⁰² Veyne. [1976] 1992:224-230

¹⁰³ Veyne. [1976] 1992:261

¹⁰⁴ Veyne. [1976] 1992:259

¹⁰⁵ Veyne. [1976] 1992:228

¹⁰⁶ Hölkeskamp.2010:84-85

til å stemme i hans fordel.¹⁰⁷ Ut ifra det faktum at konsulene ble valgt av *Comitia Centuriata*, angivelig kontrollert av eliten, virker dette merkelig. Ettersom Plutark skrev sine biografier over hundre år etter republikken er det mulig å argumentere for at han kanskje misforsto hvordan systemet fungerte, men dette argumentet kan ikke forklare hvorfor en lignende forklaring blir gitt av forfatteren Sallust som levde under republikken:

*At length the commons were so excited that all the artisans and farmers, whose prosperity and credit depended upon the labour of their own hands, left their work and attended Marius, regarding their own necessities as less important than his success. The result was that the nobles were worsted and after the lapse of many years the consulship was given to a "new man." Afterwards, when the tribune Titus Manlius Mancinus asked the people whom they wished to have as leader of the war with Jugurtha, they chose Marius by a large majority. It is true that the senate had shortly before this voted Numidia to Metellus, but their action was to no purpose.*¹⁰⁸

Ifølge Sallust var ikke folket bare ansvarlig for å få Marius valgt inn i embete som konsul, men en bestemmelse fra senatet om hvem som skulle ha overordnet militær kommando i Numidia ble fullstendig ignorert og gitt til Marius fra folket. Det er vanskelig å tro at Sallust skulle komme med en slik beretning hvis alle hans lesere i republikken visste at dette ikke var mulig. Alternativet er altså at det var mulig og at folket, hvis samlet, kunne utgjøre en avgjørende politisk maktfaktor. Tilfellet med Marius er ikke en isolert hendelse. Lucius Cornelius Sullas tjente som kvestor under generalen Marius i Numidia.¹⁰⁹ Da Sulla etter krigen stilte til valg for pretorembetet ble han imidlertid forbigått av de andre kandidatene. Plutark gir følgende forklaring:

Sulla now thought that the reputation which he had won in war was sufficient to justify political activities, and therefore at once exchanged military service for public life offered himself as a candidate for the city praetorship, and was defeated. The responsibility for his defeat, however, he lays upon the populace. They knew, he says, about his friendship with

¹⁰⁷ Plutark.Mar.7.3-4

¹⁰⁸ Sall.lug.73.6-7: *denique plebes sic accensa, uti opifices agrestesque omnes, quorum res fidesque in manibus sitae erant, relictis operibus frequentarent Marium et sua necessaria post illius honorem ducerent. [7] ita percussa nobilitate post multas tempestates novo homini consulatus mandatur. et postea populus a tribune plebis T. Manlio Mancino rogatus, quem vellet cum Iugurtha bellum gerere, frequens Marium iussit. sed paulo ... decreverat: ea res frustra fuit.*

¹⁰⁹ Scullard.1982:52

*Bocchus, and expected that if he should be made aedile before his praetorship, he would treat them to splendid hunting scenes and combats of Libyan wild beasts, and therefore appointed others to the praetorship, in order to force him into the aedileship.*¹¹⁰

Igjen er det snakk om et embete som blir valgt i *Comitia Centuriata*, og igjen er det folket som blir nevnt som en avgjørende faktor. Den eneste måten Sulla kunne sikre pretorskapet året etter var derfor gjennom dem. Plutark mener også at Sulla ikke forstod betydningen av offentlig underholdning for å sikre seg stemmer.¹¹¹ Var underholdning viktig for å sikre seg et embete, eller var det gaver fra eliten til et folk uten politisk betydning slik Veyne hevder? Hvis underholdning ikke var gitt noen politisk betydning er det særdeles merkelig at det falt inn under lovene rettet mot valgkorrupsjon. Under Ciceros forsvar av den korrupsjonstiltalte Lucius Licinius Murena baserer en av anklagene seg på de overdådige lekene Murena holdt som pretor. Cicero forsøker å unnskyldte det ved at det ikke er Murenas skyld at lekene falt i folkets smak og at deres egen stand også satte pris på lekene.¹¹² Loven Murena står tiltalt for å ha brutt var *lex Tullia de ambitu* fra 63fvt¹¹³, en lov Cicero selv var med på å få igjennom. Den skulle hindre at en kandidat kunne gi gladiator kamper innen to år i forkant av et politisk valg.¹¹⁴ En av grunnene til at Cicero forsvarte mannen som har brutt korrupsjonslovene hans selv har medforfattet, er at han trengte Murena av politiske årsaker.¹¹⁵ Ciceros svake motargument tyder ifølge Yakobsen på at Cicero ikke kunne benekte underholdningens politiske betydning for rettsalen, ettersom en slik påstand ville bli avvist. Derfor måtte han isteden forsøke å uskyldiggjøre det hele. Yakobsen kritikk sentrerer rundt et veldig viktig spørsmål. Hvis folket var politisk maktesløse, hvorfor var det nødvendig å bestikke dem?¹¹⁶ For å illustrere dette kan man tenke seg at man gir tusen kroner til to personer. Den ene er en politimann og den andre er en tigger. Selv om handlingen i seg selv er den samme, er

¹¹⁰ Plut.Sull.5.1: *ὁ δὲ Σύλλας οἰόμενος αὐτῷ τὴν ἀπὸ τῶν πολεμικῶν δόξαν ἐπὶ τὰς πολιτικὰς πράξεις διαρκεῖν, καὶ δοῦς ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς στρατείας εὐθύς ἐπὶ τὴν τοῦ δήμου πρᾶξιν, ἐπὶ στρατηγίαν πολιτικὴν ἀπεγράψατο καὶ διεψεύσθη: τὴν δ' αἰτίαν τοῖς ὄχλοις ἀνατίθησι. φησὶ γὰρ αὐτοῦς τὴν πρὸς Βόκχον εἰδότας φιλίαν, καὶ προσδεχομένους, εἰ πρὸ τῆς στρατηγίας ἀγορανομοίη, κυνηγέσια [p. 334] λαμπρὰ καὶ Λιβυκῶν θηρίων ἀγῶνας, ἐτέρους ἀποδείξει στρατηγούς ὡς αὐτὸν ἀγορανομεῖν ἀναγκάσσοντας.*

¹¹¹ Sullas handlinger i ettertid tyder i hvert fall på at han ble oppmerksom på verdien av å underholde folket. Plinius den eldre skildrer hvordan han gav dyrekamper til folket hvor hele hundre løver ble presentert. *HN.8.20.*

¹¹² Cic.Mur.38-39

¹¹³ Resten av årstallene i dette kapittelet vil være fvt, hvis ikke det står skrevet annerledes.

¹¹⁴ Futrell.2001:32

¹¹⁵ Uten Murena vil veien ifølge Cicero være åpen for Catalina, en av Ciceros argeste politiske rivaler. Cic. Mur.37

¹¹⁶ Yakobsen.1999:22,27

motivene bak den er annerledes. I det ene tilfellet er det en barmhjertig handling, mens i det andre ligger det baktanker bak handlingen, fordi mottakeren har større grad av makt. Var det romerske folket tiggeren eller politimannen i en slik analogi?

Veyne vil ha det til at det var det førstnevnte. Hovedproblemet med Veynes tese er at den ikke er falsifiserbar. Alt kan være *euergetisme*, og selv om kildene peker på det motsatte kan man argumentere for at den egentlige meningen bak var å gi en gave til folket uten at det var en politisk nødvendighet bak det. En kilde Veyne bruker for å illustrere sitt poeng er et av Ciceros brev til den unge Curio. Cicero råder ham i brevet til ikke å holde gladiatorkamper i begravellesleker for sin far ettersom han kan oppnå ethvert embete han ønsker uten å holde slike leker og Veyne mener at dette viser at underholdning ikke var nødvendig for en politisk karriere.¹¹⁷ Men Curio velger uansett å holde det Plinius beskriver som strålende leker, og blir valgt inn i embete som folketribun to år senere.¹¹⁸ Man kan bruke kilden slik Veyne gjør, men det er også mulig å tolke den i motsatt retning i kraft av Curio valgte å ikke følge Cicero's råd.

Underholdning var viktig i det politiske maktspillet. En av grunnene til at underholdning økte i kvantitet mot slutten av republikken var at lekenes religiøse element ble utnyttet. Ettersom underholdning også ble regnet som en gave til gudene, var det vanskelig for de moralske konservative kreftene å hindre dens økning.¹¹⁹ Det var likevel menn som Sulla, og senere Pompeius og Cæsar, menn med soldater i ryggen, som virkelig banet vei for å gi underholdning i nye former og større kvantum enn tidligere. I en begravellesleken til ære for sin far, som riktignok hadde vært død i nesten 20 år tidligere, gav Cæsar folket hundrevis av gladiatorer som kjempet med rustning eller skjold i sølv, noe Romas innbyggere aldri hadde sett tidligere.¹²⁰ Plutark forteller om den politiske gevinsten han kunne høste av folket for sin gavmildhet:

Again, being appointed curator of the Appian Way, he expended upon it vast sums of his own money; and again, during his aedileship, he furnished three hundred and twenty pairs of gladiators, and by lavish provision besides for theatrical performances, processions, and public banquets, he washed away all memory of the ambitious efforts of his predecessors in

¹¹⁷ Veyne. [1976] 1992:224 og Cic.Ad fam.2,2-3

¹¹⁸ Plinius. HN.36

¹¹⁹ Manuwald.2011;51, Beacham.1999:35-36

¹²⁰ Dio.37. og Plut.Caes.5.5. og 10. og Plin.HN:33.16

*the office. By these means he put the people in such a humour that every man of them was seeking out new offices and new honours with which to requite him.*¹²¹

Plutarks beskrivelse av Cæsars leker og folkets reaksjon er nok et eksempel på hvordan folket kunne være en politisk maktfaktor og at dette var knyttet til underholdning. Det var selvfølgelig mulig å erverve seg embeter uten å gi underholdning, slik Cicero minnet den unge Curio om, men det var et viktig hjelpemiddel. Uansett var det et ypperlig sted for folket å bli kjent med fremtidige politikere. Personen som holdt lekene ble presentert ettertrykkelig i løpet av dem, og hvis lekene var minneverdig nok, ville også navnet hans ble gjentatt og husket lenge etter at de var ferdige. Tilskuerne bestod også av velgere, av allmuen men også de høyeste i samfunnet. Som Cicero påpekte i sin forsvarstale til Murena var lekene både til glede for folket og eliten.¹²² Hvordan manifesterte denne distinksjonen seg på tilskuertribunen?

Sitteplasser og synliggjørelsen av status

Hvis vi skal stole på Livius som kilde kan privilegier for eliten spores tilbake til den etruskiske kongen Tarquinius den eldre. 600 år etter Tarquinius' regjeringstid skildrer historikeren hvordan kongen skal ha arrangert vognløp for innbyggerne i Roma, hvor Tarquinius var svært påpasselig med å markere adskilte sitteplasser for senatorene og ridderne.¹²³ En faktor som støtter Livius' påstand er at etruskerne mest sannsynlig opererte med en hierarkisk inndeling av sitteplasser, er basert på relieffer av en tilskuertribune hvor de velstående sitter på opphøyde tretribuner mens de fattige må nøye seg med å se lekene fra bakkenivå.¹²⁴ Livius referer her til hendelser i *circus*, og ikke underholdning generelt, men relieffene har ingen klare indikasjoner på at det dreier seg om én underholdningsform fremfor en annen. Vi kan dermed ikke med sikkerhet fastslå at en inndeling ikke fant sted under andre underholdningsformer også. Livius kommer tilbake til sitteplasser da han skriver at

¹²¹ Plut.*Caes.*5.5: *ἐπει δὲ τοῦτο μὲν ὁδοῦ τῆς Ἀππίας ἀποδειχθεὶς ἐπιμελητῆς πάμπολλα χρήματα προσανάλωσε τῶν ἑαυτοῦ, τοῦτο δὲ ἀγορανομῶν ζεύγη μονομάχων τριακόσια καὶ εἴκοσι παρέσχε καὶ ταῖς ἄλλαις περὶ θέατρα καὶ πομπὰς καὶ δεῖπνα χορηγίαις καὶ πολυτελείαις τὰς πρὸ αὐτοῦ κατέκλυσε φιλοτιμίας, οὕτω διέθηκε τὸν δῆμον ὡς καινὰς μὲν ἀρχὰς καινὰς δὲ τιμὰς ζητεῖν ἕκαστον, αἷς αὐτόν ἀμείψαιτο.*

¹²² Cic.*Mur.*38-39

¹²³ Livius.1.3.7.

¹²⁴ Se bakgrunnskapittel

senatorene først får egne plasser under festivalene i 194, i motsetning til det som ifølge Livius hadde vært tradisjonen tidligere, hvor de satt sammen med resten av folket.¹²⁵ Her kan det se ut til at Livius motsier seg selv, da han har påpekt at en slik segregering først skjedde under etruskerne. Enten har tradisjonen fra etruskerne opphørt i mellomtiden eller så skriver Livius om to forskjellige underholdningsformer?

Timothy J. Moore har satt Livius' utsagn opp mot forordet i *Poenulus*, et av komedieskribenten Plautus' verk. I forordet vites det med at visse personer ikke må komme så sent til teatret ettersom de blokkerer utsikten til de som står bak.¹²⁶ Moore påpeker med skjellig grunn at for at denne vitsen i det hele tatt skal være morsom, må den bygge på en sannhet som alle i teateret var klar over. Hvis plassene på tilskuertribunen ble fylt etter «først til mølla» prinsippet, ville det ikke vært noe problem med sent kommende publikum, ettersom de måtte sitte seg bakerst. Moore mener at de fremste radene var til for senatorene, og enda mer viktig, de kunne komme sent til forestillingen, noe som kan tyde på at disse plassene var reservert. Ettersom 194 sammenfaller med Plautus litterære periode konkluderer Moore at det er stor sannsynlighet for det er dette året senatorene ble tildelt sitteplasser i teateret og det er den nye trenden ble reservert plasser det vites om innledningsvis.¹²⁷ Livius kan altså ha skrevet om to forskjellige underholdningsarenaer med hver sin distinkte tilskuerkultur. Det første utsagnet fra kongetiden tar for seg sitteplasser under *ludi circenses*, altså i *circus*, mens det i det andre tilfellet mest sannsynlig var snakk om forestillinger som ble holdt i teateret. Hvis vi går ut ifra dette, var 194 året der de øvre stendenes privilegier ble innført i teateret. Men det må også påpekes at Livius nevner dette i forbindelse med en spesiell festival¹²⁸ og det er dermed mulig at det bare var denne festivalen de fikk adskilte plasser. Det er grunn til å være skeptisk til Livius med tanke på at hans forfatterskap fant sted under Augustus' regjeringsperiode, altså nesten 200 år etter de faktiske hendelsene, og seks århundrer etter de etruskiske vognløpene. Augustus skal også ha forsøkt å innføre en liknende inndeling i *circus*, og Livius kan derfor ha inkorporert den etruskiske tradisjonen for å gi keiserens bestemmelser en historisk validitet. Noe som likevel

¹²⁵ Livius. 34.44

¹²⁶ Plautus.*Poenulus*.Prol.19-27

¹²⁷ Moore.1994:116

¹²⁸ Det er usikkert hvilke festivalen Livius diskuter, sannsynligvis er det de romerske lekene, *ludus Romani*, men forskningsdebatten pågår fortsatt.

taler for at inndelingen i teatret fant sted i 194 er at Livius nevner hvordan folket reagerte negativt til denne oppdelingen, noe han trolig ikke ville ha gjort hvis han ønsket å skjønne Augustus reformer.¹²⁹

Så, om vi derfor går ut ifra at det ble etablert visse privilegier i form av sitteplasser, hvordan fungerte så dette under de siste hundre årene av republikken? Det første tilfellet av interesse kommer tidlig, i året 122, da Gaius Gracchus var folketribun. Gaius Gracchus var den yngre broren til Tiberius Gracchus, en folketribun som ble drept av senatet for mistanken om å gjøre seg selv til konge.¹³⁰ Gaius lot seg imidlertid ikke avskrekke av brorens skjebne og ble senere valgt inn som folketribun selv. Plutarks biografi om Gaius nevner blant annet hvordan han kommer i konflikt med makteliten i forkant av en gladiatorkamp som skulle holdes i et av Romas forum i 122. Plutark forteller om spesialkonstruerte sitteplasser for eliten og de som var villige til å betale for det. Gaius protesterte mot dette og mente at de fattige også hadde rett til å se kampen. Når Gaius ikke fikk noen respons på dette kravet, rev han og hans menn ned konstruksjonen som holdt sitteplassene natten før kampen skulle begynne. Ifølge Plutark ble dette godt mottatt av folket¹³¹, siden det nå var mulig for alle å ha innsyn, der tilskuerboksene tidligere hadde blokkert det. Men tiltaket skulle redusere den yngre Gracchis politiske levetid, så vel som hans faktiske levetid. Den konservative eliten så ikke med blide øye på opptrinnet, og da Gaius fortsatte sin reformivrige karriere satte senatet alle sine ressurser inn for stoppe ham.¹³² Dette er om ikke det tidligste eksempelet på politisk maktspill gjennom underholdning i republikken, så i hvert fall et av de tydeligste. Senatet tok i hvert fall meldingen veldig tydelig, og Plutark spekulerer om hvorvidt dette "politiske teateret" kan ha resultert at han mistet sin politiske makt og til slutt endte med å følge sin bror i døden.¹³³ Det er fristende å si seg enig med Plutarks analyse, men hvorfor var disse plassene så viktig for overklassen? Det første som kan argumenteres for er det økonomiske perspektivet. Plutark nevner at det var mulig å kjøpe en plass, noe som tyder på at dette mest sannsynlig ikke var et offentlig sponset tilbud, men organisert privat. Ødeleggelsen av en slik fremtidig profitt ville garantert skape ham noen mektige fiender.

¹²⁹ Livius.34.54

¹³⁰ Plutark, *Tiberius Gracchus*, 14 og 19 og Appian. 1.1.12. og 1.1.16.

¹³¹ I en av Ciceros mange taler som er nedskrevet og bevart for ettertiden kommer han med en liten digresjon om Gracchi brødrene. Han beskriver hvordan disse ble applaudert i teateret av folket, en applaus som glimret med sitt fravær for deres politiske motstandere. Cicero.*Pro Sestio*.105

¹³² Scullard.1982:37 og 42, Kyle.2007:282

¹³³ Plutark. *Caius Gracchus*. 12.3-4.

Siden Plutark mener at denne handlingen gjorde ham upopulær blant eliten er det mest sannsynlig at det var noen av deres medlemmer som organiserte det. Futrell mener i samsvar med dette at tilgangen til sitteplassene ble regulert av hvem som hadde et kontaktnettverk til sponsorene av de bestemte lekene.¹³⁴ Dette kan muligens være det Cicero referer til senere i en forsvarstale til den tidligere nevnte korrupptiltalte Murena, hvor han diskuterer en lov som skulle regulere embetsmenns tilgang til sitteplasser ved underholdning, ettersom disse plassene kunne bli delt ut til deres venner og tribemedlemmer, og dermed fungere som en form for bestikkelse.¹³⁵ Det er også en annen måte å argumentere for elitens misnøye, som ikke nødvendigvis utelukker den første. Hvis vi godtar ideen om at tilskuertribunen er en speiling av samfunnet på et generelt plan, hvor sitteplassene ble rangert etter *ordines*, vil de spesielle sitteplassene symbolisere overklassens dominans over resten av befolkningen. Slik fremstår Gaius handlinger som en dårlig skjult utfordring til eliten. Ved å fysisk rive ned deres dominans i arenaen¹³⁶, håpet kanskje Gaius å samle massene til sin sak og true senatet til å godta hans reformer som folketribe. Men Gaius ble i likhet med sin bror offer for en brutal respons fra senatet, hvor også ridderklassen ble mobilisert mot ham.¹³⁷

Episoden ovenfor gjør det også tydelig at det ikke var snakk om en permanent underholdningsarena, men en midlertidig konstruksjon. Veyne mener at mangelen på permanente underholdningsbygg i Roma skyldtes mangel på *euergetisme*. Han begrunner dette med at byen Pompeii hadde et amfiteater i stein fra ca. 70, vel et og et halvt århundre før Roma¹³⁸. Han mener at dette er fordi Pompeii hadde rike borgere som var gavmilde mot byen, mens dette ikke var tilfellet i hovedstaden.¹³⁹ Et tydelig eksempel som taler mot Veyne er Marcus Aemilius Scaurus, Sullas svigersønn, som i forbindelse med sitt edilskap i 58

¹³⁴ Futrell.2001:32,

¹³⁵ Cicero. *Mur.* 71-72 og Futrell.2001:32-33

¹³⁶ Dette ble mest sannsynlig holdt ved et Forum, så bruken av ordet arena har ingen sammenheng til amfiteateret. Forumet fortsatte ut mesteparten av republikken å være et senter også for underholdning. Etter en brann i 53 rekonstruerte Cæsar et forum slik at det også inneholdt et underjordisk gangssystem. Mye tyder på at det var en forløper til gangene under det senere Colosseum hvor ville dyr kunne entre *harena* fra spesielle luker tilknyttet til gangene under. Futrell.2001:38-39

¹³⁷ Plutark.*Gaius.*14

¹³⁸ Veyne regner ikke med Statilius Taurus amfiteater som ble bygget i 29 fvt, men tenker på Colosseum som ble ferdigstilt i 80 evt.

¹³⁹ Veyne.1992(1976):232

holdt «strålende» leker for folket¹⁴⁰. Det som skilte Scaurus' bygg fra tidligere edilers var det Plinius den eldre beskriver som et enormt teaterbygg i tre, med søyler av marmor, mangfoldige statuer og sitteplasser til 80 000 tilskuere.¹⁴¹ Plinius' estimat av sitteplasser er det all grunn til å vurdere kritisk, spesielt ettersom det ikke kan etterprøves arkeologisk siden konstruksjonen var midlertidig. Selv om bare en brøkdel av det Plinius forteller skulle være i nærheten av de faktiske hendelsene, er det et eksempel på at Roma ikke manglet på rike menn med vilje til å spandere på dets innbyggere. Forskjellen mellom Pompeii's permanente underholdningsbygg og Romas midlertidige kan ikke forklares med manglende økonomiske ressurser. Det må altså ligge andre forklaringer bak hovedstadens manglende permanente underholdningsbygg.

En mulig forklaring kan hentes fra den greske historikeren Appian. Han kan fortelle at konsulen Scipio Nasica beordret ødeleggelsen av et permanent teater som nesten var ferdigstilt rundt år 150.¹⁴² Begrunnelse bak nedrivningen var ifølge Appian at det romerske folket ikke skulle tilegne seg greske vaner, noe som kan være en henvisning til grekernes bruk av permanente sitteplasser og romerne var generelt sett svært skeptisk til alt som var gresk.¹⁴³ Constance Campbell har skrevet en artikkel hvor hun undersøker hvorfor dette teateret og andre teatre ble ødelagt rett før det var ferdigstilt. Ifølge Campbell kan det være så mange som tre forsøk på permanente strukturer for underholdningsårsaker som er blitt revet, mens andre forskere mener det kan dreie seg om opptil fire forsøk fra 179,174,154 og 107.¹⁴⁴ Men det sikreste tilfellet er fra 155/154. Campbells konklusjon er at det var mulig at konstruksjonen av teatrene var for dårlig og dermed en fare for tilskuerne. Men hun poengterer samtidig at det var senatets motvilje mot permanente underholdningsstrukturer som mest sannsynlig var den avgjørende faktoren.¹⁴⁵ Det er mulig at medlemmer av senatet fryktet at et permanent underholdningsbygg ville underminere deres funksjon i det romerske samfunnet. Richard Beacham mener at folket dermed ikke lengre ville være

¹⁴⁰ Cicero.*Pro Sest.* 116

¹⁴¹ Plinius *NH.*36.24

¹⁴² Appian. *Borgerkrigen.* 1.4.28 Det er imidlertid problematisk å datere dette eksakt, ettersom det er tre konsulere som bærer det navnet i år 155,138 og 111. Ut ifra Appian er det nærliggende å tro at det mest sannsynlig var i 111, ettersom det skulle ha funnet sted etter Gaius' død, men andre kilder er i konflikt med dette og daterer det til 155-154. Vell. Pat.*Historiae Romanae.*1.15.3 daterer det til 155. Val Max..2.4.2.

¹⁴³ Tacitus. *Annales.*14.20 og Futrell:40

¹⁴⁴ Manuwald.2011:58-59

¹⁴⁵ Campbell..2003:76-79

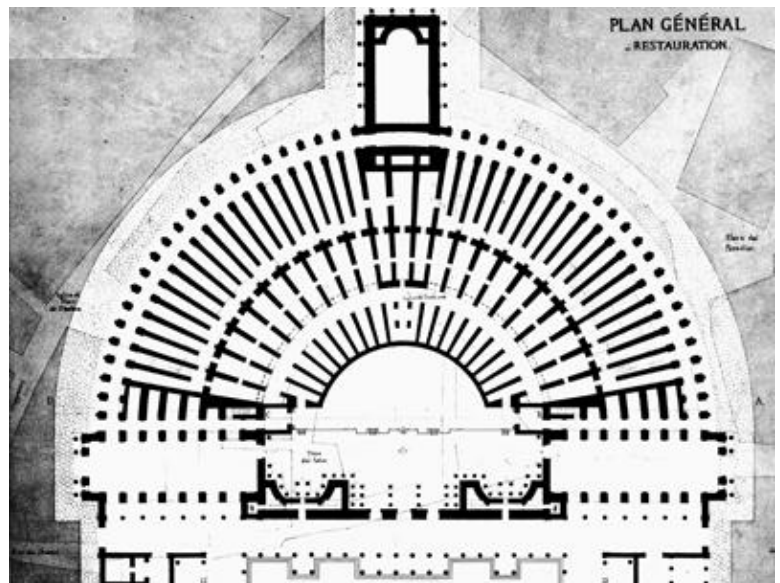
avhengig av embetsmenn til å organisere og bygge midlertidige teatre og mye av kontrollen rundt leker og fremvisninger ville dermed forsvinne.¹⁴⁶ I tillegg er det også trusselen ved et permanent teater hvor folket kan samles, noe som skjedde i den greske verden. Hvis senatet ønsket å kontrollere folket kunne et permanent teater gjøre dette vanskeligere.¹⁴⁷

Informasjonen vi får fra Valerius Maximus støtter opp under dette, siden det samtidig som teateret ble revet, også ble vedtatt en lov mot permanente underholdningsstrukturer i Roma og det nærliggende området rundt byen, angivelig for å kunne beskytte den romerske karakteren.¹⁴⁸ Selv om underholdningskonstruksjoner i tre fortsatte inn i keiserdømmet, kan det umulig være en billig løsning for Roma å konstant bygge opp og ned slike bygg til ulike festivaler, så at det skulle være en økonomisk faktor som hindret hovedstaden fra permanente konstruksjoner virker svært ulogisk.¹⁴⁹ Midlertidige arenaer ser altså ut til å ha gagnet elitens posisjon i samfunnet og var i tillegg lovbestemt, noe som går imot Veynes tese.

Historien om hvordan Roma skulle få sitt første permanente teater gjennom Gnaeus Pompeius Magnus er dermed verdt å fortelle. Etter han kom hjem fra et fra et vellykket felttog i Østen holdt han en fest for det romerske folket som angivelig varte i to dager. Under denne begivenheten lovet Pompeius å bygge folket et

permanent teater.¹⁵⁰ Teateret som ble innviet i 55 og mest sannsynlig

fullført noen år senere hadde ifølge Plinius plass til 40 000 tilskuere og var fylt med statuer og andre dekorasjoner fra hans mange seire og bedrifter.¹⁵¹ Det mest spesielle med

Figur 5: Pompeius' teater

¹⁴⁶ Beacham. 1999:30

¹⁴⁷ Rawson.1985:101

¹⁴⁸ Val.Max.2.4.2. og Campbell.2003:68

¹⁴⁹ Tacitus.*Annales*.14.21 og Vitruv.5.5.7

¹⁵⁰ Plut.*Pomp*:42.1.4 og 45.1-5

Pompeius teater er imidlertid ikke størrelsen eller interiøret, men hvordan det ble bygget i utgangspunktet, hvis permanente underholdningsbygg var hindret ved lov. En mulig årsak til at Pompeius klarte å få det fullført kan være dens tilknytning til et tempel til Venus. Teateret var bygget slik at tilskuerplassene også kunne fungere som trappetrinn opp mot tempelet bygd på toppen av tilskuertribunen, vist i Figur 5¹⁵²

Veyne mener derimot at Pompeius' valg å bygge et teater tilknyttet et tempel skyldtes inspirasjonen han fikk under sine kampanjer i Østen, hvor kombinasjonen av teater-tempel ikke var uvanlig.¹⁵³ Veyne mener videre at *triumphatores* som Pompeius var forpliktet ut ifra samfunnsnormer til å bygge monumenter av en religiøs karakter. Ettersom Pompeius ønsket å gi folket et teater og ikke bare et nytt tempel, ordnet det han slik at de fikk begge deler. Veyne har utvilsomt rett i at det var slik Pompeius fikk inspirasjonen til teateret og det sikkert var sterke føringsregler for å bygge religiøse bygg. Men ved å anerkjenne at det finnes føringer for hvilke type bygg som kan konstrueres i Roma tilbakeviser Veyne samtidig sin tidligere påstand om at det var mangel på givervilje som førte til mangel på permanente underholdningskonstruksjoner i hovedstaden. Som Beacham påpeker hjalp det nok å inkludere et samlingssted for senatet, *curia*, i teaterkomplekset, med tanke på å få selve strukturen godkjent fra senatets konservative elite.¹⁵⁴ Teateret var også en erklæring om at han nå var den absolutt mektigste mannen i Roma og er nok mye av grunnen til at Cæsar som en utfordring skulle begynne konstruksjonen av det enorme Circus Maximus senere.¹⁵⁵ Uansett hvorfor Pompeius valgte å bygge teateret var det noen forholdsregler han måtte ta hensyn til når det gjaldt tilskuerbenkene.¹⁵⁶ I 67, nesten 15 år før Pompeius teater var ferdigstilt, var det kommet en lovgivning for inndeling av sitteplasser i teateret. Tidligere hadde det, i likhet med senatorene før 194, vært vanlig for riddere og resten av folket å sitte samlet, mens med *Lex Roscia Theatralis* fikk ridderne reservert 14 benkerader til sin

¹⁵¹ Plin.*HN*.36.24. Antall sitteplasser har lenge vært under tvil i moderne forskning, men nyere forskning mener at faktiske sitteplasser kan være nærmere Plinius anslag enn tidligere antatt. Beacham.1999:65

¹⁵² <http://www.ajaonline.org/node/131> (søk:14.10.2011)

¹⁵³ Veyne.1992: 235, Plut.*Pomp*:42.1.4. Tacitus *Annales*.14.20 er interessant koblet opp mot Veyne's teorier, ettersom Tacitus spekulerer om Pompeius fikk kritikk av senatorene for å gi teateret et permanent hjem.

¹⁵⁴ Tertullian beretter om sterk motstand mot et permanent teater fra senatets side og at Pompeius dermed måtte legge det ved siden av et tempel. De spect.10. og Beacham.1999:68

¹⁵⁵ Humprey.1986:73

¹⁵⁶ Slater.1994:130

orden.¹⁵⁷ Lovgivningen fikk ifølge Plinius så stor betydning for samfunnets identitet at han skriver:

*Since that period, it is very clear that the equites have formed the third body in the state, and the name of the equestrian order has been added to the formula—"The Senate and People of Rome."*¹⁵⁸

At deres nye plasser i teateret også har betydning for deres rolle i samfunnet kommer tydelig frem med dem som ikke lenger oppfyller det finansielle kravet til standen. I sin tale til Markus Antonius tar Cicero opp nettopp dette punktet, hvor han anklager Antonius for å ha benyttet seg av de 14 benkeradene i en periode hvor han var betydelig redusert i formue og dermed ikke hadde rett til å sitte der. Cicero henviser til *Lex Roscia Theatralis* når han forteller at de ridderne som var konkurs ble forvist til et spesielt sted i teateret. Det kommer dessverre ikke klarere frem nøyaktig hvor dette er. Det kan være at formueløse riddere måtte sitte blant folket, men mest sannsynlig var det en spesiell plassering for tidligere riddere i teateret. Dette må i så fall ha fungert som en slags sosial «skammekrok» og det blir dermed mer forståelig hvorfor Antonius foretrakk å snike seg inn blant sine tidligere standsmedlemmer. Her er det selvfølgelig mulig at Cicero overdriver i den hensikt å ødelegge Antonius karakter offentlig, men det viktigste er uansett at det virkelig var bestemte plasser hvor ruinerte personer av ridderklassen måtte sitte.¹⁵⁹

Det er viktig å påpeke at denne lovgivningen i all sannsynlighet kun gjaldt teateret. I et sjøslag som ble holdt av Cæsar under hans triumfleker ble det en slik trengsel at det førte til flere dødsfall. To av de døde var ifølge Suetonius senatorer.¹⁶⁰ At dette ikke ble brukt som argument for å utvide senatets privilegier når det gjaldt sitteplasser kommer trolig av at sjøslag var en så sjelden affære. Slaget ble nok mest sannsynlig holdt ved en innsjø, hvor det formodentlig ikke var anlagt en tilskuertribune. Den samme Cæsar tok imidlertid sine egne privilegier litt for langt da han fikk laget en elevert stol for seg selv blant sitteplassene til

¹⁵⁷ Berger.1953[1991]:559 og Plinius.NH.7.30, Dio 36.42

¹⁵⁸ Plinius.NH.33.8. *et divisus hic quoque ordo erat superba usurpatione nominum, cum alius se nongentum, alius selectum, alius tribunum appellaret*

¹⁵⁹ Cicero.Phill.2.44

¹⁶⁰ Suet.Caesar.38.39 og 44.

senatorene. Suetonius går så langt som å foreslå at dette var en av grunnene til at han tilslutt ble drept av senatet.¹⁶¹

Veien fra tilskuer til underholder

I tiden etter *Lex Roscia Theatralis* begynner det å komme eksempler på at medlemmer fra eliten deltar i underholdning fremfor å være tilskuer fra sine privilegerte sitteplasser. I triumf-lekene til Cæsar, etter borgerkrigen mot Pompeius og hans støttespillere, kjempet det ifølge Suetonius to personer av høy aktelse. Her skal det ha foregått en kamp mellom en tidligere senator og en mann fra nobileteten¹⁶², angivelig til døden.¹⁶³ Hva var det som førte til dette? Ingen av mennene som Suetonius nevner var aktive politikere, men det hadde ikke vært noe poeng å nevne dem eksplisitt fra alle de andre gladiatorene som deltok, hvis det ikke var en viss form for *gradus dignitas* som spilte inn i kraft av deres tilknytning til senatet og deres plass blant eliten.

Ettersom skuespillere, sangere og spesielt gladiatører befinner seg i komplett motsatt ende i henhold til statushierarkiet er dette en svært merkelig utvikling. En mulighet for å komme nærmere en løsning på dette mysteriet er kanskje å ikke fokusere på hva som skilte eliten og skuespillerne, men hva som knyttet dem sammen. Den romerske generalen og senere konsulen Gaius Marius skal ifølge historikeren Sallust ha beklaget seg over den romerske nobileteten og deres ekstravagante vaner. Marius var fra en plebeiisk familie og en såkalt ny mann i senatet, *homo novus*, som hadde lite til overs for den romerske nobileteten, en nobileteten som daværende samarbeidspartner men senere erkefiende Sulla var en del av.¹⁶⁴ Man skal ikke se bort i fra at det faktisk var Sulla han hadde i tankene da han ifølge Sallust kritiserte hvordan eliten omkranset seg med skuespillere eller sangere.¹⁶⁵ Plutark skildrer Sullas ungdom som forgiftet av innflytelsen fra skuespillere og teaterfolk som han omgikk seg med, og hevder at denne dårlige innflytelsen forfulgte ham selv til hans alderdom.¹⁶⁶

¹⁶¹ Suet.*Caesar*.76

¹⁶² Suetonius nevner at han er fra en familie av pretor-ætt. Nobileteten er et begrep som vanskelig lar seg definere og avgrense. Den tradisjonelle tolkningen er at det kun gjelder personer fra en familie med tidligere konsulere på slektstreet, men det kan muligens gjelde alle større embeter.

¹⁶³ Suetonius. *Caesar*.39

¹⁶⁴ Sulla tjente som kvestor under Marius sin kampanje mot Jugurtha i den numidiske krigen. Scullard.1982:52

¹⁶⁵ Sallust. *Bel. Jug.* 84 og 85

¹⁶⁶ Plut.*Sulla*.2.2.

Sullas kom seirende ut av en borgerkrig mot Marius og hans støttespillere og utnevnte seg selv til diktator. I løpet av denne perioden som var mellom 82 og 81, reformerte han senatet og ridderstanden, blant annet ved å øke antallet senatorer fra 300 til 600, mens han samtidig økte maktbasen deres på bekostning av ridderne. I denne perioden ble det også gitt en ny festival til ære for ham kalt *ludi Victoriae Caesaris*. I løpet av disse lekene vises Sullas patronasje mot skuespillere hvor han gav store gaver og kanskje landområder til blant annet komedieskuespillere og sangere.¹⁶⁷ Han avsluttet ifølge Plutark sitt liv på samme måte som han startet det, influert av skuespillere og sangere. Angivelig tok denne interessen en romantisk form da han skal ha innledet et forhold til en mannlig skuespiller som imiterte kvinner.¹⁶⁸ Grunnen til at dette er av betydning er at Sullas interesse for skuespillere senere skulle bli delt av flere av medlemmene i keiserfamilien og slike bånd har alltid en betydning for det politiske maktspeillet. Plutarks vurdering av Sullas interesse for underholdning blir også støttet av at Sulla også skal ha skrevet ned en serie med komedier kalt *Atellanes*. Når han skrev disse er usikkert, men mest sannsynlig var det enten i hans ungdom eller etter han trakk seg tilbake fra det politiske liv og levde et roligere liv i Sør Italia.¹⁶⁹ Sulla kan neppe brukes som en mal for hvordan eliten oppførte seg, men det viser at det ikke var utenkelig at medlemmer fra den laveste delen av samfunnet interagererte med den øverste. Da Cæsar holdt sine mange *munera* for folket kan Suetonius berette at han trente opp gladiatortalenter hos romerske riddere og senatorer som var dyktige i stridskunst.¹⁷⁰ Selv Cicero brukte en del tid sammen med skuespillere, ettersom han beundret deres taleevner. En skuespiller skilte seg imidlertid ut, Quintus Roscius Gallus. Vi får vite mye om Roscius gjennom Cicero's forsvarstale av ham da han stod tiltalt for korrupsjon. For det første var Roscius ingen vanlig skuespiller, altså ikke en slave eller frigitt slave, men sannsynligvis en frifødt som praktiserte skuespill.¹⁷¹ Da Cicero forsøker å underbygge anklagernes personlige karakter, bygger han også opp den av Roscius. Senatoren Cicero pøser på med æresbegreper som vanligvis er forbeholdt personer fra deres egen *ordines* og går bastant ut ifra at disse meningene deles av resten av retten. Hvordan en mann som besitter disse kvalitetene kan

¹⁶⁷ Plutark. *Sulla*.33

¹⁶⁸ Plut.*Sulla*.35.1-5 og 36.1-3

¹⁶⁹ Rawson.1985.:110.111

¹⁷⁰ Suet.*Caesar*.26 og Plut.*Caes*.55.1-2. og 56.4.

¹⁷¹ Det er vanskelig å forestille seg en av noen andre enn en fri mann, uansett dyktighet skulle bli representert av en senator i en romersk rettsak. Slaver kunne utvilsomt fungere som vitner, men at hans rettigheter skulle bli ivaretatt av det romerske rettsapparatet virker usannsynlig

være skyldig i en uærlighet, faller dermed ifølge Cicero på sin egen urimelighet. Cicero fortsetter med å rive i stykker motivet for en slik handling, ved at Roscius ærlig kunne ha tjent en formue opp til seks millioner sesterster, og derfor ikke trenger å lure til seg penger på uærlig vis.¹⁷² Ut ifra denne påstanden kan vi anta at Roscius ikke lengre tar betalt for sine tjenester som skuespiller.¹⁷³ Videre er det sannsynlig at Roscius var mer enn bare en suksessfull skuespiller, men et medlem i ridderstanden. Lebek og Manuwald er begge av oppfatningen at Roscius ble gitt en ring av Sulla, symbolet på ridderstanden, en gang mellom 81 og 79¹⁷⁴ Som nevnt tidligere skal Sulla ha gitt store gaver og kanskje landområder til blant annet skuespillere.¹⁷⁵ Lebek tolker dette slik at Roscius var en av disse og gaven han mottok var den av ridderstanden. Som Lebek påpeker forsøkte Sulla å begrense riddernes makt og fratok de mange av deres tidligere rettigheter for å overføre dem til senatet.¹⁷⁶ Det er altså en mulighet at ved å ta opp en skuespiller i ridderstanden forsøkte han å slå to fluer i en smekk, ikke bare yte en tjeneste til en av sine personlige favoritter, men også samtidig devaluere ridderstandens sosiale status. Rent teoretisk kunne Roscius derfor etter endt fremføring forlate scenen og sette seg blant riddernes benkerader i teateret for å nyte resten av forestillingen. Et absurd scenario som det kanskje kan høres ut, er det ikke uten sammenligningsgrunnlag. En lignende hendelse tar altså form under Cæsars triumfleker. I Suetonius egne ord:

*During the plays Decimus Laberius, a Roman knight, acted a farce of his own composition, and having been presented with five hundred thousand sesterces and a gold ring, passed from the stage through the orchestra and took his place in the fourteen rows.*¹⁷⁷

Dette utsagnet er problematisk ettersom det er naturlig å tolke det slik at Laberius var en ridder og skribent for skuespill i forkant av fremførelsen, men samtidig ble tildelt en enorm sum og ringen etter endt forestillingen og at han deretter kunne ta sin plass blant ridderne. Enten ble Laberius gjort til ridder på stedet av Cæsar og mottok en passende sum for å bære tittelen, eller så var han ridder i utgangspunktet men mistet denne tittelen da han

¹⁷² Cicero. *Pro Q. Roscia*.17-23

¹⁷³ Lebek.1996 :38-39

¹⁷⁴ Lebek.1996 :37-39, Manuwald.2011:73 og Macrobius. *Saturnalia*.3.14.

¹⁷⁵ Plutark. *Sulla*.33

¹⁷⁶ Lebek.1996:38

¹⁷⁷ Suetonius.Ces.39: *udis Decimus Laberius eques Romanus mimum suum egit donatusque quingentis sestertiis et anulo aureo sessum in quattuordecim e scaena per orchestram transiit.*

opptrådte, bare for å få den tilbake rett etterpå. I forhold til Suetonius går Macrobius mer i detalj rundt hendelsesforløpet, selv om han skriver lenge etter hendelsen. Macrobius inkluderer også noe av Laberius materiale i etterkant av hendelsen, hvor det kan tyde på at Laberius ikke var overlykkelig over episoden.¹⁷⁸ Hvis Laberius ikke var ridder i forkant, ville en slik reaksjon vært svært ulogisk, ettersom han tjente en god sum med penger samtidig som han oppnådde en høyere stand. Manuwald mener derfor at Laberius må være av ridderstand og forfatter av stykker for mimer, *mimus*.¹⁷⁹ Han ble i følge Macrobius «invitert» av Cæsar til å fremføre et av sine egne verk i konkurranse mot skuespilleren Publius. Publius, som var en frigitt slave og berømt forfatter og skuespiller fra Syria, hadde angivelig selv gitt alle skribenter av mimeskuespill en utfordring om å møte ham i scenen, en utfordring alle tapte, inkludert Laberius. Ettersom Laberius nevnes eksplisitt og det er lite trolig at alle de andre konkurrentene mottok 500 000 sesterter,¹⁸⁰ kan det dermed tolkes at Laberius måtte overtales eller ble presset til å delta. Det er mulig at det var selve betalingen som var det avgjørende elementet for at Laberius mistet posisjonen sin for en kort periode, men det er ikke sikkert.¹⁸¹ Hvis vi går tilbake til Ciceros forsvarstale for Murena virker det som om det er selve opptreden som er moralsk forkastelig, ikke hvorvidt man blir betalt. I forbindelse med korrupsjonstiltalen ble Murena også anklaget for svakheter ved sin karakter av Cato den yngre. Vi har dessverre ikke tilgang til Cato's argumenter, men den delen Cicero tar fatt i er påstanden om at Murena skal ha danset. Ciceros berømte motsvar er kanskje like original som anklagen, ved at ingen danser hvis man ikke er full eller gal og at han klient er ingen av delene.¹⁸² Hvorfor dansing i hele tatt skal være et tema i en rettsak er merkelig sett med moderne øye, spesielt når det gjelder hvorvidt en person kan entre det høyeste embete politiske embete i staten. Det nevnes ikke at han har tatt imot noen form for betaling, så vi må ut ifra at det er dansingen i seg selv som er problemet. En anekdote fortalt av Fronto gir en lignende forklaring, hvor en censor forbyr musikk fordi han har problemer med å la være å danse.¹⁸³ Anekdoten er selvfølgelig oppspinn og ment for å være humoristisk, men for at

¹⁷⁸ Macrobius. *Saturnalia*.2.7.1-11

¹⁷⁹ Manuwald.2011:169-177, 183

¹⁸⁰ Cæsar var rik, men hvis Macrobius har rett om at alle skribenter og trenere i Roma deltok ville dette blitt noe i overkant av det Cæsar var villig å betale for.

¹⁸¹ Manuwald.2011:178 og 181

¹⁸² Cic.Mur.6.13.

¹⁸³ . Fronto, orat.10

det i det hele tatt skal være morsomt må det spille på noe gjenkjennelig, som at det er under en senators verdighet å danse.

Men at dansing var uverdig for eliten uansett om det var lønnet eller ikke, utelukker ikke nødvendigvis at betaling kan ha vært en faktor når det kommer til gladiatorkamper. For å komme tilbake til Cæsars triumfleker nevnt tidligere, hvor to fra eliten kjempet sammen, nevnes det ingenting om en betaling for deres deltagelse. Ifølge Suetonius kjempet de til døden, men det er dermed ikke sikkert at de fikk betalt av den grunn. Det ville være logisk å gå ut ifra det, ettersom risikoen for deltagelsen bør stemme overens med en eventuell fortjeneste, men mennesket er ikke alltid et logisk vesen. Hvis de kjempet til døden for penger og ikke ære, hva var i så fall grunnen? Siden ingen av dem var politisk aktiv på dette tidspunktet er det mulig at de ønsket å bli det, og penger var en svært viktig del for å kunne klatre oppover i *cursum honorum*. Bestikkelser, gaver og underholdning til folket gjennom en valgprosess må ha kostet enorme summer. En innvendig er at det sosiale stigmaet som fulgte ved å opptre ville umuliggjøre en suksessfull politisk karriere. En annen mulighet var at dette fungerte som en siste utvei. Interne stridigheter i denne perioden hadde redusert tidligere rike familier til økonomisk ruin og det var forventet en viss formue for å kunne tilhøre de øvre stendene. Hvis Cæsar utbetalte en lignende sum for kamper mellom eliten, som den han gjorde for Decimus Laberius, kunne dette være nok til å holde familien flytende for en god periode. Med økonomiske problemer av en slik størrelse at de snart ville miste sin sosiale posisjon uansett, er det mulig at noen valgte denne utveien. Hvorvidt de to fornemme gladiatorene til Cæsar fikk betaling eller ikke var det under Cæsars leker de ble fremstilt. Det neste spørsmålet er da hvorfor Cæsar ville vise medlemmer fra eliten i rollen som gladiatorer eller skuespillere? En passasje fra Dio som også referer til en gladiatorkamp, muligens den samme som er nevnt over, gir oss en interessant ekstra opplysning. En aktiv senator skal ifølge Dio ha tilbudt sine tjenester som gladiator til Cæsar, men ble avvist fordi Cæsar vurderte det som uverdig.¹⁸⁴ Hvis dette stemmer, viser det at det ikke var uproblematisk for eliten å stille som gladiator selv om de fikk betaling eller ikke og for det andre at Cæsar kun holdt seg til ridderne og nobiliteten av eget valg, og ikke av mangel på kandidater fra senatorstanden. Cæsar valgte å fremstille riddere som gladiatorer og skuespillere, kanskje for å demonstrere sin makt og for å underholde folket, men han ønsket

¹⁸⁴ Dio.43.23.4

likevel ikke å ydmyke senatorene på samme måte. Når det gjelder gladiatorene som tilhørte ridderklassen er det mulig at de gjorde det frivillig. Men ridderen Laberius følte seg ifølge Macrobius ydmyket av å måtte opptre som skuespiller. Dio nevner også et vognløp hvor medlemmer fra ridderstanden skal ha konkurrert mot hverandre, hvor det ikke nevnes noen form for betaling eller at det skal ha vært under noen form for tvang.¹⁸⁵ Vognløp er vanskelig å fastslå som uverdigg i lys av kildene (noe vi skal komme tilbake til i kapittel fem) men hvis vi går ut ifra at Laberius og gladiator-ridderne ydmyket seg, selv om de deltok frivillig, hva hadde så diktatoren å tjene på det? For å stille spørsmålet på en annen måte. Hvorfor ønsket Cæsar å ydmyke ridderne, men ikke senatorstanden? En forklaring på dette kan være folkets forhold til ridderstanden i løpet av denne perioden, noe Cæsar ville kjent til og muligens utnyttet for å øke sin popularitet blant allmuen. Selv om lovgivingen om egne sitteplasser for ridderne ble godt mottatt av eliten kan ikke det samme sies om folkets reaksjon, som de demonstrerte tydelig i teateret.

Underholdning som maktsenter

Både Plinius og Plutark beskriver reaksjonene på *Lex Roscia Theatralis* og hvordan opphavsmannen til lovene ble applaudert av ridderne når han entret teateret. Folket derimot, fornærmet av denne segregeringen skjelte ham ut og protesterte høylytt. Konflikten eskalerte og ville ikke løse seg før Cicero som var konsul på tidspunktet gav folket en reprimande og satt seg sammen med ridderne hvor han også applauderte sammen med dem.¹⁸⁶ Selv om både Plinius og Plutark mener at saken endte der var nok frøet sådd for en dyp konflikt mellom folket og ridderstanden. Det er mulig at Cæsar var klar over dette og derfor sørget for å implementere medlemmer fra nettopp denne eliten i sin underholdning. Dette er selvfølgelig bare en påstand og det er umulig å vite grunnen til Cæsars handlinger for sikkert, men det er en mulighet. Hvis forklaringen skal være plausibel bør det ha vært en fortjeneste ved å tekke folket under lekene som oversteg risikoen for irritasjon i ridderstanden.

¹⁸⁵ Dio.43.23.6

¹⁸⁶ Plutark.Cic.13 og Plinius.NH.7.30 og Sumi.2005:143

Vi har tidligere nevnt at folket kunne være en politisk maktfaktor under valg, men kunne folkets makt komme til uttrykk på tilskuertribunen også? I forbindelse med en tale gir Cicero en kort oversikt over ulike kanaler for folkets meninger:

*In truth, there are three places in which the opinion and inclination of the Roman people may be ascertained in the greatest degree; the assembly, the comitia, and the meetings at the games and at exhibitions of gladiators.*¹⁸⁷

Cicero fortsetter med at selv om de uformelle debattmøtene¹⁸⁸ og *comitia* noen ganger fungerer slik de skulle, er de som oftest for korrupte til å kunne gi en sann representasjon av folket. Når det gjelder tilskuerne mener han at selv om det finnes trente klappere, er det likevel lett for folket å forstå når dette er tilfellet. Cicero konkluderer dermed med at den beste måten å vite hva folket mener er å dra på en forestilling.¹⁸⁹ Cicero gir videre to eksempler på hvordan folkets reaksjoner kan utarte seg i praksis, hvor begge eksemplene selvfølgelig inkluderer han selv. De tar begge for seg perioden om hans eksil fra Roma i 58, samme år som edilen Scaurus holdt sine berømte leker. Det ene tilfellet tar for seg hvordan mannen som førte til at Ciceros måtte flykte fra Roma, Claudius Pulcher, sjeldent møtte opp som tilskuer til underholdningen som ble gitt det året. Den ene gangen han gjorde det, ble han ifølge Cicero møtt med slik reaksjon fra folket at han forlot teateret kort tid etter. I følge Cicero ble han også truet indirekte ved at skuespillerne fremførte en truende passasje fra stykket de spilte, i unison og med blikket rettet mot ham alene. Det andre eksempelet er den applausen og rosen senatorene og spesielt konsulene fikk i teateret da avgjørelsen om å bringe ham tilbake ble kjent for folket.¹⁹⁰ Hvor mye av dette som er Ciceros ego og hvor mye som stammer fra faktiske hendelser kan diskuteres, men dette er langt fra det eneste tilfellet hvor teateret blir brukt på denne måten. I brev fra Cicero til hans venn Atticus beskrives han hvordan folket snudde seg mot Pompeius i 59. Eksemplene Cicero trekker frem er fra en gladiatorkamp og en teaterforestilling. Under gladiatorkampen ble en av Pompeius støttespillere buet på av publikum, selv om det var han som presiderte over selve kampen. I teateret kritiserer en skuespiller Pompeius indirekte gjennom å inkorporer tilnavnet hans,

¹⁸⁷ Cicero. *For Sest.* 106 *etenim tribus locis significari maxime de re publica populi Romani iudicium av voluntas potest, contione, comitiis, ludum gladiatorumque consensu*

¹⁸⁸ *Contiones*

¹⁸⁹ Cicero. *For Sest.* 115

¹⁹⁰ Cicero. *For Sest.* 116-118

Den Store, i en negativ kontekst flere ganger under forestillingen. Dette var i følge Cicero til stor applaus fra tilskuerne som forstod den skjulte meningen bak det.¹⁹¹ Ettersom Cicero på dette tidspunktet mest sannsynlig regnet Pompeius som en venn og alliert er det ikke noe personlig motiv for å overdrive teaterets reaksjoner mot ham. Det gikk heller ikke bedre ved Pompeius innvielse av sitt permanente teater i 55. Åpningsseremonien som ble holdt i Circus Maximus varte i fem dager, hvor blant annet atletiske øvelser, kamper mot løver og musikk varte de første dagene.¹⁹² Som Beacham påpeker var lekene en måte for Pompeius å vise frem sine ressurser og minne folket om hans militære prestasjon gjennom å vise dem dyr fra de landene som var erobret.¹⁹³ Selv om lekene kanskje var de største gitt i Roma frem til det tidspunktet virket det ut ifra antikkens forfattere som at dette ikke økte Pompeius' popularitet blant folket, snarere tvert imot. Elefantene som ble vist frem den siste dagen av festen, tyder i hvert fall på dette. Plinius skildrer hvordan elefantene i *circus* kastet sine angripere opp i luften til stor applaus fra tilskuerne, men da elefantene innså at de ikke kunne unnsnippe, vakte det så stor sympati hos tilskuerne at det forbannet Pompeius.¹⁹⁴ Cicero bekrefter tilskuernes sympati i et brev til en venn der han trøster ham for å ha gått glipp av det hele, ettersom det ikke svarte til forventningene og det var ingen glede i å se slike dyr dø på en slik måte.¹⁹⁵ Hvis folkets reaksjon var slik Cicero og Plinius hevder den var ville det vært logisk hvis elefanter ikke figurerte under kamper med dyr for en god periode, men dette var ikke tilfelle. Under sitt tredje konsulskap noen år senere holder Cæsar en lignende kamp i Circus Maximus, men fikk konstruert en vollgrav til å holde elefantene på trygg avstand fra tilskuerne. Denne gangen er det ingen beskrivelser som nevner at folket tok sympati på dyrenes vegne, så forklaring må ligge på hvem det var som holdt lekene i utgangspunktet.¹⁹⁶ Kyle oppsummerer det kanskje best med "Pompey set the stage but Caesar stole the show".¹⁹⁷

Dette betyr ikke at Cæsar var immun mot folkelige protester. Etter borgerkrigen mellom Cæsar og Pompeius holdt han en rekke leker til folket, blant annet hvor han presenterte

¹⁹¹ Cicero.Att.2.19 og Beacham.1999:52

¹⁹² Suet.Caesar.39.

¹⁹³ Beacham.1999:64

¹⁹⁴ Veldig mulig at Plinius har skrevet inn forbannelsen for å kunne bekrefte at den gikk i oppfyllelse senere, etter borgerkrigen mot Caesar, og at han dermed overdrev publikums følelser mot Pompeius.

¹⁹⁵ Plut.Pomp.52.4, Cic.Ad. Fam. 7.1 og Plin.HN.8.7.

¹⁹⁶ Plinius.NH.8.7

¹⁹⁷ Kyle.2007:287

ridderen Laberius og gladiator kamper med eliten, som forklart ovenfor. Men ikke alt han foretok seg ble like godt mottatt. Spesielt en statue av Cæsar som ble vist frem i Circus Maximus i prosesjonen sammen med de andre guddommene skal ifølge Cicero ha blitt møtt med folkets stillhet, mens de applauderte for de andre gudene som ble vist før og etter.¹⁹⁸ Dette er et eksempel på at ingen reaksjon også er en reaksjon i seg selv. Fremover styrte Cæsar republikken i prinsippet som enehersker, enten mer direkte som diktator eller mer indirekte som konsul med en ubetydelig medkonsul eller gjennom stråmenn, som han utnevnte til konsul i sitt sted. Quintus Maximus var en av disse, men da han entret teateret og ble presentert for salen med navn og embete skal publikum angivelig ha ropt med en stemme at "han er ingen konsul".¹⁹⁹

Når ryktene om at Cæsar ville utrope seg til konge økte i styrke, bestemte senatet seg for å slå til først. Da Cæsar møtte opp til et senatsmøte den 15. mars i år 44, kom han aldri ut igjen i live. Nøyaktig hvor senatsmøte tok sted er det flere variasjoner av, men Suetonius vil ha det til en *curia* tilknyttet Pompeius enorme teaterkompleks. Ved skjebnens ironi var det i dette komplekset under Pompeius' statue at Cæsar endelig møtte sin død.²⁰⁰ Folkets reagerte imidlertid ikke slik senatet hadde håpet på nyheten om Cæsars død. Suetonius beskriver hvordan skuespillere og musikere kastet klærne sine på kremeringsbålet til den tidligere diktatoren og at folket som besatt raserte byen på jakt etter Cæsars mordere.²⁰¹ Tanken om at underholdning kunne fungere som en temperaturmåler for politisk misnøye er kanskje grunnen til at når Cicero spør sin gode venn Atticus om viktige hendelser i byen etter mordet på Cæsar, er han også interessert i hvem som blir applaudert under fremvisningen av pantomimeskuespillerne i teateret.²⁰² Roma og resten av riket var rammet av kaos og usikkerhet etter drapet. Flere parter ønsket å fylle maktvakuemet som Cæsar etterlot seg og diktatorens adoptivønn Oktavian var en av dem.

¹⁹⁸ Cicero.Att.13.44 og Beacham.1999:82

¹⁹⁹ Suet.Caesar.80.2 *est non esse eum consulem*.

²⁰⁰ Suet.Caesar.80 og Plutarch, Caesar 66.1, 3-7

²⁰¹ Suet.Caesar.84

²⁰² Cicero.Att.14.3.3

Veien til Augustus

Gaius Octavius Thurinus er bedre kjent som Oktavian eller ved tilnavnet Augustus som ble gitt ham etter 27. Dette var året som tradisjonelt regnes som starten på hans keiserperiode. 17 år tidligere var det på ingen måte sikkert at han ville endre romersk politikk for alltid. Hans politiske karriere startet for alvor i 44 da han ble regnet som Cæsars hovedarving i hans testamente. Oktavians første mulighet til å hevde seg i maktkampen kom tidlig. Samme år som Cæsars død var de to personer som forsøkte å bruke lekene til sitt formål. Den ene var Oktavian som ønsket å hedre Cæsars minne og det andre var Brutus som naturlig nok ønsket det motsatte. Brutus som var bypretor i 44 skulle presidere over lekene til Apollo det året og ønsket derfor å få teaterstykket om hvordan hans stamfar Brutus drev den siste kongen ut av Roma på programmet. Slik kunne han minne folket om motivet for sin handling ved å knytte seg til hans legendariske stamfar og samtidig sammenligne Cæsar med de tyranniske etruskiske kongene.²⁰³ Problemet til Brutus var at lekene ble holdt i juli, måneden med Cæsars bursdag og som derfor var navngitt etter ham. Verre var det at bursdagen i tillegg ville komme opp i løpet av festivalen. Brutus forsøkte å endre tilbake til det gamle kalendersystemet, men fikk ikke gjennomslag og han fikk heller ikke det ønskede skuespillet til å bli fremført for folket. Etersom Brutus ikke kunne være i Roma personlig siden situasjonen var for ustabil ble lekene presidert over av Antonius bror. Det kan også forklare hvorfor teaterstykket som Brutus hadde ønsket ble valgt bort til fordel for et annet stykke.²⁰⁴ Selv om Cicero skal ha det til at folket likte lekene, mener Geoffrey Sumi at det tvilsomt at de tjente det formålet de var ment til.²⁰⁵ Oktavians festival vet vi lite om, men Antonius forsøkte å hindre festivalen til ære for Cæsars seire. Antonius fryktet trolig at Oktavian ville bruke anledning til å hylle sin adoptivfar som en guddom og samtidig sementere slektskapet mellom dem foran publikum. Oktavian ville dermed samtidig bli sønnen til en Gud, noe som ville økt makten hans betydelig.²⁰⁶ Passende nok fikk Oktavian hjelp fra oven da en komet viste seg på himmelen under lekene han holdt som dermed ble tolket, sikkert med hjelp fra Oktavian, til at Cæsars sjel var blitt tatt opp blant gudene.²⁰⁷

²⁰³ Sumi.2004:145-147 og Yavetz:1969:74

²⁰⁴ Beacham.1999:93-94

²⁰⁵ Appian.B.C.3.24 og Cicero.phill.1.36

²⁰⁶ Sumi.2004:152-153 og Yavetz.1969:74

²⁰⁷ Suet.Caesar.88

Perioden etter Cæsars død førte til nye borgerkriger og indre stridigheter hvor Octavians makt økte i rekordfart og i 43 ble han valgt inn i embete som konsul.²⁰⁸ To år senere ble det holdt leker som mest sannsynlig var de første under Oktavian hvor eliten deltok. Dio rapporterer om riddere som kjempet mot ville dyr i 41 under en festival. Det nevnes ikke at noen ble skadet under disse «kampene», så det er sannsynlig at dyrene ikke var spesielt farlige.²⁰⁹ Rundt 40/39 fikk han imidlertid en viktig lærepenge da Roma var truet av sultkatastrofe grunnet en flåteblokade som hindret kornforsyninger. Landbruket i Italia var redusert betraktelig som resultat av de mange krigene og Roma var derfor mer avhengig av forsyninger fra andre provinser enn tidligere. Mannen bak blokaden var Sextus Pompeius, den eneste gjenlevende sønnen til Pompeius og han hadde fullstendig kontroll over havet. Folket prøvde derfor desperat å få Oktavian til å slutte fred med ham for å unngå en sultkatastrofe. En av metodene folket brukte for å vise sin misnøye og støtte til fred var ved å høylytt applaudere Neptuns statue under prosesjonen i Circus Maximus. Koblingen mellom Neptun og Sextus herredømme over havet gikk ikke tapt på Oktavian. Da han som konsekvens av dette forsøkte å eliminere denne protestmuligheten ved å fjerne statuen fra de gudene som ble vist frem, ble folket rasende og et opprør startet.²¹⁰ Dette tilfellet kan også overføres til sikkerhetsventil og temperaturmåler teorien. Hvis Oktavian hadde ignorert folkets applauser ville det kanskje ikke utartet seg i den grad det gjorde, men ved å fjerne folkets mulighet til å protestere, altså ved å fysisk fjerne Neptuns statue, hadde ikke folket noen måte å vise sin mening gjennom annet enn vold. Resultatet ble opprør og massestreiker hvor folket sluttet å gå på arbeid og en fredsavtale ble tilslutt undertegnet. Oktavian brukte den midlertidige freden til å bygge opp en egen flåte og igangsatte krigen på nytt noen år senere, denne gangen i Octavians favør. Følgende var at Sextus senere ble drept på ordre av en mann kalt Marcus Titus. Da samme mannen forsøkte å holde leker for folket flere år senere i Pompeius teater, ble han jaget ut av teateret av folket.²¹¹ At lekene ble holdt i dette teateret er merkverdig ettersom det var uløselig knyttet til mannen det bar sitt navn fra. Dette forklarer nok også folkets reaksjon da det etter sønnens død ble holdt leker der som var presiderte av samme personen som drepte ham. Det ble bygget midlertidige teatre selv etter Pompeius steinteater, så mangel på alternativ er trolig ikke

²⁰⁸ Beacham.1999:96

²⁰⁹ Dio.48.33.4

²¹⁰ Appian.BC.5.18, 5.67-68 og Dio.48.17, 48.31.5

²¹¹ Vell.Pat.2.79.6

grunnen til Titus valg av arena for festivalen. Selv om dette virker på grensen til dumdristig provokasjon fra Titus sin side, vil jeg tolke det slik at han ikke hadde så mye til valg i saken, men var en brikke i en bevisst strategi fra Oktavians side. Oktavian lærte mest sannsynlig noe av folkets reaksjoner etter *circus* hendelsen hvor han dumdristig fjernet tilskuernes måte å protestere mot ham på. Ved å dermed forsyne folket med en syndebukk sikret han at folket kunne vende sitt raseri mot noen andre enn ham selv.

Før det endelige oppgjøret mellom Oktavian i Roma og Antonius i Egypt skulle kulminere i en ny borgerkrig, sørget Oktavian for at hans venn og allierte Agrippa ble valgt inn i embete som edil i 33. Dette var fullstendig imot den tradisjonelle rekkefølgen til *cursus honorum*, ettersom Agrippa tidligere hadde vært konsul, men Oktavian gjorde det for en god grunn. Konflikten med Sextus hadde lært ham hvor vanskelig det var å føre krig med befolkningen mot seg og satte store krefter inn for å unngå dette mot Antonius. Som edil startet Agrippa en omfattende renovering av offentlige bygg, hvor et av dem var Circus Maximus. Dio mener at det tidligere var vanskelig for tilskuerne å vite hvor mange runder som var passert under vognløpene. Agrippa fikk dermed utarbeidet et tellesystem hvor sju delfiner ble plassert midt i *circus* og synlig for alle. Dette fungerte trolig ved at når en av de sju rundene var over ble en delfin snudd rundt.²¹² Delfiner som symbol er sterkt knyttet til den romerske havguden Neptun og har blitt tolket i ulike retninger av historikere. Andrew Feldherr og Beacham tolker det slik at delfinene representerte Augustus seier over Sextus, mens Humphrey mener at det trolig var ment som et forsøk på å blidgjøre Neptun for den dårlige behandlingen årene i forveien.²¹³ At delfinene skulle representere Neptun er svært sannsynlig, men det er umulig å vite hvordan Octavian og Agrippa ville at de skulle tolkes og hvordan de faktisk ble tolket av folket. Min mening er at de trolig ikke var ment som en påminner om hans seier mot Sextus tidligere, ettersom dette fortsatt var et betent tema for folket, som Marcus Titus senere leker i 31 demonstrerte. Men på en annen side hadde ikke Oktavian alltid vist seg like oppmerksom mot folkets temperament tidligere, så det er ikke umulig. Mest sannsynlig var de ment som en hyllest til sjøguden for å sikre hans støtte i den fremtidige konflikten, hvor mye av kamphandlingene også viste seg å foregå på havet. Men siden Neptun også ble regnet som guden for hester, og delfiner også representerte fart var

²¹² Dio.49.43, Livius.42.27 Humphrey.1986:262

²¹³ Feldherr.1995:248, Beacham.1999:103 og Humphrey.1986:262

de uansett ikke upassende symboler å oppføre i et *circus*.²¹⁴ Hvordan delfinene ble tolket og hvordan de var ment til å tolkes vet man altså ikke. I tillegg ble det også donert gaver i teateret og det ble gitt underholdning av alle former til folket som ifølge Plinius varte i hele 65 dager.²¹⁵ Et av de mange innslagene var de trojanske lekene, som var en semimilitær oppvisning hvor de yngre medlemmene fra eliten opptrådte for publikum med krigsleker eller marsjering. Kombinert med en nådeløs propagandakampanje mot sin rival i Alexandria, sikret Oktavian folkets støtte til den forestående konflikten.²¹⁶

Etter en vellykket kampanje mot Antonius var det eneste som gjenstod for Oktavian å vise hans ubestridte makt for alle. Under innvielsen av et tempel dedikert til Cæsar i 29 gav Oktavian det romerske folket igjen underholdning i stor skala og over flere dager, men nye elementer skilte de fra tidligere leker. Blant innslagene var det ifølge Dio også en kamp mellom krigsfanger av ulike stammer og dyrekamper med eksotiske dyr som ikke tidligere var vist i Roma. Betydningen av at Oktavian kunne få Romerrikets fiender til å kjempe mot hverandre er et tydelig uttrykk av makten han besitter for publikum, det samme er også hans mulighet til å gi folket nye opplevelser gjennom fremvisningen av tidligere ukjente dyr. De trojanske lekene ble nok en gang et innslag i lekene og selv om dette var populært underholdningsmessig var det nok ikke tilknyttet noe tap av *dignitas* ettersom dets militære alibi var tydelig nok for alle. Men det ble også arrangert vognløp hvor deltagerne var blant ridderstanden og en gladiatorkamp hvor en senator ved navn Quintus Vitellius deltok. Tilfellet med senatoren er det merkeligste av de to innslagene. Som gladiator må man naturlig nok kjempe mot noen og siden Dio ikke nevner noen andre av høy byrd i denne kampen er det altså mulig at han kjempet mot vanlige gladiatører.²¹⁷ Selv om det ikke nevnes noen form for betaling for deltagerne av eliten i dette tilfellet er det usikkert om dette ble ansett som akseptabelt med tanke på den romerske verdigheten tilknyttet overklassen. Det er en generell forståelse blant flere moderne historikere at det kun var når eliten tok imot betaling for å opptre at de miste sine rettigheter, og at det ikke førte til problemer så lenge de gjorde det uten betaling. Denne tankegangen er delvis basert på en lovtekst²¹⁸ hvor betaling er det avgjørende for hvorvidt gladiatorkamp skal vurderes som

²¹⁴ Humphrey.1986:262

²¹⁵ Plinius.NH.36.24

²¹⁶ Dio.49.43, Beacham.1999:102-103

²¹⁷ Dio.51.22.

²¹⁸ Ulpian's lovtekst blir gjengitt i Futrell.2009:137-138,

negativt.²¹⁹ Tanken er at opptreden som gladiator blir koblet opp mot at Roma var et krigersk samfunn, hvor demonstrering av verdier som mot ble verdsatt. Men lovteksten som det baseres på er skrevet flere århundre etter hendelsene i republikken og gir ikke nødvendigvis et sant bilde av hvordan dette ble oppfattet da, eller blant de første keiserne.

Videre er det også en ide om at Oktavian/Augustus gjorde alt i sin makt for å stoppe medlemmer av eliten å opptre offentlig.²²⁰ Det som gjør dette tilfellet ytterligere interessant er at det allerede i 38 ifølge Dio ble forbudt for senatorer å delta som gladiatorer, altså ni år før Quintus Vitellius opptrådte.²²¹ Årsaken til forbudet var at en nylig tatt opp senator ønsket å opptre som gladiator. Hvorvidt denne bestemmelsen ble gjort ut ifra Oktavians ønske eller senatorene kommer ikke tydelig frem av Dio, men mest sannsynlig var det senatet. Suetonius beretter om en ung gutt som skal ha blitt skadet under de trojanske lekene og en slektning skal ha klaget saken inn til senatet. Dette resulterte ifølge Suetonius at Oktavian gav opp slike fremvisninger, men det er vanskelig å vite når det skjedde ettersom Suetonius behandler keiserens underholdning samlet. Suetonius referer rett etterpå muligens til loven i 38:

*He sometimes employed even Roman knights in scenic and gladiatorial performances, but only before it was forbidden by decree of the senate. After that he exhibited no one of respectable parentage, with the exception of a young man named Lycius, whom he showed merely as a curiosity; for he was less than two feet tall, weighed but seventeen pounds, yet had a stentorian voice.*²²²

Ifølge Suetonius var det senatet som var pådriveren bak forbudet, men han nevner også at det ble forbudt for eliten, i hvert fall riddere, å opptre på scenen eller som gladiatorer. Siden han også sier at dette kun skjedde to ganger, en gang før forbudet og en gang etter, passer det bra på overflaten med loven ble vedtatt i 38 og Dio's beretninger om senatoren som opptrådte i 29. Men Suetonius nevner kun at riddere opptrådte og hendelsen etter loven skal ha vært en syngende dverg innenfor nobileteten og ikke en sverdkjempende senator.

²¹⁹ Kyle.2007:317,318, Gundersen.1996:136-137,140-141 og Edmondson.1996:96,107-108 og 2002:25

²²⁰ Beacham.1999:110

²²¹ Dio.48.43.

²²² Suet.Aug.43.1-3: *Ad scaenicas quoque et gladiatorias operas et equitibus Romanis aliquando usus est, uerum prius quam senatus consulto interdiceretur. postea nihil sane praeterquam adulescentulum Lycium honeste natum exhibuit, tantum ut ostenderet, quod erat bipedali minor, librarum septemdecim ac uocis immensae.*

Forbudet Dio referer til skal bare være for gladiatorer og ikke for teatraliske opptredener. Det er dermed mulig at Suetonius enten referer til en senere lovtekst eller at han har oppsummert flere lover under ett, et spørsmål vi skal komme tilbake til i kapittel 5.

Etter Antonius død var Oktavian utvilsomt den mektigste mannen i riket og gjennom leker som de nevnt over demonstrerte ham denne makten for både eliten og folket i hovedstaden. Etter hans syvende konsulskap gav han offisielt makten tilbake til folket og senatet. Tre dager senere ble han gitt ærestittelen Augustus. Gjennom sin enorme rikdom, popularitet og innflytelse over hæren var han til tross for at han tilsynelatende pensjonerte seg fra det politiske liv, den mektigste mannen i Roma og hadde planer om å forbli det frem til sin død.²²³

Delkonklusjon

Som vi har sett eksempler på gjennom dette kapittelet påvirket underholdning resten av samfunnet på flere måter. Ved å fysisk inndele sitteplassene i teateret endret det hvordan samfunnet vurderte seg selv, selv om ikke alle aksepterte det i like stor grad som andre. Senatet var de første som ble skilt fra resten av folket, noe som ikke var svært populært blant folket. Verre var det når ridderne fikk sine 14 benkerader, noe folket tok som en kollektiv fornærmelse og førte til en opphetet stemning i teateret. Cæsar utnyttet trolig denne splittelsen ved å ydmyke personer fra ridderstanden foran publikum. Cæsar viste folket og eliten at han hadde makten til å gjøre menn av den høyeste status til en av de laveste. Det er derimot ikke sikkert at alle medlemmene fra eliten ble presset mot sin vilje. Likeledes er det mulig at noen av ridderne og senatorene som Cæsar benyttet til å trene opp gladiatorer også ønsket å demonstrere sine evner for folket. Som vist med Sullas patronasje av skuespillere var ikke den sosiale kretsen til eliten og artister så forskjellig som den kanskje burde være. Cæsar brukte trolig også underholdning som en termometer til å teste hvordan folket reagerte, ved å la statuen av seg selv figurere sammen med de andre gudebildene i *circus*. Hvis folket hadde applaudert ville han vist at han kunne ta seg større friheter. Hvis dette var tilfellet var han ikke like god til å lese reaksjonene til senatorene og hans demonstrative plassering iblant deres rekker i teateret var nok kanskje dråpen som fikk

²²³ Beacham.1999:108

begeret til å renne over. Cæsar var ikke den eneste eller den første som brukte underholdning for å demonstrere makt. Ved å bygge Romas første permanente teater og av en slik dimensjon sikret Pompeius at navnet hans kom til å bli husket for all fremtid. Med de mange statuene og dekoreringen i teateret minnet han romerne på hvilke bedrifter han hadde utført hver gang det ble benyttet. Dette ble også husket av folket da sønnens banemann gav folket leker i samme teater. Hendelsene mot slutten av republikken skapte dermed en viss endring i romersk *ludi* og *munera*. Ved de avgrensede sitteplassene ville romerne få en påminnelse om hvor i hierarkiet de stod hver gang de gikk på teateret. Et permanent teater skulle snart bli fulgt av flere strukturer og det skulle bli vanskeligere for makteliten å kontrollere underholdningstilbudet. Ved de overdådige lekene som ble gitt av Sulla, Pompeius, Cæsar og andre i senrepublikken ble det også skapt en standard for de fremtidige keiserne og det skulle bli vanskeligere å prestere dårligere.

4.

TILSKUERTRIBUNEN, SAMFUNNET SKAPT I KEISERENS BILDE

En av betingelsene for at en makthaver skal lykkes er ifølge Max Weber en lojal administrasjon. For å sikre at denne administrasjonen forholder seg lojal kan man enten gi dem materielle godtgjørelser eller en form for sosial prestisje. Frykten for å miste disse godene vil dermed sikre deres støtte til makthaveren.²²⁴ Koblingen mellom sosial prestisje og sitteplasser ble allerede gjort i republikken, først til senatorene og senere også til ridderne. Hvor man satt som tilskuer representerte hvor man var tilhørte i samfunnet. Selv om grunnlaget var lagt tidligere skulle likevel keiserne ha en enorm påvirkning på dette området. Under de ulike keiserne kom deres forhold til eliten og folket tydelig frem gjennom hvordan de forholdt seg til tilskuertribunen og privilegiene knyttet til den. Keiserne kunne både forsterke og undergrave den symbolikken tilknyttet sitteplasser. Romernes forhold til sitteplasser kan sammenlignes med Pierre Bourdieus teori om skolen som en institusjon for produksjon og reproduksjon av sosial ulikhet.²²⁵ Hver gang romerne satt seg ned for å bli underholdt ble de også bevisst deres egen posisjon i samfunnet og denne bevisstgjøringen økte bare i styrke ved hver gjentakelse. Ettersom keiser Augustus var den keiseren som la grunnlaget for den symbolikken sitteplasser kom til å representere i det nye regime, vil hans reformer først bli presentert sammen med hvilke grunnlag for underholdning som ble lagt av Augustus. Deretter vil reformene drøftes opp mot de senere keiserens ulike politikk på dette området, og hvilke motiver som eventuelt lå bak endringene på den kursen staket ut av Augustus. Den siste delen vil vies til spørsmålet om kvinnenens omdiskuterte plassering på tilskuertribunen under keiser Augustus og de senere keiserne. Et avgjørende spørsmål må imidlertid besvares før en diskusjon om hvorvidt inndeling av sitteplassene var et uttrykk for makt og status, hvor satt keiseren?

²²⁴ Weber.2000(1922):6

²²⁵ Bourdieu.2000:186

Keiserens plassering under lekene

Keiseren skulle være tilstede for folket under lekene, like synlig for tilskuerne som det som skjedde på scenen, vognløpsbanen eller arenaen.²²⁶ Augustus hadde ifølge Suetonius lært av feilene til sin adoptivfar under lekene.²²⁷ Når Cæsar bivånet underholdning var han ofte opptatt med å diktere brev eller andre administrative gjøremål mens lekene pågikk. Dette ble ifølge Suetonius merket av folket og ikke godt mottatt. Like lite ansett ville det nok vært i dag, hvis man ble invitert på en storstilt fest bare for å finne ut at verten for det hele satt og gjorde regnskap foran alle gjestene. Augustus forstod normene som gjaldt rundt det å holde underholdning. Som en vert for et stort selskap tok han vare på sine gjester. Han gav dem fantastisk underholdning som han selv delte deres interesse i. I likhet med et stort selskap ble det også gitt stor fokus på sitteplassene, hvem som satt med hvem og kanskje viktigst, hvem som satt nærmest verten.

Figur 6: Mynt hentet fra [http://www.coinarchives.com/a/results.php?results=100&search=sella nr.15, søk:15.01.2011](http://www.coinarchives.com/a/results.php?results=100&search=sella%20nr.15,søk:15.01.2011)

Edmondson mener at keiserens plassering trolig varierte ut ifra to forhold, hvor lekene ble holdt og hvorvidt han presenterte lekene eller ikke. I amfiteateret satt keiseren på et *podium*, altså en losje eller balkong nærmest arenaen, mens han like gjerne kan ha bivånet kampen sammen med senatorene hvis han ikke

presiderte.²²⁸ Hvis han gav leker i teateret satt han trolig på en *sella curulis*, en form for stol eller trone av stor symbolsk betydning (Figur 6). I republikken ble æren av å sitte her forbeholdt høyere embetsmenn eller diktatorer.²²⁹ Augustus tok denne stolen inn i

teateret fullstendig bevist om symbolikken rundt den. Selv om keiseren var der som en tilskuer var han også den øverste lederen for riket. Da hans svigersønn Marcellus døde skal Augustus ha beordret at det under *Ludi Romani* skulle plasseres en *sella curulis* med en gylden krone og en avbildning som skulle representerte den avdøde.²³⁰ Før dette tilfellet skal han ha gjort det samme med sin adoptivfar Cæsar, og den sterke symbolikken tilknyttet til dette ble ifølge Dio demonstrert da en gal mann skal ha løpt inn i teateret og tatt Cæsars

²²⁶ Miller.1997:54,365-375 og Wiedermann.1992:169-172

²²⁷ Suet.Aug.45 og Dio. 53.1.4-5.

²²⁸ Suet.Aug.43. Edmondson 2002:19

²²⁹ Liv. 2 31 og Liv. 40 45

²³⁰ Dio.53.30

krone. Det blir ikke nevnt hva kronen var plassert på, men trolig var det enten en *sella curialis* eller Cæsars gullbetonte og eleverte stol. Den uheldige personen skal deretter ha blitt slått i hjel av et rasende publikum.²³¹ Det er interessant at de Augustus valgte å dele æren av å sitte i stolen begge var døde på tidspunktet da æren tilfalt dem. Det er mindre farlig å gjøre noen mektige etter deres død enn det er mens de er i live. Under keiser Tiberius ble den samme æren også vist generalen Germanicus etter hans død, men trolig var det ikke keiseren som stod bak æresbevisningen i dette tilfellet, av grunner vi skal komme tilbake til senere.²³² En person som imidlertid fikk sitte i stolen i løpet av sin levetid var den mektige ridderen Sejanus som også var lederen over pretoriangarden under Tiberius.²³³ Å sitte i denne stolen var et tydelig symbol på makt og som oftest var dette forbeholdt keiseren.²³⁴ Edmondson mener at denne stolen skal ha vært plassert i pretorens tribunal når keiseren gav lekene selv. Tribunalet var en form for losje eller tilskuerboks som var plassert over hovedinngangen til orkesteret²³⁵, så han var altså i nærheten av senatorene, men samtidig separert fra resten av publikum. Denne losjen må i så fall ha vært av en viss størrelse ettersom Augustus kunne omgi seg med ti av sine mest trofaste og robuste venner i senatet da han presiderte over en forestilling i teateret. Dette var under perioden hvor Augustus reduserte senatorstandens medlemmer, så han følte naturlig nok for ekstra beskyttelse. Siden Suetonius nevner at de stod rundt stolen hans²³⁶, kan vi gå ut ifra at han ikke satt sammen med de andre senatorene i orkesteret, ettersom de da ville blokkert scenen for dem som satt bak seg. Edmondson mener at pretorens tribunal hvor keiserne presiderte var plassert over en av teaterets hovedinnganger, som var plassert ved siden av senatorene sitteplasser.²³⁷ Det er mulig at keiser Claudius brøt med dette prinsippet. Etter at Pompeius teater ble gjenåpnet etter en lengre periode grunnet brannskader skal Claudius ha bygd en ny tribunal for anledningen som ifølge Suetonius var plassert midt blant senatorenes sitteplasser i orkesteret.²³⁸ Hvorvidt Claudius brøt med praksisen er ikke sikkert, men det er ikke tilfelle med Nero, som brøt nærmest alle normer for keiserens oppførsel og hvor man

²³¹ Dio.50.10.2

²³² Tac.Ann.2.83

²³³ Dio.58.4.4

²³⁴ Selv om embetsmenn som gav leker når keiseren var syk eller borte fra byen trolig kunne benytte seg av denne stolen.

²³⁵ Edmondson.2002:18-19

²³⁶ Suet.Aug.35.1-2

²³⁷ Edmondson.2002:19

²³⁸ Suet.Cl.21

skulle sitte. Han var ofte plassert i en form for bærbar sofa, en *sella gestatoria* i teateret, hvor han kunne se lekene fra en balkong nær scenen hvor han var skjult for tilskuerne bak et forheng.²³⁹ Nero skal også angivelig ha blitt dekket i blod under en mytologisk gjengivelse av Ikaros som gikk galt, i hvert fall for utøveren. Historien er selvfølgelig overdrevet om ikke fullstendig fiktiv, men for at den skulle ha noen troverdighet må Nero ha vært plassert i nærheten av scenen.²⁴⁰

Når det gjelder keiserens plassering i Circus Maximus nevner Suetonius at når Augustus så lekene sammen med sin familie fra *pulvinar*²⁴¹, en losje eller plattform hvor statuene og bildene av gudene kunne bivåne lekene i Circus Maximus. Det var også Augustus som fikk konstruert dette bygget da han arbeidet videre med utbyggingen av Circus Maximus som ble påbegynt av Cæsar. Siden gudene selvfølgelig skulle ha den beste utsikten tilgjengelig kan vi gå ut ifra at strukturen var elevert over nivået til sitteplassene rundt den.²⁴² Mest sannsynlig fulgte de andre keiserne opp denne trenden, selv om Caligula skal ha sett vognløp fra den første tilskuerraden.²⁴³ Ved å sitte ved siden av gudene knyttet keiserne sin egen rolle opp mot det gudommelige.²⁴⁴ Keiserens posisjon i denne losjen var såpass synlig for tilskuerne at Augustus angivelig ville unngå at den fremtidige keiseren Claudius var tilstede med dem, ettersom Augustus var redd han skulle bli gjort til latter for sin sjenerende oppførsel.²⁴⁵

Underholdningsbygg under Augustus

Augustus foretok en rekke omfattende rekonstruksjoner av eksisterende underholdningsbygg og støttet opp under konstruksjonen av nye under sin regjeringstid, blant annet utbyggingen av Circus Maximus nevnt over. Augustus brukte også enorme summer på vedlikehold og

²³⁹ Suet.Ner.12.2 og 26.2 og Edmondson.2002:19

²⁴⁰ Suet.Ner.12

²⁴¹ Ordet *pulvinar* kommer ifølge Humphrey fra *pulvinus* som betyr pute og *pulvinaria* som var en form for stol eller benk med puter i, ment for å holde bilder av gudene under banketter og lignende. Det er imidlertid lite trolig at Augustus skulle føle det nødvendig å inkludere i gravskriften sin at han fikk installert en putebenk i *Circus*, selv om den var av en religiøs betydning. Den må altså ha vært av en viss størrelse og mest sannsynlig en losje eller lignende. Humphrey.1986:73,77

²⁴² Humphrey.1986:73 og 77

²⁴³ Dio.59.7.4

²⁴⁴ Humphrey.1986:79 og Suet.Aug.43.5

²⁴⁵ Suet.Cl.4.3

oppbygging av Pompeius teater.²⁴⁶ Teaterets unike posisjon som det eneste permanente teateret i Roma ble etter fire tiår brutt med to nye teatre. Balbus' teater ble bygd i 13 fvt, og et teater konstruert til ære for sin svigersønn Marcellus kort tid etter. Det var nå tre teatre i Roma, og sammen med Stalilius Taurus' permanente amfiteater som var fullført flere år tidligere²⁴⁷, var Roma også blitt en hovedstad for underholdning.²⁴⁸ Roma har altså på knapt 50 år gått fra å ikke ha noen permanente underholdningsarenaer, til å ha fem²⁴⁹. Uenighet om hvor mange tilskuere det var plass til i disse bygningene eksisterte så vel i antikken som blant moderne historikere. Taurus' amfiteater vet man svært lite om, men mest sannsynlig var det ikke av en betydelig størrelse. Balbus' teater blir vanligvis anslått til 8000 plasser og Marcellus' teater til rundt 13 000.²⁵⁰ Det eldre teateret til Pompeius har blitt anslått fra alt mellom 10 000 til 40 000, men basert på nyere rekonstruksjoner holdt det opptil 25 000 sitteplasser.²⁵¹ Circus Maximus blir i dag vanligvis anslått til ca 150 000, selv om mye høyere tall har blitt foreslått.²⁵² Hvis vi regner med at Taurus' amfiteater hadde minst 4000 plasser er vi oppi en samlet kapasitet på 200 000. Hvis Roma hadde en befolkning på rundt en million innbyggere under Augustus, kunne altså en femtedel av innbyggerne bli underholdt samtidig! Det var dermed gode sjanser for at man skulle finne seg en ledig plass hvis man ønsket å utnytte byens underholdningstilbud. Hvor man kunne sitte derimot, var ikke like enkelt.

Augustus' tilskuerreform – *Lex Julia Theatralis*

På mange måter forsøkte Augustus å skape et sosialt kart over det romerske samfunnet, ganske enkelt etter hvor man satt på tilskuerbenkene. Begynnelsen på dette startet imidlertid ikke i hovedstanden, men ifølge Suetonius i en havneby kalt Putoli²⁵³ i 26 fvt²⁵⁴ hvor senatorstanden ble utsatt for det Suetonius beskriver som en krenkelse. En senator fikk

²⁴⁶ Res Gestae:19-20. At han føler det nødvendig å adskille bygningsarbeidet i selve Roma fra teateret gir en følelse av teaterets størrelse og de utgiftene som krevdes ved å holde det ved like.

²⁴⁷ Sannsynligvis i 29 fvt. Beacham.1999:107

²⁴⁸ Dio.53.30, Dio.51.23, Suet.Aug.29.5 og Beacham.1999:119

²⁴⁹ Circus Maximus ble påbegynt av Cæsar, men gjort ferdig av Augustus.

²⁵⁰ Beacham.1999:120

²⁵¹ Denard.2002:27, Beacham.1999:65, Millar.2002:175

²⁵² Plinius.NH.36.24, Humphrey.1986:126,

²⁵³ Nåværende Pozzuoli, ligger i Napolibukten.

²⁵⁴ Rawson.1987:98

ikke plass i teateret fordi ingen ville reise seg for hans fordel, som var en uhørt hendelse.²⁵⁵ Dette brukte Augustus til å mobilisere senatet for å presse gjennom en endring. Endringene som Suetonius gir et sammendrag av har vært en gavepakning til moderne forskning som vil undersøke hvordan sitteplasser kunne symbolisere elitens sosiale dominans i samfunnet. Før vi diskuterer årsakene til Augustus interesse for sitteplasser vil Suetonius beskrivelse bli presentert. Etter å ha beskrevet hendelsen i Putoli fortsetter forfatteren med:

*....In consequence of this the senate decreed that, whenever any public show was given anywhere, the first row of seats should be reserved for senators; and at Rome he would not allow the envoys of the free and allied nations to sit in the orchestra, since he was informed that even freedmen were sometimes appointed.*²⁵⁶

Orkesteret er en betegnelse på senatorenes plassering i teateret, og Augustus ønsket å holde det slik ved å nekte utsendinger fra andre folkeslag tilgang ettersom de kunne være av lavere sosial status. Senatorene var altså plassert lengst fremme, men som vi har vist tidligere var ikke dette nytt fra Augustus. Suetonius nevner heller ikke riddernes 14 benkerader i dette tilfellet, ettersom det allerede var lovfestet under republikken. Ei heller nevner han en gruppe som angivelig skal ha vært plassert mellom ridderne og senatorene. Direkte bak senatorene var det nemlig reservert en rekke for høyt dekorerte soldater²⁵⁷ som, ifølge Plinius, selv senatorene reiste seg for å applaudere når de entret teateret, se fig 7. De to første rekkene til ridderne var også mest sannsynlig reservert for de som hadde tjent som militær tribun. Bak ridderne igjen var det trolig mulig for elitens tjenestepersonell å oppholde seg ifølge Edmondson, ettersom slaver ikke kunne sitte med sine eiere, men likevel måtte være i nærheten.²⁵⁸ Suetonius fortsetter:

²⁵⁵ Suet.Aug.44.1. Dio.53.25.1 og Rawson.1987:98

²⁵⁶ Suet.Aug.44.1 *Facto igitur decreto patrum ut, quotiens quid spectaculi usque publice ederetur, primus subselliorum ordo vacaret senatoribus, Romae legatos liberarum sociarumque gentium vetuit in orchestra sedere, cum quosdam etiam libertini generis mitti deprendisset.*

²⁵⁷ *Corona Civica*

²⁵⁸ Rawson.1987:104 og 106 og Edmondson.2002:12 - 14 og Plinius.NH.16.13

*He separated the soldiery from the people. He assigned special seats to the married men of the commons, to boys under age their own section and the adjoining one to their preceptors; and he decreed that no one wearing a dark cloak should sit in the middle of the house.*²⁵⁹

Her beskriver han ifølge Edmondson hvem som kunne sitte i *Ima Cavea*, den første seksjonen av teaterets tilskuertribune bestående av publikum utenfor eliten. Her var altså soldatene plassert, sammen med de yngre medlemmer av eliten. Guttenes læremestre befant seg like i nærheten, en gruppe til dels bestående av flere slaver eller frigitte. Disse har med andre ord fått plass foran frie romerske borgere, paradoksalt nok. En annen gruppe som også kunne sitte på den første seksjonen var ifølge Edmondson den delen av romerske borgere som var gift og derfor fikk bedre plasser enn andre borgere, som et ekstra incentiv i henhold til Augustus ekteskapslovgivning. I tillegg er det også mulig at ugifte menn faktisk var utelukket fullstendig fra underholdning for en midlertidig periode under Augustus, men at dette ble avvirket i ettertid.²⁶⁰ Rawson nevner to tilfeller hvor ugifte ble utestengt fra underholdning: de sekulære lekene i 17 fvt og i 12 fvt på Augustus bursdag. Det er vanskelig å tenke seg at et slikt forbud gjaldt for eliten og soldatene. Som Rawson påpeker var de fleste soldater ugifte.²⁶¹ Dio nevner at senatet senere valgte å ære Augustus ved å invitere ugifte til underholdningen på hans bursdag, noe de ikke var blitt tillatt tidligere. Det er altså mulig å tolke det slik at det kun var ved lekene til Augustus bursdag og de tidligere nevnte sekulære lekene at ugifte var blitt nektet, men da blir det igjen svært ulogisk hvorfor senatet skulle endre dette til ære for ham. Det er dermed trolig at et forbud faktisk var i effekt. Beacham mener at senatet oppløste forbudet under bursdagslekene for å gi de ugifte en smakebit på hva de gikk glipp av, i håp om at de ville komme til fornuften og ende sin ungarstilværelse.²⁶²

Edmondson mener at den neste og midterste delen av teateret, *Media Cavea*, trolig var reservert for den delen av folket som var bedre stilt økonomisk. Altså de som hadde råd til den dyrere hvitfargede togaen istedenfor den billigere mørke togaen, hvis eiere Suetonius

²⁵⁹ Suet.Aug.44.1-2. *Militem secrevit a populo. Maritis e plebe proprios ordines assignavit, praetextatis cuneum suum, et proximum paedagogis, sanxitque ne quis pullatorum media cavea sederet.*

²⁶⁰ Rawson,1987:98 Edmondsen,2002:15

²⁶¹ Phang,2001:229 og Rawson.1987:99

²⁶² Beacham.1999:117 og Dio.54.30

skriver ikke kan sitte her.²⁶³ Den neste passasjen av Suetonius er klart den mest kontroversielle og interessante delen:

*He would not allow women to view even the gladiators except from the upper seats, though it had been the custom for men and women to sit together at such shows. Only the Vestal virgins were assigned a place to themselves, opposite the praetor's tribunal. As for the contests of the athletes, he excluded women from them so strictly, that when a contest between a pair of boxers had been called for at the games in honour of his appointment as pontifex maximus, he postponed it until early the following day, making proclamation that it was his desire that women should not come to the theatre before the fifth hour.*²⁶⁴

Circus blir ikke nevnt av Suetonius, og det er en allmenn enighet blant forskere om her kunne kvinner og menn fortsatt se disse lekene sammen. *Circus* var i en særstilling når det gjelder sitteplasser, spesielt siden det var først i 5 evt²⁶⁵ at senatorene og ridderne så lekene separat fra folket, altså over tretti år etter hendelsen i Putoli.²⁶⁶ I tillegg tyder senere hendelser under de neste keiserne på at dette var bare en midlertidig inndeling.²⁶⁷ Kvinner fikk stor plass i Augustus' reformer, både i og utenfor arenaen. Men det kan diskuteres om disse bestemmelsene gjaldt for alle kvinner, også dem som tilhørte eliten. Dette vil derfor bli diskutert omhyggelig litt senere i kapitlet. Basert på kildematerialet og Rawsons grunnleggende forskning på området mener Edmondson at sitteplasser i Romas teatre må ha vært inndelt etter et system som gjengitt i figuren under.

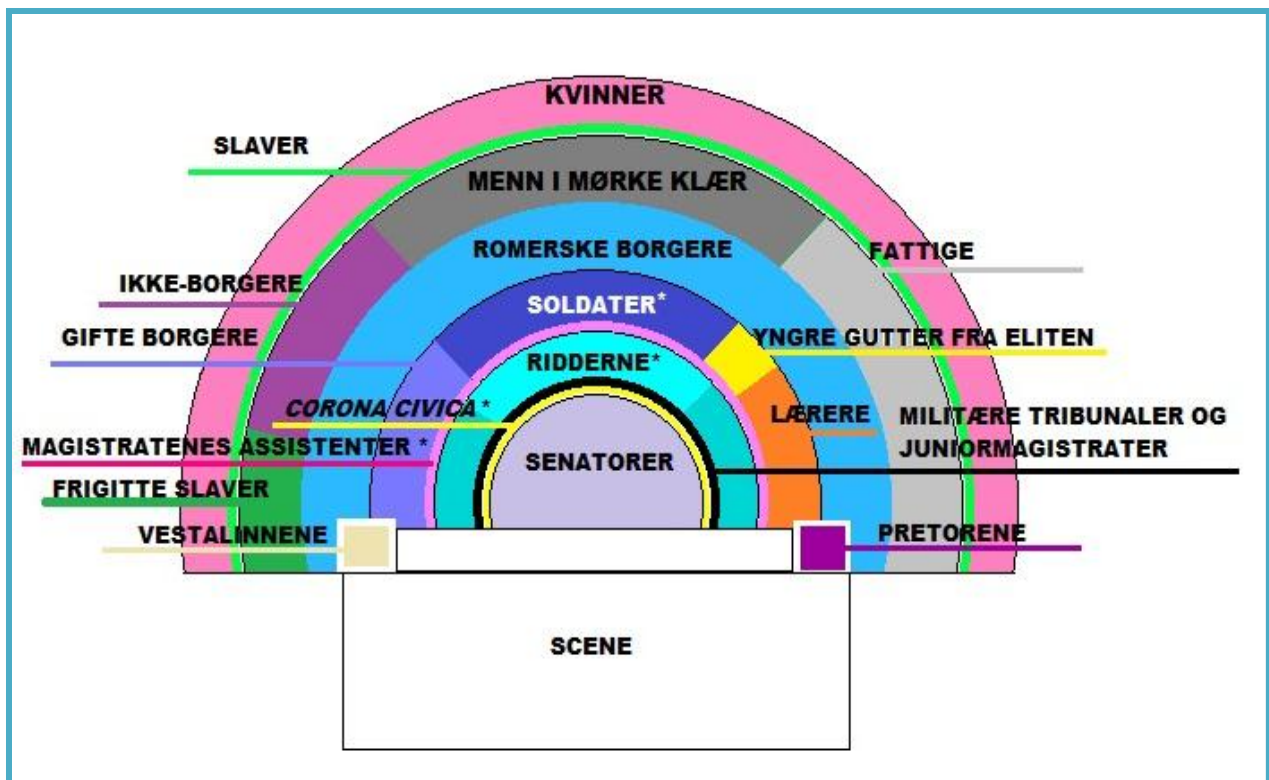
²⁶³ Edmondson.2002:12 - 14

²⁶⁴ Suet.Aug.44.2-3. *Feminis ne gladiatores quidem, quos promiscue spectari sollemne olim erat, nisi ex superiore loco spectare concessit. Solis virginibus Vestalibus locum in theatro separatim et contra praetoris tribunal dedit. Athletarum vero spectaculo muliebre secus omne adeo summovit, ut pontificalibus ludis pugilum par postulatam distulerit in insequentis diei matutinum tempus edixeritque mulieres ante horam quintam venire in theatrum non placere*

²⁶⁵ Det vil være evt. bak årstall resten av kapitlet hvis det ikke står annerledes

²⁶⁶ Dio.55.22.4

²⁶⁷ Edmondson.2002:18, Humphrey.1986:77, Beacham.1999:125

Figur 7: Inndeling av sitteplasser utformet i henhold til Edmondson 2002 s. 13. Soldater*: Det er mulig disse sitteplassene også innbefattet veteranene. Ridderne*: De eldre ridderne fikk den mest sentrale plasseringen (merket i lysere farge), mens de yngre måtte sitte på flankene. Magistratenes assistenter*: Måtte muligens dele sine sitteplasser med offentlige slaver. *Corona Civica**: Borgere med høye utmerkelse.

Erik Gundersen gjør dermed rett i å påpeke at tilskuertribunen ikke var en rettferdig gjengivelse av det romerske samfunnet, men heller ble fremstilt og regissert etter keiserens visjoner for samfunnet. Eliten var overrepresentert og de delene av folket som ikke passet inn i Augustus' ekteskapslover ble muligens til og med ekskludert for en periode.²⁶⁸ Et naturlig oppfølgerspørsmål er dermed hvor mye var eliten overrepresentert med? Det var trolig nok plasser i alle underholdningsbygg til å holde senatorstandens medlemmer, ettersom Sulla fastsatte deres antall på maksimalt 600.²⁶⁹ Men Cæsar hadde som diktator økt antallet til nesten 1000 personer, for å erstatte medlemmer av senatet som hadde omkommet under borgerkrigen mot Pompeius og for å inkludere høytstående personer fra rikets provinser inn i senatet, for dermed å sikre seg en lojal støttegruppe. Naturlig nok ble ikke alle disse godt mottatt av det tradisjonelle senatet, men selv etter Cæsars død var antallet vel over det tidligere taket på 600. Augustus måtte dermed trimme ned dets medlemmer, noe som ikke var spesielt populært, og keiseren omringet seg derfor alltid

²⁶⁸ Gundersen.1996:123

²⁶⁹ Plutark.Sull.33.

med lojale senatorer når han presiderte i teateret av frykt for attentat. Noen av de uønskede senatorene fikk imidlertid lov til å beholde den distinkte klesdrakten og plassene i teateret etter at de var ekskludert fra senatet.²⁷⁰ At senatorene var villig til å oppgi reell makt for symbolsk makt viser hvor viktig ens plassering på tilskuertribunen kunne være for hvordan man ble oppfattet av resten av samfunnet. Selv om vi tar høyde for at det gjennom Augustus' regjering fortsatt eksisterte slike «ekstra» senatorer, må det likevel ikke ha vært et problem å skaffe plasser til alle. Når det gjelder ridderne og deres 14 benkerader mener Rawson at det sannsynligvis ikke var plass til mer enn 1500-1600 plasser i Marcellus' teater og 1800 i Pompeius' teater. Rawson mener at det var trolig mer enn 1800 individer av ridderstand under Augustus, men at ikke alle gikk på de samme lekene samtidig, eller var tilstede i Roma i hele tatt.²⁷¹ En del av disse ridderne var imidlertid blitt økonomisk redusert i løpet av borgerkrigene og lot være å dra til teateret, i følge Suetonius av frykt for å bli straffet i henhold til Roscius' lov om de 14 benkeradene. Rawson mener at de fryktet å bli bøtelagt og trekker frem et eksempel om en frigitt slave som ble forsøkt bøtelagt for å ha plassert seg blant de 14 benkeradene. Grunnen til at den frigitte ikke ble bøtelagt var at han var tilknyttet Maecenas, Augustus rike venn og allierte.²⁷² Men en mann av ridderstand blir ikke det samme som en frigitt, selv om pengene forsvinner og straffen for en frigitt er derfor ikke nødvendigvis den samme som for en formueløs ridder. Det er mer sannsynlig at ridderne fryktet de særegne sitteplassene som i henhold til Cicero var for riddere som ikke lengre kunne forsvare deres stand økonomisk. Ridderne fryktet ikke økonomisk straffetiltak, men den sosiale skammen som fulgte ved å sitte seg blant fattige riddere. Augustus gjorde imidlertid et unntak for dem og beroliget dem med at så lenge deres far hadde tilhørt ordenen kunne de fortsatt få nyte godt av dette privilegiet.²⁷³ Igjen kommer det frem hvor viktig eliten betraktet sine rettigheter i form av reserverte sitteplasser og den symbolske betydningen for hvordan eliten oppfattet seg.

²⁷⁰ Suet.Aug.35.1-3 Ettersom mange senatorer og potensielle kandidater avgikk med døden under borgerkrigen mellom Cæsar og Pompeius og hans allierte, fylte Cæsar senatorenes rekke med menn som ikke tradisjonelt ville ha oppfylt kravene til et slikt embete, blant annet flere representanter fra andre deler av riket enn det italienske fastlandet.

²⁷¹ Rawson.1987:105

²⁷² Rawson.1987:102, fotnote:112

²⁷³ Suet.Aug.40.1 og Dio.55.13.6

Sitteplasser etter Augustus

Hvor mye av det grunnlaget etablert under Augustus' lange regjeringsperiode fortsatte gjennom det første keiserdynastiet? Under Tiberius var det trolig ingen større endringer fra keiserens side, men Dio nevner at han var tilstede blant annet for å overse orden blant tilskuere. Dette kan imidlertid kun være i begynnelsen av hans embete ettersom Suetonius mener at Tiberius etter hvert sluttet å delta på grunn av krav og kritikk fra tilskuerne, som vi skal komme tilbake til i kapittel 6.²⁷⁴ Keiseren var imidlertid ikke den eneste som kunne påvirke den symbolske forståelsen av sitteplassene. Etter at den berømte generalen Germanicus som også var et medlem av keiserfamilien døde i 19, var befolkningen i Roma rystet. Det var ifølge Tacitus et rykte om at keiseren var involvert i mordet, men dette stoppet ikke Romas befolkning fra å ære Germanicus. En måte dette utartet seg på var ved at de yngre ridderne oppkalte sin seksjon i teateret etter ham.²⁷⁵ Det var altså en inndeling mellom yngre og eldre riddere i teateret, noe som mest sannsynlig var gjort lenge før Tiberius. Det viktigste er at dette er et tilfelle hvor sitteplasser tilknyttet en symbolikk fra andre enn keiseren eller senatet. Det ville vært en overdrivelse å kalle dette en påvirkning fra bunnen og opp, ettersom ridderstanden absolutt tilhørte eliten. Likevel er det verdt å merke seg at det er de yngre medlemmene som tar dette standpunktet. To år senere oppsto en heller bagatellmessig sak som raskt utviklet seg til noe mer alvorlig. En tidligere pretor klaget til senatet at en ung mann fra nobileteten, ved navn Lucius Sulla, ikke hadde gitt fra seg plassen sin til ham under en gladiatorkamp. Lucius hadde imidlertid flere høyt plasserte støttespillere, noe som førte til at det ikke ble presset igjennom en passende erstatning for den fornærmede ekspretoren før saken nådde konsulen Drusus, Tiberius' sønn.²⁷⁶ Dette er interessant fordi det kan tyde på at det ikke var en gjeldende norm for rangstigen mellom tidligere senatorer og nobileteten, i hvert fall med hensyn til sitteplasser. Under Tiberius ble det også reist et forslag om at pensjonerte medlemmer av pretorianergarden skulle få tilgang til riddernes 14 benkerader.²⁷⁷ Rawson mener dette betyr at veteraner fra garden mest sannsynlig hadde en form for spesielle plasser tidligere, ellers ville forslaget vært

²⁷⁴ Suet.Tib.47 og Dio.57.11.5

²⁷⁵ Tac.Ann.2.82-2.83

²⁷⁶ Tac.3.31, Dette var i 21 evt. Drusus andre konsulskap.

²⁷⁷ Tac.Ann.6.3

absurd.²⁷⁸ Men siden forslaget ble avist og det ifølge Tacitus gjorde Tiberius ganske aggressiv, har vi ingen bevis på at det ikke var absurd, heller tvert om. Junius Gallio, mannen bak forslaget ble faktisk landsforvist som et direkte resultat, ifølge Dio fordi Tiberius mistenkte at det var et forsøk på å rette pretorianergardens lojalitet mot senatet istedenfor til keiseren.²⁷⁹ Tiberius hadde tidligere gitt pretorianerne store pengegaver, men siden han likevel følte seg truet av et slikt forslag er dette nok et eksempel på den betydningen sitteplasser ble vektlagt i det romerske samfunnet. Dette forslaget kom trolig i etterkant av det Plinius referer til som en lovendring i 23, som skulle beskytte den sosiale statusen for ridderordenen. Ifølge Plinius ble det klaget inn til senatet at for mange påsto at de tilhørte ridderordenen for å slippe unna rettslige anklager. Det ble derfor vedtatt at man måtte ha en formue på 400 000 sestertser som tidligere, men det ble også at krevd at man var tredje generasjons frifødt borger og at man hadde rett under *lege Julia theatri* til å sitte blant de 14 benkeradene.²⁸⁰ Hvorfor ble det henvendt til Augustus lover om sitteplasser og ikke Roscius lov fra 67fvt? Den eneste naturlige forklaringen er at det ble gjort en endring i forhold til riddernes rettigheter for sitteplasser under Augustus. Rawson gjør trolig rett i å tolke referansen til *lex Julia Theatralis* i sammenheng med Augustus' unntak for fattige riddere, hvor de kunne beholde plassene så lenge deres far hadde tilhørt ridderstanden. Dette var altså ikke bare et engangstilfelle, men en varig endring, en endring som fortsatte under Tiberius og sannsynligvis etter ham også.²⁸¹

I likhet med Augustus forstod Caligula viktigheten av å være synlig under lekene. Han var derfor påpasselig med at en embetsmann eller venn av ham kunne representere keiseren hvis han selv ikke kunne være tilstede under lekene.²⁸² Ettersom Caligula kun regjerte for fire år er det begrenset med informasjon som har relevans opp mot sitteplasser. Det første året var en sjarmoffensiv i alle retninger, og Dio beretter om heller trivielle bestemmelser som at senatorer nå kunne gå barfot, sitte på puter og være iført solhatt som beskyttelse mot solen under lekene.²⁸³ Det er vanskelig å tolke dette i en større sammenheng enn at Caligula lettet

²⁷⁸ Rawson.1987:99

²⁷⁹ Dio.58.18.3

²⁸⁰ Plinius.NH.33.32,

²⁸¹ Rawson.1987:108-109 og Levick.1999:116

²⁸² Suet.Cal.18

²⁸³ Dio.59.7.8

på de restriksjonene rundt klesstil og etikette for eliten som var innført av Augustus²⁸⁴ og fulgt opp under Tiberius. Ettersom Dio i det hele tatt velger å bruke plass på dette må det ha vært av en viss betydning for en romersk leser. Caligulas skal også ha økt antall medlemmer av ridderstanden ved å rekruttere menn av respektabel ætt og formue fra hele riket inn i standen. For noen skal også ha blitt tillatt å benytte seg av senatorens toga²⁸⁵ før de holdt et embete i senatet. Man skulle tro dette ble møtt med misnøye fra senatorstanden, men ifølge Dio ble det godt mottatt av alle.²⁸⁶ Caligula interesse for ridderstandens prestisje ble ikke demonstrert på samme måte når det gjaldt sitteplasser. Under et teaterskuespill skal Caligula ha delt ut gratisbilletter i god tid før forestillingen begynte og folket strømmet til. Det spesielle ved dette tilfellet er at også riddernes benkerader var tillatt for allmuen. Ifølge Suetonius var dette for å så splid mellom folket og ridderstanden.²⁸⁷ Hendelsen er, opphavet tatt i betraktning, vanskelig å datere, men sannsynligvis skjedde det i 39/40. Det er flere grunner til å være skeptisk til Suetonius i dette tilfellet. Caligula skal ha innført flere tiltak som styrket ridderstanden,²⁸⁸ og det vil derfor være inkonsekvent å forsøke å undergrave den samtidig. En forklaring på dette er at tiltakene som skulle styrke ridderstanden ble gjort tidlig i keiserens regjering, mens episoden beskrevet over ble gjort mot slutten. Siden Suetonius selv tilhører ridderstanden er det også verdt å spørre seg hvorvidt han er partisk i dette tilfellet. Men hvis Suetonius er partisk i henhold til ridderstanden er det merkelig hvorfor han skildrer den senere keiser Claudius brutalitet og fysiske defekter.²⁸⁹ Claudius hadde sterk støtte blant ridderstanden, som han selv tilhørte før han ble tatt inn som medkonsul for Caligula i 37.²⁹⁰ Claudius fikk sin mulighet som keiser innen fire år etter han ble tatt inn som konsul. Når det gjaldt sitteplasser blir det nevnt av Dio at han gjorde spesielle plasser tilgjengelig for senatorene i *circus*:

Previously to this each of the three classes, senatorial, equestrian, and the populace, had sat apart by itself while watching the games; this had long been the practice, and yet no definite

²⁸⁴ Augustus skal ha gitt senatorene lov til å gå barfot, men dette ble avvirket under Tiberius

²⁸⁵ *Toga praetexta*. Markert ved en tjukk lilla stripe.

²⁸⁶ Dio.59.9.5 og Suet.Cal.16

²⁸⁷ Suet.Cal.26.2-4, Flavius Josephus gir en lignende beskrivelse, men mener at det også befattet senatorenes plasser.Jos.Ant.lud.19,86

²⁸⁸ Barrett.2001:233

²⁸⁹ Under Claudius ble hundrevis av riddere og senatorer drept, men ifølge Suetonius visste ikke Claudius om dette, men ble styrt av sine frigitte. Hvis Suetonius hadde gitt Claudius skylden for drapene ville hans beskrivelse av hans personlige karakter sannsynlig vært farget. Heller ikke Nero som planla å øke ridderstandens makt på bekostning av senatorene får et godt ettermæle av Suetonius.

²⁹⁰ Man måtte tradisjonelt være senator for å kunne stille til valg som konsul. Se Suet.Cal.15.og Dio.59.6

*positions had been assigned to them. But Claudius now set apart for the senators the section which still belongs to them, and he furthermore permitted any members who so desired to sit elsewhere and even appear in citizen's dress.*²⁹¹

Claudius bestemmer at senatorene skal få en bestemt plass i *circus* og denne plasseringen vedvarte i hvert fall frem til Dio's egen tid. Det blir imidlertid ikke nevnt hvor denne plasseringen var, men det er naturlig å anta at det var blant de fremste radene. Suetonius er ikke mer behjelpelig og nevner bare at han gav senatorene spesielle plasser hvor de tidligere hadde sett lekene sammen med folket.²⁹² Det kryptiske med Dio's beretning er at keiseren også skal ha gitt senatorene lov til å sitte seg hvor de ville og samtidig lettet på dresskoden. At Dio føler det nødvendig å inkludere dette, viser at slike unntak ikke var vanlig når det gjaldt bestemmelser av sitteplasser. Det er forståelig hvorfor noen senatorer ville foretrekke å gå til lekene uten toga, ettersom det er et svært upraktisk plagg som sikkert var ubehagelig i varmen.²⁹³ Her virker det som om Claudius følger opp sin forgjengers avslappede forhold til passende antrekk for festligheter, noe som kan bety at senatorene ikke lengre trengte klær for å skille seg fra massen under lekene, ettersom deres distinkte sitteplasser gjorde jobben for dem. Men hvis det var årsaken til mindre restriksjoner til antrekk, er det merkelig at senatorene selv kunne velge hvor de ville sitte. Hvorfor skulle en senator ønske å sitte seg et annet sted enn blant sine standsfeller? Det kan selvfølgelig være flere grunner, som for eksempel at han ønsker å pleie et forhold til noen klienter under kampen ved å sitte ved dem, men det er likevel spesielt at et slikt unntak måtte nevnes. I en brevveksling til en venn gjenforteller Plinius den yngre en samtale hans venn Tacitus har hatt med en ukjent romersk ridder som satt ved siden av ham under lekene i *circus*.²⁹⁴ Ved siden av å være historiker ble Tacitus tatt inn i senatorstanden i år 80. Det var altså ikke uvanlig for en senator å sitte utenom de reserverte plassene i *circus* i perioden etter Claudius og hans etterfølger Nero.

Under Nero i 63 fikk ridderne i likhet med senatorene egne sitteplasser i Circus Maximus. Suetonius nevner bare at han skilte dem fra resten av folket, mens Tacitus er mer spesifikk

²⁹¹ Dio.60.7.3-4: μέν που πρότερον ἐν αὐτῷ ἰδίᾳ καὶ κατὰ σφᾶς ὡς ἕκαστοι, τό τε βουλευῶν καὶ τὸ ἰππεῦον καὶ ὁ ὄμιλος, ἀφ' οὗπερ τοῦτ' ἐνομίσθη, οὐ μέντοι καὶ τεταγμένα σφίσι χωρὶά ἀπεδέδεικτο: ἀλλὰ τότε ὁ Κλαύδιος τήν τε ἔδραν τήν νῦν οὖσαν τοῖς βουλευταῖς ἀπέκρινε, καὶ προσέτι τοῖς ἐθέλουσι σφῶν ἐτέρωθί που καὶ ἐν γῆ ἰδιωτικῇ ἐσθῆτι θεάσασθαι ἐπέτρεψε.

²⁹² Suet.Cl.21.3

²⁹³ Humphrey.1986:102

²⁹⁴ Plin. Epi.9.23.2

og nevner at de ble plassert foran folket.²⁹⁵ Ut ifra Suetonius og Tacitus er det logisk å anta at ridderne derfor ble plassert bak senatorene men foran folket, på lik linje med andre former for tilskuerinndelinger. Det er imidlertid en passasje fra Plinius som kan tolkes i en annen retning. Plinius var selv trolig av ridderstand og levde under Nero noe som gjør ham til en god kilde i dette tilfellet. Under en avhandling på elefanter kommer Plinius inn på vannbarrieren som Cæsar fikk konstruert i Circus Maximus for å holde ville dyr unna. Som en digresjon i forbindelse med denne barrieren nevner han at den: ... *were lately filled up by the Emperor Nero, when he added the seats for the equestrian order.*²⁹⁶ Det er to måter å tolke dette på, den første måten er at barrieren ble fylt igjen for å lage sitteplasser hvor ridderne deretter ble plassert og den andre måten er at den ble fylt igjen under arbeidet med å lage sitteplassene til ridderne, men senatorene ble flyttet fremover til de nye sitteplassene som ble laget. Ettersom en barriere skal beskytte tilskuere må den naturlig nok være mellom sitteplassene og arenaen, og derfor vil den første tolkningsmåten bety at ridderne satt lengre fremme enn senatorene. Humphrey mener derfor at det mest sannsynlig at den nye seksjonen av sitteplasser som ble skapt gikk til senatorene, mens ridderne plassert bak dem igjen.²⁹⁷ Dette er klart den mest logiske forklaringen og stemmer overens med Tacitus, men hva med Dio's tidligere utsagn om at plassene Claudius gav senatorene forble de samme frem til hans egen tid? Hvis Nero endret sitteplassene til senatorene i forhold til det gitt av Claudius ville trolig Dio uttrykt seg annerledes. Er det mulig at Nero bokstavelig talt satte ridderne foran senatorene? Som vi skal komme tilbake til senere var situasjonen mellom senatet og Nero anstrengt frem til kuppforsøket i 65, to år før ridderne fikk egne plasser. Suetonius mener at Nero mot slutten til og med lekte med tanken på å overføre ansvaret for hæren og provinsene til sine frigitte og ridderstanden.²⁹⁸ Videre knyttet Nero en gruppe unge riddere til seg som fra 59 fungerte som en personlig livvakt og tidligere hadde han gitt riddere oppgaver som normalt var forbeholdt senatet.²⁹⁹ Det er derfor ikke upassende å si at Nero favoriserte ridderstanden på bekostning av senatorene. Problemet med å diskutere sitteplasser i Circus Maximus og kanskje grunnen til at kildene er såpass vage, er dens størrelse. Hvis Circus Maximus kunne holde 150 000 tilskuere ville ikke senatorene med sine

²⁹⁵ Suet.Ner.11.1 og Tac.Ann.15.32.1

²⁹⁶ Plin. Nat.8.7: *qua de causa caesar dictator postea simile spectaculum editurus euripis harenam circumdedit, quos nero princeps sustulit equiti loca addens.*

²⁹⁷ Humphrey.1986:102 og 647 (fotnote 240)

²⁹⁸ Suet.Ner.37.3

²⁹⁹ Dio.61.9 og Griffin.1984:113

600 medlemmer kunne klare å fylle en eneste rekke og riddernes 14 benkerader blir like absurd i en slik sammenheng. Trolig fikk senatorene derfor en seksjon som Dio mener og det samme gjaldt nok for ridderne. Hvorvidt ridderne ble plassert foran senatorene er ikke umulig, men det er usannsynlig at selv Nero ville gå til slike tiltak for å undergrave senatorenes autoritet. Det viktigste er uansett at ridderstanden fikk egne plasser, som viser at Nero hadde denne gruppens interesser i tankene.

Kjønnssegregering under lekene, status eller moralsk nødvendighet?

Som nevnt tidligere har Suetonius omtale om Augustus reformer på tilskuertribunen vært en god kilde til hvor viktig sitteplasser var i det romerske samfunnet. Som nevnt tidligere er det en allmenn forståelse blant forskere³⁰⁰ at kvinner ble forvist til de bakerste plassene under all underholdning, bortsett fra i *circus*. Det eneste som nevnes eksplisitt i sammenheng med teateret er imidlertid at kvinner ikke kunne oppholde seg der når det ble vist atletiske øvelser, på grunn av at utøverne var nakne. Tidligere blir det nevnt at kvinner må sitte på de øverste plassene, selv under gladiator kamper. Ettersom gladiator kamper ofte ble holdt i teateret før amfiteatre ble vanlig, er det mest sannsynlig også snakk om teateret ved denne restriksjonen og teateret og amfiteateret er derfor blitt behandlet samlet i forskningslitteratur, ettersom det ikke alltid er en klar distinksjon mellom de to i kildene.³⁰¹ Slik Suetonius forklarer det ble kvinner henvist til de øverste plassene (*superiore loco*) for å beskytte deres seksuelle moral fra gladiatorene³⁰². Men både Rawson og senere også Edmondson mener at alle kvinner også var plassert helt bakerst i teateret under alle forestillinger. Edmondson baserer dette på at kvinner skulle beskyttes mot teaterets grove innhold, hvor det eneste unntaket var Vestalinnene som er nevnt at Suetonius. De var en kvinnelig prestegruppe som satt i en egen boks helt fremme med scenekanten. Rawsons og Edmondsons standpunkt om at alle kvinner var plassert bakerst i teateret er blant annet basert på Ovids *Amores* hvor han blir anklaget av sin elskerinne Corinna, for å ha stirret på en pen kvinne som satt på den øverste raden (*summa*) i teateret.³⁰³ Rawson mener at

³⁰⁰ Rawson, Edmondson, Rose, Beacham

³⁰¹ Rawson.1987:86, Beacham.1999:123

³⁰² Hva som skyldtes gladiatorenes seksuelle karakter vil vi komme nærmere inn på i neste kapittel

³⁰³ Ovid.Am.2.7.3

kvinnen som er sjalu på ham ikke nødvendigvis sitter ved siden av Ovid slik tidligere trodd av den tyske historikeren Traugott Bollinger, men at hun fikk med seg at Ovid så opp på kvinnenes rad (hvor hun selv satt) men ikke på henne. Rawson mener videre at det er lite trolig at Ovid som ridder kan la sin frigitte elskerinne sitte ved siden av seg i teateret.³⁰⁴ Et dikt fra Propertius støtter denne tesen, hvor det er fare for at Propertius skal få vondt i nakken av å se opp på Cynthia, hans utkårede, i teateret, noe som absolutt tyder på at hun befinner seg blant de øverste plassene.³⁰⁵ Ettersom Propertius mest sannsynlig døde i 15 fvt og den fjerde diktboken hvor denne hendelsen blir beskrevet kom ut året før, har vi dermed en tidsavgrensning for at kjønnssegregering i teateret allerede var i effekt før 16 fvt.

Problemet med denne tesen er at det plasserer kvinnene i nærheten av de laveste på samfunnets rangstigen, som også fikk plasser helt øverst i teateret. Flere forskere³⁰⁶ mener at slaver også tilgang til underholdning og det er dermed naturlig at de sto bak kvinnene som trolig hadde egne benker å sitte på, selv om Edmondson plasserer dem foran kvinnenes plasser.³⁰⁷ Edmondson innrømmer likevel at det virker ulogisk å plassere kvinnene på de bakerste radene for å beskytte deres seksuelle moral, ettersom de da var plassert i nærheten av de fattige og slaver. Faren for at kvinnene i overklassen kunne søke ut potensielle elskere blant de fattige, ville utvilsomt vært mye verre enn den moralske skaden gladiatorene, skuespillerne og kanskje til og med de nakne atletene kunne utsette dem for.³⁰⁸

Tidligere satt kvinner og menn sannsynligvis sammen, ettersom forordet i Plautus tidligere nevnte verk *Poenulus* spør om at kvinnene ikke skulle mase og være til bryderi både hjemme og i teateret. For å kunne mase på noen må man naturlig nok være i nærheten av dem.³⁰⁹ Men siden *Poenulus* ble skrevet nestet 200 år før Augustus gjorde sine bestemmelser er det ikke mulig å si hvorvidt det var Augustus som innførte kjønnssegregering i teateret, eller hvorvidt det var på plass før keiserens innvirkning. Forfatteren Vitruvius er nærmere Augustus egen tid og en bedre kilde for å komme nærmere

³⁰⁴ Rawson.1987:91 og Bollinger.1969:19-20

³⁰⁵ Prop. 4.8.77

³⁰⁶ Rawson.1987:88, 89, 111, Edmondson.2002:12-13, Dupont.1992:209

³⁰⁷ Edmondson.2002:12-14 og Rawson.1987: 87-88 og 111

³⁰⁸ Rawson.1987: 89-91 Edmondson.2002:14-15 og Ovid. *Tristia*.2.283, *Ars Amandi*. 2.7. og 3.2.4, og Propertius *Elegies*.Bok.4.8

³⁰⁹ Rawson.1987:90 og Plautus.*Poen*.32-5

en avgrensning. Når Vitruvius understreker viktigheten av at et teater ikke bygges i nærheten av sumper eller for bråkete områder, er det opplevelsen til tilskuerne sammen med deres koner og barn han er bekymret for.³¹⁰ Dette betyr ikke nødvendigvis at de alle satt sammen, men det kan tyde på det. Siden Vitruvius skrev sine bøker mellom 27 og 23 fvt og Augustus' lover om sitteplasser kom til etter dette, kan det tyde på at det var keiseren som skilte menn og kvinner fra hverandre på tilskuertribunen.

Selv om forskningslitteraturen og kildene kan tyde på at kvinner satt bakerst på tilskuertribunen under keiserne er det vanskelig å akseptere at dette gjaldt kvinner fra alle stendene. I et samfunn så besatt av status, kan en senators kone vært side om side med en slakters ektefelle, eller enda verre, være i nærheten av byens fattige? Er det mulig at kvinner fra eliten delte plasser med sine menn? Hva med kvinnene som blir nevnt av de to dikterne, var de fra eliten eller fra folket? Kvinnen Propertius skriver om, Cynthia, blir beskrevet som en lærd kvinne³¹¹ i en annen del av boken, og var mest sannsynlig en frigitt kvinne som sirkulerte i overklassen.³¹² Men selv om hun var sosialt tilknyttet overklassen betyr ikke det at hun ble vurdert som en av eliten, så at hun sitter på de bakerste plassene betyr ikke at alle kvinner fra eliten gjør det. Ovid var alt annet enn en monogam sjel, og mange av hans erobringer befant seg nok blant samfunnets elite. Rawson mener derimot at kvinnen som anklager ham for å se på andre kvinner var en frigitt elskerinne, og at det derfor var lite sannsynlig at de satt sammen. Men siden Ovid senere i samme dikt må forsvare seg mot en anklage om utuktig omgang med hennes tjenestepike, tyder det på at hun tilhørte den privilegerte delen av samfunnet.³¹³ Det er uansett ikke sikkert at Corinna (som er kvinnen det mest sannsynlig er snakk om) var frigitt, det er nemlig svært lite om hennes sosiale stand som kommer tydelig frem i Ovids dikt. Det kan komme av at hun enten var en fiktiv person som skulle representere ulike kvinner fra Ovids tidligere erfaringer, eller fordi hun tilhørte overklassen og muligens var gift, noe som gjorde det nødvendig å skjule hennes identitet for leserne.³¹⁴ Hvis hun var gift åpner det for en tredje mulighet, at Corinna ikke satt ved siden

³¹⁰ Vitruv.5.3.1

³¹¹ doctae solum placuisse puellae. Propertius.Elegies.Bok.1.7. Selv om *puella* kan brukes til å beskrive en tjenestepike, er det lite trolig å gjøre det i dette tilfellet. Johansen, m.fl.1998:200 og 547

³¹² Shepard.2004 :12

³¹³ Ovid.Am.2.7

³¹⁴ Binns.1973:1-3

av Ovid mens han lot øynene vandre mot teaterets øverste rad, men at hun satt sammen med sin ektemann.

En passasje fra en annen bok av Ovid, *Ars Armandi*, tyder også på at teateret var avgrenset mellom kjønnene. Etter å ha beskrevet et hett møte med en kvinne i *circus*, utvilsomt basert på hans lignende fortelling i *Amores*³¹⁵, nevner han nemlig også gladiatorkamper og sjøslaget i 2 fvt som en glimrende mulighet til å møte det motsatte kjønn.³¹⁶ Basert på dette hevder Edmondson at kvinners adskillelse fra menn ikke trådte i kraft under gladiatorkamper i Augustus levetid, selv om Suetonius eksplisitt nevner at kvinnene var adskilt fra menn under denne typen underholdning.³¹⁷ Selv om passasjen kan tolkes slik Edmondson hevder, omtaler Ovid *circus* og gladiatorkamper samtidig og det er vanskelig å skille informasjonen fra hverandre. Da Ovid i et senere verk nevner de ulike moralske farene ved underholdning, nevner han både teateret, gladiatorkamper og *circus*, men *circus* blir fremhevet som umoralsk fordi en kvinne kan sitte ved siden av en ukjent mann.³¹⁸ Hvis dette også var tilfelle for gladiatorkamper, slik Edmondson hevder, ville det vært ulogisk for Ovid å kun nevne dette i sammenheng med *circus*. I tillegg er det ikke bare gladiatorarenaen Ovid beskriver som et godt sted å møte kvinner, også teateret blir nevnt direkte som et godt jaktsted av dikteren. Tidligere i boken sammenlignes muligheten for erobring av kvinner i teateret med hvordan en maur eller bie fornøyd kan vende hjem med sin fangst for dagen. Han mener at kvinner kommer der for *spectatum veniunt, veniunt spectentur ut ipsae*, altså for å se, og bli sett. Ovid inkluderer at teateret er stedet hvor all sømmelig blygsel forsvinner,³¹⁹ og i et annet tilfelle utdyper han dets potensiale når han nevner teateret og *circus* som steder hvor en vokter av en kvinnes dyd kan feile i sin oppgave, men gladiatorarenaen blir ikke nevnt i denne sammenhengen.³²⁰³²¹

³¹⁵ Ovid.*Am.*3.2

³¹⁶ Ovid. *Ars Am.*1.135-175

³¹⁷ Edmondson.1996:88-89 og Ovid.*Ars Am.*1.163-175

³¹⁸ Ovid.*Trist.* 2.278-286

³¹⁹ Ovid. *Ars Am.*1.89-100

³²⁰ Ovid. *Ars Am.*3.630-635 Et tilfelle som beskriver dette, er fra Porphyry, en senere kommentator på Horaces verk *Satires*, hvor en kvinne beskrevet som løsaktig ifølge Porphyry skal ha hatt samleie med en tribun skjult bak en gardin i tempelet til Venus, som lå i Pompeius teater. Aicher,2004:227 /87.5

³²¹ Ovid gir imidlertid tilsynelatende dødsstøtet for diskusjonen når han råder en kvinnelig leser « sett deg på en av de tre scenenes øverste rad». Dette er imidlertid oversetteren som har inkorporert forskningslitteraturen for tolkningen av den latinske passasjen, hvor det ikke nevnes at det er den øverste raden de skal sitte på, men at de heller skal velge seg en plassering hvor de er lett å se. Ovid.*Ars Am.*3.393-395. [Visite conspicuis terna theatra locis](#)

Ovid råder leseren om å aldri la sin utkårede gå i teateret alene og foreslår skjulte tegn til å vise beundring, som å alltid reise seg når hun gjør det, eller å klappe for skuespilleren som spiller rollen som elskeren i stykket.³²² Dette tyder også på at menn og kvinner ikke kunne kommunisere direkte i teateret, selv om det virker en smule komisk at alle amorøse menn skulle drive å stirre vekk fra scenen og opp mot øverste delen av tribunen for å vite om deres kjære satt eller ikke. En annen mulighet er at det i dette tilfellet er snakk om å kurtisere en gift kvinne som sitter sammen med sin ektefelle og at de forelskede partene derfor ikke kan kommunisere direkte. Det kan være at Ovid dermed beskriver en hendelse mellom seg og Corinna, hvis vi godtar at hun var gift. Selv om dette er en mulighet, er det umulig å motbevise at i hvert fall noen kvinner satt bakerst i teateret under lekene. Spørsmålet er om alle kvinner var reservert til den bakerste raden eller om det ble gjort unntak for kvinner fra eliten?

I 24evt ble Augustus enke og Tiberius mor, Augusta,³²³ tildelt en plass blant vestalinnene i teateret.³²⁴ Rawson tolker det slik at en plass blant vestalinnene var den eneste måten for kvinner å få prominente plasser under leker.³²⁵ Men hvis vi godtar at alle kvinner var forvist til de bakerste plassene bortsett fra de som satt blant vestalinnene, og at Augusta mottok plass blant dem først etter sin ektemakes død, hvor satt hun da før? Satt hun sammen med de andre kvinnene helt bakerst, i nærheten av bunnsjiktet av det romerske samfunnet?³²⁶ Var det slik Rawson hevder, kun to alternativer for en kvinnes plassering i teateret, de øverste plassene eller hos vestalinnene? For å undersøke dette nærmere er det fruktbart å ta et skritt tilbake, for å skape en bedre forståelse av Augusta, eller Livia som hun het før sin ektemakes død. Hvilken makt og status hadde Livia under sitt ekteskap med Augustus? I 35evt fikk Livia i likhet med Augustus' søster Octavia sikkerhet og immunitet mot trusler, kritikk og vold på lik linje med det av folketribunene. I tillegg var alle romerske kvinner underlagt en mannlig dydsvokter, som oftest en slektning av dem, men Augustus gjorde senere et unntak for kvinner blant eliten som hadde født tre barn, mens det var fire for

³²² Ovid. *Ars Am.* 1.497-505

³²³ Het tidligere Livia Drusilla, endret til Julia Augusta etter Augustus død.

³²⁴ Tac. *Ann.* 4.16

³²⁵ Rawson. 1987:91

³²⁶ Suetonius kan fortelle at Augustus så lekene i *circus* sammen med sin kone og deres barn, men dette hjelper ikke å kartlegge hennes plassering i teateret, ettersom det ikke var noen kjønnsavgrensning i *circus*.³²⁶ At Suetonius føler det nødvendig å inkludere at han så lekene sammen med sin kone og barn kan bety at dette var uvanlig, og hvis det var uvanlig oppførsel i *circus* er det logisk at hun ikke kunne sitte med ham i teateret Suet. *Aug.* 45.1

andre kvinner.³²⁷ Både Liva og Octavia ble unntatt fra behovet av en mannlig vokter før Augustus ekteskapslover gjorde et slikt unntak mulig, og selv om Liva bare fødte to barn.³²⁸ Selv om Livia ikke hadde den samme makten som en folketribun fikk hun de privilegiene som fulgte med, og hun ble unntatt fra de lovene som vanligvis gjaldt andre romerske kvinner. Det er vanskelig å tenke seg at hun ikke var unntatt reglene som gjaldt for underholdningsverdenen også. I Macrobius' *Saturnalia* blir det fortalt en anekdote om et møte mellom Livia og Augustus' datter Julia under en gladiatorkamp:

*At a set of gladiatorial contests the very different entourages of Livia and Julia caught the people's attention, with men of weight and standing gathered around Livia, while Julia was surrounded by a gaggle of youths of decidedly dandified appearance. Her father slipped her a note pointing out the difference between the two first ladies – to which she nicely wrote back, "These young men will grow old with me, too".*³²⁹

Ettersom kvinner ifølge Suetonius var plassert blant de øverste radene under gladiatorkamper og både Livia og Julia omgås med mannlige følgesvenner kan de dermed ikke befinne seg blant de andre kvinnene. Det er selvfølgelig mulig at dette var en hendelse før eller etter selve kampen og at bestemmelsene kun gjaldt under kampen, men romerne gjorde det til en kunstform å sluse tilskuerne inn til det rette området så raskt som mulig i forkant av forestillinger. På en annen side, skal det ifølge Macrobius ha fått oppmerksomhet fra tilskuerne, noe som tvilsomt ville skjedd hvis det var en pågående gladiatorkamp i arenaen. Siden Julia valgte å skrive en beskjed tilbake til keiseren istedenfor å levere et muntlig svar, kan det forstås slik at han ikke var i nærheten, men fikk sendt lappen ned til henne, kanskje fra sin plass i pretorens tribunal. For at denne episoden skal ha noe relevans må den ha hendt etter Augustus bestemmelser for kjønnsegregering under gladiatorkamper, som Suetonius beskriver skjedde etter 26 fvt. Da Macrobius starter sin beretning om Augustus datter begynner han med å fortelle fra da hun var 37 år.³³⁰ Hvis hendelsene etter er fra samme tidsperiode, var dette i 2 fvt. Siden Macrobius forteller om episoden under

³²⁷ Suet.Cla.19

³²⁸ Bauman.1992:94 og Rowlandson.1998:175

³²⁹ Macrobius.Sat.2.5.6 *Adverterant in se populum in spectaculo gladiatorum Livia et Lulia comitatus dissimilitudine, quippe cingentibus Liviam gravibus viris, haec iuventutis et quidem luxuriosae grege circumsidebatur. p247Ammonuit pater scripto: Videret, quantum inter duas principes feminas interesset. Eleganter illa rescripsit: Et hi mecum senes fient*

³³⁰ Macrobius.Sat.2.5.2

kampen i sammenheng med Julias ekteskap med Agrippa³³¹ og deres barn³³², må det i hvert fall være etter 19 fvt.³³³ Dette er uansett lenge etter hendelsen i Putoli som Suetonius referer til, men Rawson er usikker på nøyaktig når Augustus bestemmelser tok sted. Ifølge henne var det en stund senere enn 26fvt, og hun foreslår 22,19 og 17 fvt som alternativer.³³⁴ Det er altså et lite vindu hvor beretningen om møtet mellom de to kvinnelige keisermedlemmene og det siste alternative fra Rawson. I tiden etter Augustus død får vi også vite fra Tacitus at en kvinne skal ha holdt en festival til ære for den avdøde keiseren.³³⁵ Det virker absurd at denne kvinnen, hvis navn ikke nevnes, skulle presentere lekene fra den bakerste raden i teateret. I følge Dio skal også Livia på et tidspunkt ha fått retten til å sitte seg på de fremste radene.³³⁶ Selv om Dio ikke nevner hvor dette er snakk om, er det naturlig å gå ut ifra at det er snakk om teateret ettersom senatorenes plasser i *circus*. Det er imidlertid en mulig for at dette er en annen måte å omtale vestalinnenes plasser på.

Det er altså grunn til å tvile på at det var først en god stund ut i sønnens regjeringstid at Livia Augusta ble reddet fra sin tilværelse blant kvinnene på den bakerste raden. Sannsynligvis satt hun aldri der i utgangspunktet. Vestalinnene's plassering var selvfølgelig tilknyttet status, men det var også knyttet til deres religiøse oppgaver under lekene. Den kvinnelige prestegruppen hadde også egne plasser i *circus*, men som vi vet fortsatte kvinner og menn å se lekene her sammen.³³⁷ Det skal også ha vært mulig for andre enn vestalinnene å sitte blant dem allerede under republikken, når en inndeling mellom kjønnene ikke var i effekt.³³⁸ At det var mulig for personer å sitte der, enten som æresbevilgning eller gjennom bestiklinger, betyr bare at det var en eksklusiv plass tilknyttet status, ikke nødvendigvis at det var mangel på et alternativ for høyt plasserte kvinner. Ettersom Macrobius skrev flere hundre år senere, i en periode av romersk historie hvor gladiator kamper var i kraftig nedgang og forsøkt forbudt, er det grunn til å være skeptisk til hvor stor kjennskap han kan ha hatt til denne typen underholdning og de sosiale reglene som fulgte under Augustus. Dessuten er det mulig at forbudet kun var aktivt under selve kampene, mens møtet mellom

³³¹ Agrippa døde i 12fvt.

³³² Macrob.Sat.2.5.3-5

³³³ Siden Julia fikk sitt andre barn med Agrippa i 19fvt

³³⁴ Rawson.1987:98

³³⁵ Tac. Ann. 1.73

³³⁶ Dio.60.22.2

³³⁷ Wildfang.2006:32-33

³³⁸ Murena skal ha brukt sitt kontaktnettverk med en vestalinne for å sikre plasser til en kamp.Cic.Mur.73

kvinnene like gjerne kan ha skjedd før og etter.³³⁹ Men selv om vi skulle utelukke Macrobius fullstendig er Livias sosiale prestisje og de privilegiene og rettighetene hun ble gitt av Augustus nok til å gjøre det usannsynlig at hun var plassert blant vanlige kvinner.³⁴⁰ Hvis Suetonius unnlot å nevne de kvinnelige medlemmene av keiserfamilien fordi det var selvsagt for en romersk leser at de var unntatt fra de bakerste plassene, er det grunn til å spekulere om dette også gjaldt andre kvinner. Hvis årsaken for kvinners plassering virkelig var for å beskytte deres skjøre moral fra å bli påvirket av gladiatorenes og skuespillernes innflytelse, kan de kvinnene fra eliten som fødte tre barn eller som mottok privilegiene knyttet til det også ha vært unntatt. Ettersom de ikke lengre trengte moralsk oppsyn etter Augustus' ekteskapslover, ville det heller ikke være noe logisk grunnlag for å plassere dem blant de øverste plassene.

I 37 gav Caligula sin bestemor Antonia og sine tre søstre vestalinnenes privilegier, som betyr at de i likhet med Augusta før dem kunne se lekene blant prestinnene.³⁴¹ Men Dio nevner også at Caligula så løp i *circus* med sine søstre, og at de satt på første rad.³⁴² Siden søstre ikke satt sammen med vestalinnene i *circus* kan det tolkes slik at de bare gjorde det i teateret fordi det var den eneste muligheten. Men Caligula kunne like gjerne sett løpet sammen med sine søstre fra losjen sammen med gudene, så at de valgte å sitte på første rad trenger ikke å ha noen spesifikk betydning. Men hvis dette var den eneste måten kvinner kunne se lekene i teateret, burde det ikke i så fall utviklet seg til en tradisjon blant keiserne? Keiser Claudius gir riktignok sin tredje kone Messalina retten til å sitte blant vestalinnene (eller de fremste radene) i 44, men noe tilsvarende ble ikke gitt den senere keiser Neros ektefelle.³⁴³ Det var viktig for keiserne å knytte seg til vestalinnene av flere grunner enn sitteplasser, og ved å gi fire kvinnelige medlemmer av keiserfamilien deres privilegier som Caligula gjorde, kunne båndet knapt nok være sterkere.³⁴⁴ Et annet spørsmål er hvorvidt vestalinnene virkelig kunne være tilstede under all underholdning? Suetonius nevner at kvinner var ekskludert fullstendig under atletiske fremføringer på grunn av utøvernes nakenhet. Gjaldt dette også vestalinnene? Ettersom prestegruppen var ansvarlig for mye av

³³⁹ Cameron.1966:25

³⁴⁰ At Livia kunne holde en festival til ære for sin avdøde mann i 14 evt. burde avgjort denne debatten, men Dio nevner at det var en privat festival innen palasset, altså ikke i offentlighet. Dio 56.46

³⁴¹ Dio.59.3.4 og Wildfang.2006:102

³⁴² Dio.59.7.4

³⁴³ Dio. 60.22.2

³⁴⁴ Wildfang.2006:102-103

det religiøse alibiet til lekene er dette i utgangspunktet lite trolig. Uten vestalinnene ville lekene ikke bli en gave til gudene, hvilket går imot den tradisjonen romersk underholdning bygger på. Keith Hopkins mener dessuten at vestalinnene ikke ble vurdert som kvinner men som «honorary men» og derfor utelatt fra Augustus bestemmelser.³⁴⁵ Men et tilfelle fra Neros regjeringstid gir grunn til å tvile på denne forestillingen. Suetonius forteller: *He invited the Vestal Virgins to see the wrestlers perform, because, at Olympia, the priestesses of Ceres are allowed the privilege of witnessing that exhibition.*³⁴⁶

Nero ønsket trolig å takke Ceres for at et kupp mot ham ble avverget i løpet av en festival holdt til hennes ære. Ved å sørge for at vestalinnene var tilstede økte han ifølge Robin Wildfang gudinnens autoritet.³⁴⁷ Men det viktige spørsmålet er hvorfor vestalinnene måtte inviteres i utgangspunktet og hvorvidt det betyr at de tidligere hadde vært utelatt fra atletiske fremvisninger? Vestalinnene var ikke den eneste prestegruppen i Roma og atletiske øvelser kan ha blitt presidert av andre mannlige prestegrupper med lignende religiøs autoritet. Neros argument for å invitere dem var ifølge Suetonius at prestinnene til Demeter³⁴⁸ hadde rettighetene til å se atleter, dermed skulle vestalinnene ha de samme rettighetene. Ettersom et argument i det hele tatt var nødvendig for å inkludere dem tyder dette på at vestalinnene faktisk var ekskludert sammen med alle andre kvinner under atletiske øvelser, i hvert fall frem til Nero. Hvis dette er riktig, var ikke Augustus' inndeling av kjønnene et spørsmål om kvinners status i forhold til menn, men deres seksualitet. Vestalinnene var ikke gitt prominente plasser på grunn av deres status, men for deres religiøse oppgaver under lekene og for sin rolle som dydseksemplar på seksuell integritet, noe som imidlertid ikke kunne beskytte dem mot nakne atleter bortsett fra unntaket nevnt over. Dermed kan kvinner som ble vurdert som moralsk selvstendig på lik måte også være unntatt fra de bakerste plassene, i hvert fall under andre forestillinger enn atletiske.

³⁴⁵ Hopkins.1983:18

³⁴⁶ Suet.Ner.12.4 *Ad athletarum spectaculum invitavit et virgines Vestales, quia Olympiae quoque Cereris sacerdotibus spectare conceditur*

³⁴⁷ Wildfang.2006:103

³⁴⁸ Ceres greske motstykke

Petronius³⁴⁹ som skrev sin *Satyricon* under Nero har en passasje som tyder på at det var et skille innad blant kvinnene. I *Satyricon* møter en av bokens hovedkarakter, Encolpius, en tjenestepike som forteller om hennes eier, Chrysis:

Some women kindle for vile fellows, and cannot rouse any desire unless they have a slave or a servant in short garments in their eye. Some burn for a gladiator, or a muleteer smothered in dust, or an actor disgraced by exhibiting himself on the stage. My mistress is of this class; she skips fourteen rows away from the orchestra, and hunts for a lover among the low people at the back. ³⁵⁰

Kvinnen som blir beskrevet i *Satyricon* virker ikke som et kvinnelig dydseksempel, men skal likevel ha hatt tillatelse til å oppholde seg i orkesteret. Siden orkesteret kun nevnes i sammenheng med teateret, virker dette et klart eksempel på at ikke alle kvinner ble sendt til den øverste rekken, men at det eksisterte et lignende system av rang også for kvinnene. Men en annen passasje nevnt under kvinnen fra orkesteret sår tvil om hvor alvorlig man kan ta denne passasjen, da tjenestepiken beroliger Encolpius om at hun ikke deler sin eiers interesser:

"Pray do not be so conceited. I never yielded to a slave yet, and God forbid that I should throw my arms round a gallows-bird. The married women may see to that, and kiss the scars of a flogging; I may be only a lady's maid, for all that I never sit down in any seats but the knights'." I began to marvel at their contrary passions, and to count them as portents, the maid having the pride of a married lady, and the married lady the low tastes of a wench. ³⁵¹

At en tjenestepike skal kunne sitte blant ridderne virker som en absurd situasjon satt opp mot det vi har gått igjennom tidligere. Siden kvinnen som løper fra orkesteret blir identifisert som gift, satt hun trolig sammen med sin ektemann som må ha vært en senator. En forklaring på det tilsynelatende absurde kan derfor være at hennes tjenestepike kunne sitte

³⁴⁹ Rawson utelukker Petronius som kilde, men forklarer ikke hvorfor. Edmondson bruker han likevel, men kun for å bekrefte sitt poeng om at kvinner søkte menn av lavere status. [Finn referanse](#)

³⁵⁰ Petron. Sat.126: *Quaedam enim feminae sordibus calent, nec libidinem concitant, nisi aut servos viderint aut statores altius cinctos. Harenae alias accendit aut perfusus pulvere mulio aut histrio scaenae ostentatione traductus. Ex hac nota domina est mea: usque ab orchestra quattuordecim transilit et in extrema plebe quaerit quod diligat.*

³⁵¹ Petron. Sat.126: *tibi tam valde placeas. Ego adhuc servo nunquam succubui, nec hoc dii sinant, ut amplexus meos in crucem mittam. Viderint matronae, quae flagellorum vestigia osculantur; ego etiam si ancilla sum, nunquam tamen nisi in equestribus sedeo.* Mirari equidem tam discordem libidinem coepi atque inter monstra numerare, quod ancilla haberet matronae superbiam et matrona ancillae humilitatem.

blant andre tjenestepersonellet³⁵² til eliten som var plassert bak riddernes benkerader og at hennes påstand om å sitte blant ridderne er en overdrivelse av humoristiske grunner som blir lagt inn av Petronius. Det er også en mulighet at dette var et midlertidig frafall fra Augustus' inndeling under Nero, men i så fall ville dette trolig blitt nevnt av andre kilder, spesielt Tacitus og Suetonius som er såpass opptatt i denne keiserens moralske skyggesider. To kilder kan argumenteres for å motbevise at kvinner satt med sine menn under Nero. Den første er poeten Calpurnius Siculus som trolig levde under Nero og i hans syvende diktsamling blir vi kjent med bonden Corydon som besøker et teater.

*I saw a theatre that rose skyward on interwoven beams and almost looked down on the summit of the Capitoline. Passing up the steps and slopes of gentle incline, we came to the seats, where in dingy garments the baser sort viewed the show close to the women's benches. For the uncovered parts, exposed beneath the open sky, were thronged by knights or white-robed tribunes.*³⁵³

Men antikkens skribenter var alt annet enn konsekvent når det gjelder å skille mellom amfiteater og teater³⁵⁴ og det er en enighet blant både Rawson og Edmondson at dette beskriver et besøk til Neros midlertidige amfiteater i tre som ble satt opp i 57.³⁵⁵ Edmondson bruker faktisk referansen til dette amfiteateret som et holdepunkt for det tidspunktet kvinner ikke lengre kunne sitte sammen med sine menn i amfiteateret. I motsetning til Edmondson mener jeg at kvinner ble adskilt under gladiatorkamper allerede under Augustus, men er enig i at Calpurnius referer til en gladiatorkamp og ikke et skuespill. Den andre kilden som kan forklares på samme måte er Plutark's beskrivelse av hvordan den tidligere diktatoren Sulla møtte sin fremtidige kone under en gladiatorkamp i teateret. Når Plutark beskriver hendelsen føler han det nødvendig å nevne for leseren at ved dette tidspunktet kunne kvinner og menn fortsatt sitte sammen.³⁵⁶ Siden dette var rundt 80 fvt ble gladiatorkampen trolig holdt i et forum istedenfor et teater, men det viktigste er uansett at Plutark beskriver en kamp mellom gladiatorer. Plutark mener altså ikke at menn og kvinner

³⁵² Se figur X.

³⁵³ Calp.7.: *vidimus in caelum trabibus spectacula textis surgere, Tarpeium prope despectantia culmen; 25 emensique 5 gradus et clivos lene iacentes venimus ad sedes, ubi pulla sordida veste inter femineas spectabat turba cathedras. nam quaecumque patent sub aperto libera caelo, aut eques aut nivei loca densavere tribuni.*

³⁵⁴ Rawson.1987:87

³⁵⁵ Rawson.1987:87 (fotnote 18) og Edmondson.1996:89

³⁵⁶ Plut,Sull.:35

ble adskilt i teateret under alle forestillinger, men kun hvis teateret ble brukt til å vise gladiator kamper. Hvis Edmondson har rett og skillet mellom kjønnene ikke tok til før under Nero³⁵⁷, hvorfor skulle Plutark føle det nødvendig å minne sine lesere om dette? Plutark ble født før Nero i det hele tatt var keiser og selv om han sikkert hadde mange yngre lesere når han først utga sine verk, var nok den største «kundebasen» lesere på hans egen alder. Men hvis Plutark referer til en endring som ble gjort under Augustus derimot, er det mer logisk at han føler det nødvendig å opplyse leseren.

For å oppsummere er det fortsatt mye som er usikkert rundt kvinnes plassering i henhold til Augustus sitteplassreformer og hvordan dette utviklet seg under de senere keiserne. Jeg er enig med Edmondson og Rawson i at det var kvinner som satt bak i teateret, men er ikke enig i at dette gjaldt alle. Hva som skilte kvinner som ble plassert bakerst fra de som eventuelt ikke trengte å sitte der kan skyldes flere årsaker. En mulighet er en moralsk avgrensing mellom kvinner som var underlagt en moralsk vokter og dem som ikke var det. Hvis grunnlaget for plasseringen var å beskytte kvinner fra det som skjedde på scenen, er det mulig at kvinner som ble vurdert som mer «immun» mot slike tilnærminger kunne sitte sammen med sine menn eller nærmere scenen. Dette var i hvert fall tilfellet når det gjaldt vestalinnene, som ble unntatt fra de bakerste plassene under gladiator kamper. Ingenting kunne derimot beskytte en kvinnes moral mot nakne menn i atletiske øvelser, noe som betyr at ingen kvinner var tillatt. Trolig heller ikke vestalinnene eller kvinner fra keiserfamilien. Enkelte medlemmer av keiserfamilien fikk privilegiene til en vestalinne og kunne dermed sitte blant dem under lekene, men dette gjaldt ikke alle kvinnene og ble kun gitt til noen. Hvis dette var eneste mulighet til å unngå de bakerste plassene betyr det at de kvinnene som ikke ble gitt dette privilegiet enten måtte se lekene sammen med andre kvinner i nærheten av de fattige og byens slaver eller holde seg vekk fra lekene. Det er vanskelig å tro at dette gjaldt kvinner så mektige som Livia Augusta, som ikke fikk rettigheten til å sitte blant vestalinnene før lenge etter Augustus' død. Videre tyder enkelte kilder på at en inndeling mellom kjønnene ikke var så rigid under Nero som det foreslått av Rawson og Edmondson. Ettersom ingen kilder nevner en endring på dette området under Nero er dette trolig fordi det ikke var en endring i utgangspunktet. De kildene som taler for en rigid inndeling mellom kjønnene kan begge argumenteres for å handle om gladiator kamper og

³⁵⁷ Edmondson mener riktignok at dette var det seneste tidspunktet for en inndeling, men foreslår ingen andre tidspunkt, bare at det ikke skjedde under Augustus.

ikke vanlige teaterforestillinger. Når det gjelder poetene under Augustus er det tydelig at noen kvinner satt bakerst i teateret, men det er ikke mulig å konkludere at dette gjaldt alle.

Delkonklusjon

Selv om mye av regelverket rundt sitteplasser allerede var praktisert før Augustus ble keiser, ble de eksisterende lovene fulgt opp mer effektivt under Augustus. Han gjorde imidlertid unntak for de senatorene og ridderne som ikke lengre hadde rett til å nyte godt av dette privilegiet, noe som viser hvor viktig det var for de øvre stendene å vise deres makt og prestisje på tilskuertribunen. Dette kommer også frem under Tiberius da han reagerer ekstremt hardt mot et forslag om å gi pretorianergardens rettigheter til å sitte blant ridderne. Tiberius kunne imidlertid ikke stoppe riddernes eget initiativ til ære den døde Germanicus med å oppkalle de yngre riddernes sitteplasser etter han, et uttrykk om solidaritet som blir enda sterkere ved at keiseren selv var mistenkt i drapet. Tiberius skal også ha mistet interessen for lekene på sine eldre dager, noe som ikke var tilfellet hos hans etterfølger. Caligulas tiltak mot sitteplasser virker noe motstridende. Han gir ridderstanden mer privilegier og øker deres antall, men skal også ha gitt deres reserverte plasser vekk til folket ved minst en anledning. Det er mulig at dette ble gjort for å så splid mellom folket og ridderstanden og sikre seg folkets støtte. Hans etterfølger Claudius gav senatorene deres egne plasser i *circus* mens den neste keiseren, Nero, utvidet dette til også å gjelde ridderstanden. Hvis man ser på sitteplasser isolert fra resten av keiserens politikk kan det her virke som om Claudius ønsker støtte i senatet, mens Nero søker ridderne som sin alliert i sin keiserperiode. Selv om det virker som det kan være en trend mellom keiserens politikk rundt sitteplasser og deres styre, kan ikke dette tolkes ut ifra sitteplasser alene. En innfallsvinkel som kan gjøre keiserens holdninger mot de ulike stendene mer tydelig er ved å studere hvordan de forholdt seg til elitens opptreden, noe vi skal diskutere nærmere i neste kapittel.

5.

GAMMEL ELITE I NYE ROLLER

Overgangen fra republikk til keiserdømme førte til store omveltninger i det romerske samfunnet. Mens mange tidligere rike og mektige familier var ruinert som følge av krigene, profiterte andre. Selv om perioden kjennetegnes av nærmest kontinuerlig stridigheter var det også en eksplosiv økning i underholdning som ble presentert for den romerske tilskuer. Lekene skulle ikke bare være større enn tidligere, men mer innovative, hvor eksotiske dyr som ikke tidligere var kjent for de jevne romerske borger ble jaktet for underholdningens skyld, teatre ble utsmykket med sølv, gull eller andre edle metaller og gladiator kamper gikk fra en sjeldenhet til å bli en vanlig begivenhet. Mot slutten av republikken kom et nytt fenomen som skulle overgå dem alle. Triumflekene til Julius Cæsar i 46 fvt. er det første tilfellet vi kjenner til fra Roma hvor eliten opptre offentlig foran et publikum, men det skulle ikke forbli et engangstilfelle. I tiden fremover skulle medlemmer fra eliten kjempe mot ville dyr og hverandre, de skulle fremføre skuespill, danse og delta i vognløp, alt foran et publikum. Selv om dette var til stor forlystelse for folket var det til ergrelse for de konservative elementene blant senatet og ridderstanden. Alle keiserne i det første dynastiet måtte forholde seg til elitens opptreden. Det varierte fra forbud og lover til oppmuntring og tvang. Dette reiser to spørsmål. Hvorfor valgte eliten å opptre og på hvilke måte stilte de ulike keiserne seg til dette? I et forsøk på å klargjøre dette vil det først repeteres hvilke konsekvenser opptreden medførte for de privilegerte medlemmene av samfunnet, deretter vil de kjente tilfellene av slike forestillinger gjennom keiserens regjeringstid og keiserens rolle i det hele diskuteres. Helt til slutt vil jeg diskutere hvorfor noen former for underholdning ikke ble stigmatisert i samme grad som andre former.

Skyggesiden av et liv i rampelyset

Som nevnt i bakgrunnskapittelet og kapittel 3 ble underholdningsprofesjonen tradisjonelt vurdert på lik linje med prostituerte og kriminelle, både når det gjaldt sosial anseelse og rettigheter i samfunnet. Nøyaktig hva dette kom av er usikkert, men det kan være at de

fleste skuespillere, gladiatorer og vognførere tradisjonelt sett var slaver eller utlendinger. I teorien skulle dette stigmaet umuliggjøre all form for senere deltagelse i det politiske liv.

Den kristne historikeren Tertullian gir en oppsummering:

The very patrons and managers of the shows degrade, on account of the very profession for which they honour them, the charioteers, the players, the wrestlers, and those most loving men of the arena, to whom men surrender their souls, women, or even men, their persons, and for the sake of whom they commit the things which they condemn: yea they openly sentence them to disgrace and degradation, excluding them from the council-chamber, from the rostra, from the senate, from the knighthood, and from all other honours, and some outward adornings. What perverseness! they love those whom they punish, they degrade those whom they approve; they honour the craft, they disgrace the craftsman.³⁵⁸

Tertullian kan på ingen måte sies å være en tilhenger av romersk underholdning og har all grunn til å overdrive de sosiale og politiske konsekvensene for offentlig opptreden, men han er på ingen måte alene i en slik beskrivelse av underholdningsyrket, som vi skal se i løpet av dette kapittelet. Selv om det blir nevnt at underholdningsaktører ikke kunne delta i det politiske liv, er det noen unntak, som vi også skal diskutere videre senere. Et mulig unntak som kan nevnes allerede her er ifølge Livius atellansskuespillere. Det har tidligere blitt nevnt at de kunne fremføre med maske og at dette kanskje førte til at deres posisjon ikke var like utsatt som mimer eller pantomimer. Livius gir derimot en annen forklaring. Han mener at skuespillere fra Atella unngår *infamia* som vanligvis gjelder alle skuespillere, fordi de ikke var profesjonelle.³⁵⁹ Tradisjonen om å utelate atellansskuespillere fra det dårlige selskap til sine kollegaer skal ha fortsatt frem til Livius litterære periode, altså under Augustus. Det er lite i kildematerialet som kan bekrefte eller avkrefte denne påstanden, men hvis man kunne slippe unna *infamia* ved å fremføre denne skuespillersjangeren, ville det vært logisk at alle medlemmer fra eliten valgte denne formen for scenekunst hvis de først skulle opptre. Som vi skal diskutere nærmere i dette kapittelet er det lite som tyder på at en slik trend utviklet seg

³⁵⁸ Tert. De Spect. 22: *etenim ipsi auctores et administratores spectaculorum quadrigarios scaenicos xysticos arenarios illos amatissimos, quibus viri animas, feminae autem illis etiam corpora sua substernunt, propter quos se in ea committunt quae reprehendunt, ex eadem arte, qua magnificiunt, deponunt et deminuunt, immo manifeste damnant ignominia et capitis minutione, arcentes curia rostris senatu equite ceterisque honoribus omnibus simul et ornamentis quibusdam. quanta perversitas! amant quos multant, depretiant quos probant, artem magnificant, artificem notant.*

³⁵⁹ Liv 7.2

og de forbud som nevnes tar for seg all scenekunst, uten å nevne noen unntak. På en annen side har Livius svært lite å tjene på å inkludere en slik historie, hvis det er åpenbart for samtidens lesere at det er oppspinn. Det kan altså ikke utelukkes at det var et unntak. Uansett er det verdt å merke seg at Livius mener at de unngikk *infamia* ved å unngå å bli profesjonelle. Hva som skiller profesjonelle og amatører i Livius mening er ikke enkelt å vite, det kan være et spørsmål om betaling, eller hvilket nivå av trening man har.

At det er betalingen som er viktigst blir støttet opp av tilfellet med den tidligere nevnte skuespilleren Roscius, ettersom han definitivt ikke manglet trening i skuespillerkunsten. Ettersom Roscius ifølge Cicero ikke lengre tok betalt for opptredener har dette ført til en forståelse av at det er økonomisk kompensasjon for en opptreden som fører til sosiale og rettslige konsekvenser.³⁶⁰ Men Roscius var en skuespiller som ble tatt opp i eliten³⁶¹, hva da med det motsatte, et medlem fra eliten som ble en underholder? Her kommer vi over to eksempler av interesse fra republikken. Det første tar for seg Murena som blant annet skal ha blitt anklaget for å ha danset. Det nevnes ingenting om betaling og det er naturlig å anta at Murena ikke var spesielt trent i denne kunsten. I dette tilfellet var det altså ikke et spørsmål om betaling eller profesjonalisme, men verdighet. Det neste eksempelet er det eneste fra republikken hvor man er sikre på at det ble lønnet for en opptreden av et medlem av eliten. Ridderen Laberius ble betalt en enorm sum for å opptre, og mistet også midlertidig sin plass blant eliten, hvilket igjen kan tyde på at betaling var en forutsetning for *infamia*. Men, det utelukker heller ikke at det er snakk om verdighet. Verdighet virker også som det er en faktor når Cæsar angivelig skal ha nektet en senator å opptre som gladiator. Det ble også lovfestet i 38 fvt at senatorer ikke kunne delta som gladiatorer. Når Oktavian da lar en senator opptre som gladiator i 29 fvt er det dermed svært merkelig. Det blir ikke nevnt at denne sensoren blir tatt opp igjen i standen etter endt forestilling og heller ikke om hvorvidt han mistet sin stand i utgangspunktet. Her er altså tilfellet med ridderen Laberius under Cæsar mer ufyllende, ettersom han må ha mistet sin stand i løpet av prosessen. Nøyaktig hvordan denne prosessen foregikk, hvem som degraderte ham og gjeninnviet ham i standen er usikkert. Mest sannsynlig var begge Cæsar. Hvis Sulla kunne akseptere en skuespiller inn i ridderstanden, kunne Cæsar gjøre det samme. Hadde keiserne en lignende

³⁶⁰ Levick.1983:110,Kyle.2007:317,318,Edmondson.1996:96,107-108 og 2002:25,

³⁶¹ Ble mest sannsynlig tatt opp i ridderstanden under Sulla

rolle som Cæsar, ved at de kunne ta opp igjen medlemmer fra eliten hvis de stilte som underholdere og hvordan forholdt de ulike keiserne seg til denne formen for underholdning?

Augustus, tilhenger eller motstander av elitens opptreden?

Mye av årsaken bak Augustus' interesse for sitteplassene var nok at de symboliserte den rette orden i samfunnet. Hvis det var uorden i teateret eller andre underholdningsarenaer hvor det lavere sjiktet blandet seg med de øvrige stendene på tilskuertribunen, kunne dette kanskje føre til lignende utfall i livet utenfor underholdningsverdenen. Noe den konservative eliten forståelig nok ville forhindre for enhver pris. Men om det var slik den konservative eliten betraktet deres privilegerte plassering på tilskuertribunen, var det ikke alle fra eliten som var like oppmerksom på hvordan dette kunne utvikle seg. Vi har tidligere nevnt at eliten opptrådte i underholdning presentert av Cæsar, og at dette fortsatte under hans adoptivønn. Men hvor Cæsar angivelig hadde nektet en senator å opptre, var dette ikke tilfelle i 29 fvt da en senator stilte som gladiator under lekene til mannen som to år senere skulle bli den første keiseren. Som keiser fortsatte Augustus å gi leker hvor eliten deltok, men ikke på samme måte som tidligere. I 23 fvt hjalp keiseren svigersønnen Marcellus med lekene han skulle holde som edil, hvor en ridder og en kvinne av høy byrd gav en danseopptreden.³⁶² Selv om lekene ble holdt i Marcellus' navn, var det ingen hemmelighet hvem som finansierte. På den måten kan man si at Augustus holdt leker med eliten som underholdere, men indirekte. Det er mulig at dette året var starten for pantomimedansen, en form for ballett hvor man blant annet tolket myter gjennom dans. Det unike med pantomimeskuespill var at også kvinner kunne opptre, noe som kun tidligere var tillatt i mimeskuespill. Det er altså sannsynlig at det var pantomimedans kvinnen og ridderen fremførte. Trenden hvor eliten opptrådte som deltagere i lekene fortsatte dermed inn i keiserdømmet. I følge Dio endret alt seg tilsynelatende året etter, i 22 fvt:

And since knights and women of rank had given exhibitions on the stage even then, he forbade not only the sons of senators, who had even before this been excluded, but also their

³⁶² Dio.53.31.3

*grandsons, so far, at least, as these belonged to the equestrian order, to do anything of the sort again.*³⁶³

Beacham tolker Dio slik at dette forbudet gjaldt alle medlemmer fra eliten, altså senatet og hele ridderstanden.³⁶⁴ Men hvis alle riddere var utelatt fra et slikt forbud, ville det ikke vært nødvendig for Dio å spesifisere at dette også gjaldt sønner og barnebarn av senatorer. Dio nevner at forbudet gjaldt senatorenes slektninger så fremt de tilhørte ridderstanden, og det er selvfølgelig mulig å tolke at det slik at forbudet dermed gjaldt hele standen. Likevel er dette en svært komplisert måte å legge frem Augustus bestemmelser, hvis budskapet var at alle riddere var nektet fra å opptre. Jeg mener at loven skilte mellom medlemmer av ridderstanden med familiær tilknytning til senatorstanden og dem uten en slik tilknytning. Dette kan forklare hvorfor Neros bestefar Lucius Domitius holdt leker hvor riddere og kvinner fra eliten opptrådte som mimeskuespillere eller pantomimedansere. Første gang var i sitt embete som pretor³⁶⁵ og den andre og siste gangen som konsul i 16fvt.³⁶⁶ En lignende episode tok til i år 2 fvt, ifølge Dio, da pretoren Quintus Crispinus gav en festival hvor han også presenterte riddere og kvinner av status på scenen.³⁶⁷ Dio nevner ikke hva de gjorde der, men det er mulig at det opptrådte som pantomimedansere.

Hvis Augustus' forbud var rettet mot alle fra eliten, er det påfallende at alle de tre tilfellene vi kjenner til etter forbudet skal ha inkorporert kvinner og riddere. Det er altså mulig at ridderne som opptrådte ikke hadde noen familiær tilknytning til senatet og dermed heller ikke falt under forbudet. Hvis det kun var mannlige slektninger av senatet som var uakseptabelt var altså Augustus' bidrag til Marcellus' leker heller ikke i kontrast med loven fra 22 fvt, men opererte utenom den, på samme måte som Domitius' og Crispinus' festivaler gjorde. Hva med det tidligere nevnte avsnittet om elitens opptreden fra Suetonius?³⁶⁸ Suetonius nevner at senatet la ned forbud mot å holde leker med riddere som gladiatorer eller på scenen generelt, noe som styrker Beachams tolkning om at loven var gjeldende for

³⁶³ Dio.54.2.5: *ἐπειδὴ τε καὶ ἰππῆς καὶ γυναῖκες ἐπιφανεῖς ἐν τῇ ὀρχήστρᾳ καὶ τότε γε ἐπεδείξαντο, ἀπηγόρευσεν οὐχ ὅτι τοῖς παισὶ τῶν βουλευτῶν, ὅπερ που καὶ πρὶν ἐκεκώλυτο, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐγγόνοις, τοῖς γε ἐν τῇ ἰππᾶδι δῆλον ὅτι ἐξεταζομένοις, μηδὲν ἔτι τοιοῦτο δρᾶν.*

³⁶⁴ Beacham.1999:110.

³⁶⁵ Det er usikkert når han hadde pretorskapet, men han var edil i 22, så han må ha vært pretor en gang mellom 21-17 fvt.

³⁶⁶ Suet.Ner.4

³⁶⁷ Dio.55.10.10

³⁶⁸ Suet.Aug.43.1-3, se kapittel tre.

hele standen. Men Suetonius nevner at keiseren kun holdt to leker hvor ridderne var involvert, én gang før loven ble innført og én gang etter, hvor han kun klargjør det siste tilfellet med den syngende dvergen av høy byrd. Suetonius nevner heller ingen tilfeller hvor senatorstanden optrådte.

Hvor Suetonius beskriver én lov, nevner Dio to. Den første fra 38 fvt hvor senatorer ikke kan opptre som gladiatorer, og den neste fra 22 fvt som etter min mening skulle hindre riddere med familiære bånd til senatet fra å opptre på scenen. Suetonius nevner at Augustus tidligere hadde vist frem riddere som gladiatorer og på scenen generelt, men igjen gir Dio en annen beskrivelse. Ifølge Dio optrådte riddere hovedsakelig i teateret, med to unntak som begge trolig tok plass i Circus Maximus, hvor de jaktet på ville dyr i 41 fvt³⁶⁹ og deltok i et vognløp i 29 fvt. Det eneste eksempelet vi har fra en gladiatorkamp hvor eliten var involvert var en senator.³⁷⁰ Hvis vi godtar informasjonen Dio gir oss kan det tolkes slik at det kun var ett brudd mot disse lovene, nemlig senatoren som optrådte som gladiator i 29 fvt. Det er også verdt å merke seg at ingen av lovene inkluderer vognløp. Men denne tolkningen blir vanskelig å argumentere når man ser hva Dio nevner senere, mot slutten av Augustus' regjeringstid i 11 evt³⁷¹:

... the knights — a fact which may cause surprise — were allowed to fight as gladiators. The reason for this was that some were making light of the disfranchisement imposed as the penalty for such conduct. For inasmuch as there proved to be no use in forbidding it, and the guilty seemed to require a greater punishment, or else because it seemed possible that they might even be turned aside from this course, they were granted permission to take part in such contests. In this way they incurred death instead of disfranchisement; for they fought just as much as ever, especially since their contests were eagerly witnessed, so that even Augustus used to watch them in company with the praetors who superintended the contests.

372

³⁶⁹ Dio.48.33.4

³⁷⁰ Dio.51.22.4

³⁷¹ Årstall i resten av kapittelet vil være evt, hvis ikke annet blir skrevet.

³⁷² Dio.56.25.7-8: *ἵππεῦσιν, ὃ καὶ θαυμάσειεν ἂν τις, μονομαχεῖν ἐπετρέπη. αἴτιον δὲ ὅτι ἐν ὀλιγωρίᾳ τινὲς τὴν ἀτιμίαν τὴν ἐπ' αὐτῶ ἐπικειμένην ἐποιοῦντο. ἐπεὶ γὰρ μήτ' ὄφελός τι τῆς ἀπορρήσεως ἐγίνετο καὶ τιμωρίας μείζονος ἄξιοι εἶναι ἐδόκουν, ἢ καὶ ἀποτραπήσεσθαι ἐνομίσθησαν, συνεχωρήθη. σφίσι τοῦτο ποιεῖν. καὶ οὕτως ἀντὶ τῆς ἀτιμίας θάνατον ὠφλίσκανον: οὐδὲν γὰρ ἦττον ἐμονομάχουν, καὶ μάλισθ' ὅτι δεινῶς οἱ ἀγῶνες αὐτῶν ἐσπουδάζοντο, ὥστε καὶ τὸν Αὐγουστον τοῖς στρατηγοῖς τοῖς ἀγωνοθετοῦσιν σφας συνθεᾶσθαι.*

Det siste nevnte tilfellet hvor riddere opptrer som gladiatorer er fra Cæsars leker i 46fvt,³⁷³ men ut ifra det Dio skriver virker det som om dette har pågått kontinuerlig til tross for et aktivt forsøk på å hindre det. Det blir også nevnt at noen medlemmer fra eliten tok lett på restriksjonene og konsekvensene som fulgte en opptreden som gladiator. Hvis konsekvensene av en opptreden var avkall på alle politiske rettigheter og sosial prestisje er det vanskelig å forstå hvordan dette kunne bagatelliseres. Enten fant eliten ut en metode å opptre uten at de ble straffet effektivt eller så ble ikke loven håndhevet strengt nok. Dio nevner ingenting om at det er økonomisk kompensasjon som gjør dette uønsket, og ut ifra ordlyden virker det som om ridderne gjør det for oppmerksomheten de mottar fra tilskuerne. Ingenting ved dette tilfellet tyder på at eliten unngikk *infamia* ved å demonstrere militære evner, som foreslått av Edmondson,³⁷⁴ og som Dio tørt kommenterer unngikk de bare å miste sine rettigheter ved å miste livet i arenaen. Det som er svært interessant er at keiseren selv stiller som tilskuer. Ved å bevitne kampene uten å gripe inn eller holde seg unna, legitimerer keiseren samtidig deres opptreden, og også pretorene som holder kampene i utgangspunktet. Det kan virke som om Augustus ikke tok en fast linje ovenfor elitens opptreden, men vekslet mellom forbud og oppmuntring. Tilsynelatende virker dette som et paradoks koblet opp mot Augustus' bestemmelser rundt sitteplasser. Hvis årsaken til en slik rigid oppdeling av sitteplasser var et ønske om å opprettholde det tradisjonelle romerske hierarkiet, hvorfor tillot, eller til og med oppmuntret, Augustus det motsatte ved å la riddere opptre i roller som normalt var forbeholdt slaver eller fattige borgere? Et mulig svar var at han ønsket støtte fra alle stendene. Hvorvidt Augustus lot senatorer og ridderne få opptre som skuespillere, pantomimedansere eller gladiatorer som en bevisst strategi for å underminere deres *dignitas* eller ikke, var det i hvert fall populært blant folket, og selvfølgelig blant de oppmerksomhetslystne medlemmene av eliten. Ved å øke sin popularitet blant folket ved å holde slike leker, samtidig som han la forholdene til rette med statusinndelte sitteplasser, kunne han også få støtte fra den konservative eliten. Hvor Augustus manøvrerte for støtte både fra folket og den konservative eliten gjennom sin holdning til elitens fremførelser, var hans etterfølger mer konsekvent i en av retningene.

³⁷³ Dio.43.23.5

³⁷⁴ Edmondson.1996:96,107-108

Forbud og oppmuntring under Augustus' etterfølgere

Tiberius overtok embetet som keiser sent på året i 14, og det første tilfellet av interesse fulgte kort etter. Tiberius' sønn Drusus var konsul år 15 og holdt leker til ære for seg selv og Germanicus. I løpet av disse lekene holdt Drusus en gladiatorkamp mellom to riddere, hvorav den ene døde. Dio nevner at keiseren selv ikke var tilstede under kampen men at han senere gav den gjenlevende ridderen forbud mot å kjempe som gladiator igjen.³⁷⁵ Dette forbudet skulle snart utvides fra én enkelt ridder til hele eliten. En inskripsjon som ble funnet i 1978 og oversatt av Barbara Levick gjengir en bestemmelse av senatet fra år 19. Den viser hvor alvorlig denne oppførselen ble vurdert av det konservative senatet. Teksten nevner først de ulike medlemmene fra senatet og vitner som er tilstede når lovforslaget ble vedtatt, før den nevner hvem loven rettes mot: *...to those who, contrary to the dignity of the order to which they belonged, were appearing on the stage or at games or were pledging themselves to fight as gladiators*³⁷⁶³⁷⁷

Innskriften referer også til at slik oppførsel var gjort forbudt noen år tidligere, men det nevnes ikke et bestemt årstall. Det kommer frem at denne loven la ned forbud mot å opptre for alle slektninger, uansett kjønn, som var tilknyttet ridderstanden eller senatet. Teksten henter til at noen individer har klart å komme unna konsekvensene tilknyttet opptreden ved å først frivillig gi avkall på sin stand, eller ved å begå et lovbrudd som fjernet rettighetene tilknyttet deres stand. På den måten kunne de deretter opptre som frifødte romerske borgere. Dette kan også være metoden ridderne brukte før år 11, da Augustus gir dem tillatelse til å opptre igjen. For at en slik taktikk skal være logisk mener Levick at det må være ulike grader av sosial og rettslig straffetiltak eller stigmaer, og at straffen som fulgte av å opptre måtte være strengere enn de straffene eliten søkte ut med overlegg for å degraderes. Levick mener også at det er en mulighet for at noen straffer kun medførte et midlertidig frafall av sosial status og rettigheter, slik at eliten etter endt opptreden kunne vende tilbake sine tidligere posisjoner i samfunnet etter en viss periode.³⁷⁸ Suetonius gir en lignende forklaring når han omtaler Tiberius' reaksjoner på tidens umoral:

³⁷⁵ Dio.57.14.3.

³⁷⁶ *rum pertinentibus aut ad eos qui contra dignitatem ordinis sui in scaenam ludumv[e] prodirent ?seve auctora-*
J - se vedlegg 1

³⁷⁷ Levick.1983:97-99, gjengitt i vedlegg 1

³⁷⁸ Levick.1983:112

*Notorious women had begun to make an open profession of prostitution, to avoid the punishment of the laws by giving up the privileges and rank of matrons, while the most profligate young men of both orders voluntarily incurred degradation from their rank, so as not to be prevented by the decree of the senate from appearing on the stage and in the arena. All such men and women he punished with exile, to prevent anyone from shielding himself by such a device.*³⁷⁹

Suetonius beskriver to måter eliten kunne unngå lover som søkte å hindre uønsket atferd. Begge innebærer å gi avkall på deres stand for å unngå lovene som var rettet mot eliten. Ifølge innskriften fra år 19 vil personer funnet skyldig i en slik taktikk nektes en offentlig begravelse og ifølge Suetonius ble de også sendt i eksil av Tiberius. Innskriften nevner videre at slike forsøk ikke vil fungere lengre etter nye justeringer rundt loven. For å motvirke at eliten kunne gi avkall på deres stand for å bli vanlige borgere blir det spesifisert at ingen frifødte kvinner under 20 år og menn under 25 kan opptre i teateret eller kjempe som gladiatorer. For at dette skal være effektivt som mottiltak kan vi dermed gå ut ifra at dette var en taktikk hovedsakelig brukt av unge menn og kvinner fra eliten. Blant det siste leselige på innskriften er et unntak for dem som eventuelt opptrådte med godkjennelse fra keiseren, altså enten Augustus eller Tiberius.³⁸⁰ Vi vet at Augustus gav leker hvor eliten involvert, og at mange av disse personene helt sikkert fortsatt levde i år 19, noe som gjorde det nødvendig å gjøre et unntak i deres tilfelle. En kritikk av dem ville også være en indirekte kritikk mot den guddommelige keiseren, noe senatet ikke hadde noen interesse av. Dette kan forklare hvorfor vi ikke hører om noen form for straff for senatoren som opptrådte i 29 fvt, ettersom senatet ikke ville komme i konflikt med den Oktavian. Det er usikkert hvorvidt Tiberius ble inkludert fordi han hadde holdt leker med eliten på scenen, eller om det var for at han prinsipielt skulle likestilles med den tidligere keiseren. Basert på hans reaksjon av hendelsen i år 15 ser det ut til at dette bare var et spill for galleriet fra senatets side. De visste at han aldri kom til å holde leker hvor eliten fikk opptre, derfor skadet det heller ikke å gi ham muligheten. Det skulle imidlertid danne en farlig presedens som kunne utnyttes av fremtidige keisere med en annen holdning enn Tiberius, hvilket senatet fikk erfare i da Caligula overtok som keiser i 37.

³⁷⁹ Suet.Tib.35.2: *feminae famosae, ut ad euitandas legum poenas iure ac dignitate matronali exoluerentur, lenocinium profiteri coeperant, et ex iuventute utriusque ordinis profligatissimus quisque, quominus in opera scaenae harenaeque edenda senatus consulto teneretur, famosi iudicii notam sponte subibant; eos easque omnes, ne quod refugium in tali fraude cuiquam esset, exilio adfecit.*

³⁸⁰ Se vedlegg 1

Caligula begynte forsiktig ved å holde de trojanske lekene hvor unge gutter fra eliten deltok.

³⁸¹ Kort tid etter ble Caligula offer for en sykdom, som ifølge Dio endret hans oppførsel betraktelig. Et av de første ofrene var en ridder som hadde lovet å kjempe som gladiator hvis keiserens helse forbedret seg, og Caligula holdt ham til sitt ord. ³⁸² Både Dio og Suetonius er full av anekdoter hvor medlemmer av eliten skal ha figurert som underholdning, ofte med døden som følger. ³⁸³ En beretning fra Dio er verdt å gjengi i sin helhet:

He caused great numbers of men to fight as gladiators, forcing them to contend both singly and in groups drawn up in a kind of battle array. He had asked permission of the senate to do this, so that he was able to do anything he wished even contrary to what was provided by law, and thus put many people to death, among others twenty-six knights, some of whom had devoured their living, while others had merely practiced gladiatorial combat. ³⁸⁴

Dio nevner at Caligula ba om godkjenning fra senatet for å holde disse lekene slik at han ikke måtte forholde seg til loven rundt dette, sannsynligvis den samme som var referert til i innskriften fra 19 evt. En annen mulighet er at det henvender seg til en lov vi skal diskutere i neste kapittel, hvor Augustus satt en grense på 120 gladiatorene for hver kamp. ³⁸⁵ Siden Dio nevner at Caligula presenterte mange gladiatorene kan det være at han overskrev denne grensen. Men ingen av disse lovene var ment for keiseren. Augustus selv brøt sine egne restriksjoner for antall av gladiatorene med nesten ti ganger så mange, og både han og Tiberius kunne gi leker med eliten som deltagere hvis de så ønsket. Det interessante er at Caligula dermed ikke trengte å be om senatets godkjenning, men han valgte likevel å gjøre det, siden han var sikker på at han uansett ville få et ja. Dette vitner om en form for diplomatisk finesse som sjelden blir tilegnet Caligula verken av antikkens historikere eller de moderne. Hva med selve deltagerne i kampene? Dio nevner at noen av de døde var riddere, som tyder på at ikke alle deltagerne var av ridderstanden. Hvorvidt dette betyr at ridderne kjempet mot vanlige gladiatorene eller innbyrdes kommer ikke klart frem i teksten, men motivene deres blir hintet til av Dio. Noen av ridderne som døde var redusert til fattigdom,

³⁸¹ Dio.59.7.4

³⁸² Dio.59.8.3

³⁸³ Dio.59.10,4,59.13.2 og Suet.Cal.27

³⁸⁴ Dio.59.10.1-2: *πλείστους ὄσους ὀπλομαχῆσαι ἐποίησε: καὶ γὰρ καὶ καθ' ἓνα καὶ ἀθρόους, ὥσπερ ἐν παρατάξει τινί, ἀγωνίσασθαι σφας ἠνάγκασε, παρὰ τῆς βουλῆς δὴ τοῦτο αἰτήσας. ὥστε καὶ ἔξω τοῦ νενομοθετημένου πάνθ' ὅσα βούλοιο δρᾶσαι, καὶ ἀποκτεῖναι τῶν τε ἄλλων πολλοὺς καὶ τῶν ἱππέων ἕξ καὶ εἴκοσι, τοὺς μὲν τὰς οὐσίας κατεδηδοκότας, τοὺς δὲ καὶ ἄλλως ὀπλομαχίαν ἡσκηκότας.*

³⁸⁵ Dio.55.31, Res Gestae.22

hvilket betyr at de hadde et økonomisk incentiv for å delta. Ridderne som hadde trent gladiatorer kan bety at de hadde leid seg ut til en gladiatorskole, men dette er ikke like sikkert. Det kan like gjerne være at de har trent med gladiatorer, en trend som begynte under Cæsar. Uansett er dette et av de få tilfellene hvor vi kan være sikre på at økonomisk kompensasjon var en faktor under opptredende, men Dio nevner ikke at det medførte et sosialt stigma for de overlevende ridderne. Dette betyr selvsagt ikke at man unngikk sosialt stigma ved å ta betaling, men det virker ikke som en avgjørende faktor. Caligula skal også angivelig ha gitt vognløp i *circus* hvor alle deltagende menn var av senatorstand.³⁸⁶ Det er også usikkert om Caligula tvang senatorene til dette eller om de deltok frivillig. Sannsynligvis var det frivillig, ettersom Suetonius' oppsett av Caligula er todelt, hvor det positive ved keiseren nevnes først. Suetonius ville trolig ikke ført dette tilfelle inn under Caligulas første del hvis senatorene ble tvunget til å delta.

Når Suetonius beskriver keiserens grusomheter er en stor del knyttet opp mot underholdning og det er stort sett ridderne som blir ydmyket. Det eneste tilfellet av offentlig ydmykelse av senatorene var da flere prominente medlemmer ble tvunget til å løpe flere mil ved siden av Caligulas vogn kledd i toga.³⁸⁷ Det latinske ordet for vogn, *essedum* kan imidlertid også bety reisevogn.³⁸⁸ Siden det ikke nevnes at dette ble gjort i *circus* var det trolig hans reisevogn de løp etter og selv om det var offentlig ydmykelse var det ikke gjort i sammenheng med underholdning. Var Caligulas behandling av ridderne i underholdningsarenaen et symptom på hans galskap, eller kan det ligge andre årsaker bak? Gundersen mener at Caligula var den første keiseren som virkelig forsto hvordan man kunne utnytte underholdningens politiske potensial til det ytterste, selv om han innrømmer at han kanskje tok det litt for langt.³⁸⁹ Er det mulig at Caligula ønsket å sikre seg folkets støtte gjennom å gi dem det de likte best, underholdning blandet med ydmykelse av den sosiale eliten? Ettersom opptredener med eliten var elsket av folket og foraktet av den konservative eliten kunne dette være en glimrende måte å spille de to partene opp mot hverandre. Et viktig punkt som taler imot en slik forståelse er at Caligula selv ikke vurderte underholdning som sosialt nedverdiggende, men ønsket å fremføre selv, noe han etter hvert også gjorde.³⁹⁰

³⁸⁶ Suet.Cal.18.3.

³⁸⁷ Suet.Cal.26

³⁸⁸ Johansen.mf.2007:223

³⁸⁹ Gundersen.1996:130

³⁹⁰ Suet.Cal.54-55 og Dio.59.5 og 59.26

Gundersen mener at Caligula opptrådte som vognfører, sanger, gladiator og danser for fullstendig å monopolisere underholdningens makt. Ved å spille alle rollene, ved å være giveren av lekene, den mest prominente av tilskuerne og samtidig også underholderen, var Caligula sikret all oppmerksomhet.³⁹¹ Ikke all oppmerksomhet er derimot god oppmerksomhet, og Caligula ble styrtet i et kupp før hans fjerde regjeringsår var omme. Enten ved skjebnens ironi eller Dio's ønske om at det var det, skal keiseren ha blitt drept mens han planlagte en danseforeføring og opptreden i teateret.³⁹² På samme måte som Caligula var Tiberius' motsetning, var hans etterfølger Claudius' syn på elitens opptreden en komplett motpol av Caligulas politikk. Dio beretter om hvordan Claudius presenterte kvinner og riddere på scenen som hadde opptrådd under Caligula. Dette var ifølge Dio for å få bevis for deres tidligere oppførsel, og han avslutter ved at ingen av dem noen gang opptrådte under Claudius igjen.³⁹³ Hva som skjedde som sikret at de ikke opptrådte igjen er åpent for tolkning. Enten ble de ydmyket gjennom å stå skolerett for keiseren og den delen av eliten som ikke delte deres holdninger, eller så forbød Claudius dem å opptre igjen ved lov. Siden det nevnes at de ikke opptrådte igjen under Claudius kan vi gå ut ifra at noen tok det opp igjen under hans arvtager. Claudius' regjering var altså en tørkeperiode for denne typen underholdning. Det eneste nevnte unntaket var i forbindelse med de trojanske lekene hvor ville dyr fra Afrika ble jaktet på av riddere fra pretorianergarden.³⁹⁴ Selv om de faktiske tilfellene av elitens opptreden uteble under Claudius er det fortsatt viktig informasjon å hente. For å presentere hans personlighet for leserne gir Suetonius oss en anekdote om Claudius' spesielle sans for humor. Noen venner av ham skal ha bedt han fjerne merket av *infamia* fra en ridder, noe Claudius skal ha gått med på, men samtidig kommentert at skammens flekk likevel ville bestå.³⁹⁵ Hvorvidt anekdoten er sann eller ikke er av liten relevans, men det interessante er at sosialt utstøtte personer kunne få prosessen reversert ved hjelp av keiseren. Claudius var nok ikke den første keiseren med en slik mulighet, så Suetonius nevner det nok bare fordi det tilfeldigvis forteller noe om hans personlighet. Satt i sammenheng med hvordan Laberius kunne sette seg blant ridderne etter endt forestilling under Cæsar er det trolig at keiseren hadde samme mulighet. Dette kan forklare en del om

³⁹¹ Gundersen.1996:130

³⁹² Dio.59.29.6

³⁹³ Dio.60.7

³⁹⁴ Suet.Cl.21

³⁹⁵ Suet.Cl.16

hvorfor eliten risikerte å opptre, hvis keiseren var vennlig innstilt ovenfor slik underholdning kunne han deretter fjerne den skammen de hadde påtatt seg, noe som også forklarer hvorfor innskriften fra år 19 gjør et unntak for leker under Augustus og Tiberius. I likhet med Tiberius var ikke Claudius en keiser som tillot slike fremførelser og dermed ikke trolig til å tilgi dem i ettertid. Keiseren som fulgte han derimot, var av en annen oppfatning.

Nero kan på mange måter sies å være en reprise av Caligula, men over en lengre periode.³⁹⁶ Som Suetonius nevner innledningsvis i keiserbiografien om Nero, var hans bestefar en tilhenger av å presentere riddere og kvinner fra eliten i teateret.³⁹⁷ Som keiser tok Nero elitens opptreden i underholdning til et klimaks, hvor han optrådte selv og inkluderte eliten i større grad enn noen keisere før ham. Han skal angivelig ha tvunget i 400 senatorer og 600 riddere til å opptre som gladiatorer i et enormt amfiteater bygd i tre i år 57.³⁹⁸ Videre skal eliten ha kjempet mot ville dyr, optrådd som linedansere, skuespillere, dansere og muligens også som atleter. Selv skal han ha stilt som vognfører, skuespiller og sanger.³⁹⁹ Tacitus skjuler ikke sin egen mening når han beretter om hendelsene:

*However, the public exposure of his shame acted on him as an incentive instead of sickening him, as men expected. Imagining that he mitigated the scandal by disgracing many others, he brought on the stage descendants of noble families, who sold themselves because they were paupers. As they have ended their days, I think it due to their ancestors not to hand down their names. And indeed the infamy is his who gave them wealth to reward their degradation rather than to deter them from degrading themselves. He prevailed too on some well-known Roman knights, by immense presents, to offer their services in the amphitheatre; only pay from one who is able to command, carries with it the force of compulsion.*⁴⁰⁰

Tacitus bruker her betaling og tvang for å forklare elitens opptreden under Nero. Det er imidlertid viktig å forstå Tacitus ikke bare som historiker, men som senator. Han er svært

³⁹⁶ Gundersen.1996:131

³⁹⁷ Suet.Ner.4.1

³⁹⁸ Tac.Ann.13.31 og Suet.Ner.12.1

³⁹⁹ Tac.Ann.14.15, Suet.Ner. 11.2, 12.1, 22.1-24.1

⁴⁰⁰ Tac.Ann.14.14: *mox ultro vocari populus Romanus laudibusque extollere, ut est vulgus cupiens voluptatum et, si eodem princeps trahat, laetum. ceterum evulgatus pudor non satietatem, ut rebantur, sed incitamentum attulit. ratusque dedecus molliri, si pluris foedasset, nobilium familiarum posteros egestate venalis in scaenam deduxit; quos fato perfunctos ne nominatim tradam, maioribus eorum tribuendum puto. nam et eius flagitium est qui pecuniam ob delicta potius dedit quam ne delinquerent. notos quoque equites Romanos operas arenae promittere subegit donis ingentibus, nisi quod merces ab eo qui iubere potest vim necessitatis adfert.*

stille om elitens opptreden før han kommer til Nero. Tacitus inkluderer også et sitat fra en senator som påstår at det hadde gått 200 år siden skuespill ble vist i Roma for første gang ved triumflekene til Lucius Mummius til noen fra Romas gode familier skal ha stilt opp i denne typen underholdning. Hvis det er snakk om Mummius fra 150 fvt, vil 200 år etter være rundt Nero sin maktovertagelse.⁴⁰¹ Tacitus sier dermed ikke at eliten ikke optrådte før Nero, men han lar andre si det for seg. Det kan være fordi han skjemmes over det eliten ble utsatt for, men også hva den selv utsatte seg for frivillig. Når han diskuterer Tiberius er det kun hans lover om prostitusjon som nevnes og ikke hans forsøk på å hindre elitens opptreden.⁴⁰² Ingen av hendelsene rundt dette temaet som Dio Cassius og Suetonius skriver om blir nevnt av Tacitus. Når han kommer til Neros keiserdømme kan han ikke unngå å nevne det ettersom mange av samtidens lesere vil fortsatt huske Nero, men Tacitus kan skrive om det på sine premisser ved å fremstille eliten som et offer, lurt av en skandaløs keiser. Ved å gi eliten en grunn til å opptre, nemlig personlig konkurrs, gir han dem også en form for unnskyldning og forståelse, noe han ikke kunne gjort hvis han hadde viet dette temaet mer oppmerksomhet. Det er også Neros spesielle skuespillerkonkurransen som ifølge Tacitus var grunnen til at kvinner av høy byrd og menn fra eliten deltok som skuespillere.⁴⁰³ Når Tacitus omtaler tidens umoral siterer han ifølge seg selv de som var imot Neros inngripen på dette området:

“... Let the ancient character of these shows be retained, whenever the prætors exhibited them, and let no citizen be under the necessity of competing. As it was, the morality of their fathers, which had by degrees been forgotten, was utterly subverted by the introduction of a lax tone, so that all which could suffer or produce corruption was to be seen at Rome, and a degeneracy bred by foreign tastes was infecting the youth who devoted themselves to athletic sports, to idle loungings and low intrigues, with the encouragement of the emperor and Senate, who not only granted licence to vice, but even applied a compulsion to drive Roman nobles into disgracing themselves on the stage, under the pretence of being orators

⁴⁰¹ Tac. Ann. 14.21

⁴⁰² Tac. Ann. 2.85

⁴⁰³ Tac. Ann. 14.15

and poets. What remained for them but to strip themselves naked, put on the boxing-glove, and practice such battles instead of the arms of legitimate warfare?...⁴⁰⁴

Det er hovedsakelig greske impulser som blir trukket frem som den mest negative konsekvensen av uheldige trenden av elitens opptreden. Sceneopptredener og atletiske øvelser blir nevnt og det kommer klart frem at det er et negativt syn på selve underholdningsformene som gjør opptreden skamfullt og ikke hvorvidt man blir betalt eller ikke. Hvorvidt Tacitus virkelig gjengir sitater fra en senator under Nero eller om det er hans egen stemme som trenger igjennom er ikke av så stor relevans. Det er uansett en senators mening om elitens opptreden. Det er selvfølgelig mulig å forklare Nero's interesse av at elitens deltagelse i underholdning som et forsøk på å ydmyke eliten for å skaffe støtte blant folket. Dette er ikke umulig, men det virker mer sannsynlig at han ønsker å legitimere opptreden fra samfunnets høyere stender i forkant av sin egen opptreden.

Sex, sestertser eller verdighet?

Som vi har sett gjennom dette kapitlet og foregående var det ingen lover som tok for seg opptreden som atlet, vognfører eller kamper mot ville dyr og den eneste kilden hvor de blir inkludert i det dårlige selskapet er av Tertullian, som nevnt innledningsvis i dette kapitlet. Lover fra 38 fvt, 22 fvt og 19 evt tar alle for seg enten gladiator kamper eller sceneopptreden. I denne konteksten nevner Suetonius at Augustus brukte riddere på scenen og som gladiatorer før det ble forbudt, men ingenting blir sagt om de andre formene for underholdning.⁴⁰⁵ Etersom vi vet at Augustus lot eliten opptre som vognfører og lot dem kjempe mot ville dyr, er den eneste logiske forklaringen at det ikke var forbudt. Den samme logikken kan ikke brukes mot opptreden som atlet, ettersom det er ingen sikre kilder som nevner at eliten noen gang har opptrådd offentlig gjennom denne underholdningsformen, selv om Tacitus mente det ikke var langt unna under Nero.⁴⁰⁶ Så hvis vi tar bort atletiske

⁴⁰⁴ Tac. Ann. 14.20: *spectaculorum quidem antiquitas servaretur, quoties praetores ederent, nulla cuiquam civium necessitate certandi. ceterum abolitos paulatim patrios mores funditus everti per accitam lasciviam, ut quod usquam corrumpi et corrumpere queat in urbe visatur, degeneretque studiis externis iuventus, gymnasia et otia et turpis amores exercendo, principe et senatu auctoribus, qui non modo licentiam vitii permiserint, sed vim adhibeant ut proceres Romani specie orationum et carminum scaena polluantur. quid superesse nisi ut corpora quoque nudent et caestus adsumant easque pugnas pro militia et armis meditentur?*

⁴⁰⁵ Suet. Aug. 43.1-3

⁴⁰⁶ Tac. Ann. 14.20

øvelser står vi igjen med vognløp og jaktleker. Augustus var ikke alene om å gi eliten mulighet til å opptre i slike former. Caligula skal ha gitt vognløp i *circus* men flere medlemmer av senatorstanden, Claudius som var en sterk motstander av elitens opptreden, lot likevel sine riddere fra pretorianergarden jakte på ville dyr. Både Caligula og Nero skal ha opptrådd som vognførere ved minst en anledning, og overraskende nok gjelder det samme Tiberius, riktignok før han ble keiser.⁴⁰⁷ Hva Tiberius angår er det mindre sikkert hvorvidt han kjørte vognen selv. Det eneste vi vet er at han vant et vognløp med fire hester under de olympiske leker i løpet av hans periode i eksil. Etersom dette var i Hellas, er det logisk at den greske formen for vognløp ble praktisert, istedenfor den romerske. Det vil si at det var eierne av det vognlaget som vant som fikk æren og ikke kusken. Det er dermed mer logisk å anta at Tacitus sponset et lag som deltok og vant, enn at han kjørte selv. Men Neros bestefar Lucius Domitius, som holdt leker med kvinner og menn fra eliten under Augustus, skal ifølge Suetonius ha vært berømt for sine evner som vognfører i sin ungdom. Etersom han senere ble edil, pretor og konsul, kan det ikke være like ødeleggende for en politisk karriere som andre underholdningsformer.⁴⁰⁸

Nøyaktig hva gjorde at vognløp og jaktleker ble vurdert annerledes? Betaling er mest sannsynlig ikke den avgjørende faktoren for hvorvidt noe blir vurdert som upassende for eliten. Historikere som Edmondson, Kyle og Gunderson mener dette var tilfellet for elitens opptreden som gladiatører⁴⁰⁹, men i de tilfellene økonomisk kompensasjon nevnes, er det ifølge antikkens forfattere ofte kombinert med tvang. Det var kun et fåtall av de privilegerte gladiatorene som gjorde det for betaling, resten gjorde det trolig for oppmerksomhetens skyld. Felles for dem alle er at deres opptreden blir sett på som nedverdiggende av antikkens forfattere, uansett om de blir betalt eller ikke. Historikeren Catharine Edwards har tatt en annen tilnærming til problemet. Hun fokuserer på at gladiatører og skuespillere ble sidestilt med prostituerte og foreslår en tese basert på hva de ulike yrkene har til felles, nemlig at de alle selger seg på en eller annen måte. En gladiator selger sitt liv, prostituert sitt kjønn og skuespilleren sin latter ifølge Edwards. En slik avgrensning vil imidlertid ikke fungere, ettersom man kan komme med lignende begrunnelser for omtrent alle yrkene i det romerske samfunnet. Edwards ser dermed på en annen fellesnevner, at de er også tilknyttet en sterk

⁴⁰⁷ Crowther.2007:86

⁴⁰⁸ Suet.Ner.4

⁴⁰⁹ Kyle.2007:317,318, Gunderson.1996:136-137,140-141 og Edmondson.1996:96,107-108 og 2002:25

form for seksualitet. En gladiator var et av de største sexsymbolene i det romerske samfunnet og skuespillere var vanlige elskere for eliten, mens det med prostituerte er selvforklarende. Ettersom mange kvinner fra eliten muligens fantaserte om skuespillere og gladiatorene, eller gjorde alvor av disse fantasiene, er det naturlig at disse underholderne skulle bli mislikt av store deler av den mannlige delen av eliten, og at profesjonene dermed fikk et dårlig rykte.⁴¹⁰ Edwards mener at vognførere muligens ble utelatt fra denne formen for *infamia* som rammet andre underholdere, nettopp på grunn av mangel på seksuell tiltrekningskraft.⁴¹¹ Bakgrunnen for dette er ifølge Edwards at vognførernes kropper var mindre synlige for tilskuerne enn skuespillere og gladiatorer.⁴¹²

Her er jeg ikke enig med Edwards. En kilde som kan trekkes frem i forsvar for vognførerens manglende appell er dikteren Ovid. Ovid beskriver et møte med en kvinne i *circus* hvor han misunner vognføreren som har oppmerksomheten til kvinnen han ønsker å kurtisere. Han drømmer seg deretter vekk til en verden hvor han selv er denne vognføreren og hvordan han skal føre vognen for å imponere sin utkårede.⁴¹³ Ettersom disse ordene kommer fra en mann med den selvutnevnte tittelen, «professor i elskov»⁴¹⁴, kan man si at Ovid er en autoritær kilde på området. En av grunnene til at vognløp spesielt ser ut til å skille seg ut er dens ærefulle historie. Nero skal ifølge Tacitus ha brukt dette argumentet for å forsvare sitt ønske om å kjøre sin egen vogn i konkurransen, ved å koble sporten opp mot kongelige aktiviteter.⁴¹⁵ Tacitus lar det skinne igjennom hvor mye han kjøper en slik forklaring, men Tacitus er ekstrem i sin avsky mot all form for underholdning, så det er ikke sikkert at dette var et argument som ble gjennomskuet av alle. Videre var vognsport den eldste formen for underholdning romerne hadde,⁴¹⁶ og det ble kanskje tilknyttet en form for verdighet for sporten ut ifra dens lange tradisjoner. Jaktleker kan på samme måte forklares, ved deres tilknytning til kongelige aktiviteter.

Når Edwards kommer inn på hvorfor noen medlemmer av eliten opptrådte frivillig, mener hun at det kan være en form for frivillig sosialt selvmord eller opprør mot samfunnet. Dette

⁴¹⁰ Edwards.1997:67-69, 78

⁴¹¹ Edwards.1997:72,75

⁴¹² Edwards.1997:75

⁴¹³ Ovid.*Am.*3.2

⁴¹⁴ *Praeceptor amoris*

⁴¹⁵ Tac.*Ann.*14

⁴¹⁶ Hvis vi godtar Livius beretning om den etruskiske kongen Tarquin

skal ifølge Edwards ha sprunget ut ifra misunnelse på de manglende rammene av *dignitas* som blant annet gladiatorene, skuespillerne og danserne viste for omverden.⁴¹⁷ Enkelte medlemmer av eliten ønsket dermed den samme «friheten» for seg selv, og trenden med elitens opptreden i underholdning ble skapt. Det virker litt for banalt til å kunne forklare en slik kompleks og uforståelig oppførsel fra samfunnets privilegerte personer, men som nevnt tidligere er ikke alltid mennesket logisk. Det er imidlertid en enda enklere og kanskje mer banal forklaring, nemlig den av seksuell tiltrekning, og ønske om å selv besitte denne appellen mot det ønskede kjønn. Flere av de medlemmene som deltok frivillig var yngre medlemmer av eliten⁴¹⁸ og det kan være en sammenheng med ønsket om å fremstå som seksuelt attraktivt. Hvis dette er tilfellet, kan det forklare hvorfor det var så vanskelig for de konservative elementene i samfunnet å hindre denne utviklingen.

Delkonklusjon

Når det gjelder elitens opptreden under de første keiserne er det vanskelig å konkludere rundt deres motiv. Det er ikke en enslig grunn til deres opptreden, men en kombinasjon av tvang, oppmerksomhetsønske og økonomisk nødvendighet. Tvang og økonomisk nødvendighet trenger ingen videre forklaring, men hvorfor medlemmer fra eliten ofret alt frivillig for å kunne opptre foran et publikum er mer vanskelig å svare på. Den enkleste forklaringen er at de ønsket oppmerksomhet, eller at det var en form for sosialt opprør som Rawson skal ha det til.

Det er som nevnt over ingen grunn til å utdype hvorfor eliten som ble tvunget opptrådte, men det er interessant hvorfor de ble tvunget i utgangspunktet. Det første tilfellet av dette kommer fra Cæsar, mens det under Oktavian/Augustus virker som det er tilsynelatende frivillig opptreden. Under Tiberius er det sterke krefter i spill for å hindre elitens opptreden, mens de under Caligula får frie tøyler. Ridderne som opptrådte under Caligula gjorde det ifølge Dio av økonomiske årsaker, men også fordi de hadde trent med gladiatorer. Hvorvidt dette betydde at de hadde latt seg verve til en gladiatorskole eller fordi de rett og slett hadde trent sammen med gladiatorer, er usikkert. Når Caligula holder vognløp med

⁴¹⁷ Edwards.1997:86-87

⁴¹⁸ Ifølge innskriften fra 19 evt. som søker å gjøre det forbudt for alle frie mannlige borgere under 25 å delta som gladiatorer eller skuespillere

eliten er det derimot lite som tyder på at det er tvang eller økonomiske incentiver bak det. Det var også flere ridderne og prominente kvinnene som opptrådte på scenen under Caligula, ettersom Claudius må ta et oppgjør med dem under sitt embete. Ingen av disse opptrådte under Claudius igjen, mens de hadde gode muligheter til å dyrke sin interesse under Nero. Det er lite som tyder på at keisere som Nero og Caligula brukte fornemme personer for å ydmyke eliten bevisst, selv om det kan virke slik med første øyekast. Caligula gjorde det utvilsomt når han lot senatorene løpe ved siden av vognen sin, så det er ikke umulig at noe av det var for å ydmyke dem når det ble gjort i regi av underholdning. Men det er mer sannsynlig at de heller ville «varme» opp i forkant av deres egen opptreden. Hvis man ønsket å opptre som keiser, kunne man minimere hvor mye verdighet man tapte ved å normalisere opptredener fra samfunnets høye borgere. Augustus derimot godkjente slik oppførsel trolig kun for å vinne popularitet blant folket, siden han likevel hadde total kontroll over senatet. Keiserne kunne også fjerne *infamia* fra de personene som hadde pådratt seg dette under lekene som keiseren presenterte.

UNDERHOLDNING SOM POLITISK FORUM UNDER KEISERNE

*The Emperor's name was spoken with respect, but people did not have political opinions and politic discussion was unknown. Paul Veyne.1976*⁴¹⁹

Hvis påstanden nevnt over var korrekt, ville dette kapittelet vært bortkastet. Bakgrunnen bak Veyne's bastante standpunkt er at ingen av graffitiene i Pompeii er negativ i henhold til keiserne. Til Veyne's forsvar påpeker han et unntak fra «regelen» med funnet av en lite flatterende avbildning av Nero.⁴²⁰ Det Veyne ikke tenker over er at graffiti kan fjernes, og bare fordi vi har funnet lite av dem betyr det ikke at folket hadde politiske meninger eller at de ikke diskuterte politikk. Når det gjelder å respektere keiserens navn trenger vi ikke gå lengre enn til Tiberius før den delen av påstanden kan avkreftes. Veyne mener at folket fortsatte å elske keiseren selv når tidene var dårlige og at folket attribuerte gode hendelser til keiseren, mens dårlige var hans ministres feil og at keiserens selv ikke visste hvor dårlige det virkelig stod til med folket. En slik tanke er psykologisk sett naturlig for et folk å ha, for hvis ikke selv keiserens bryr seg, er det intet håp, slik Veyne beskriver det, før han trekker sammenligninger med hvordan det russiske folket til tider så på sin tsar før revolusjonen.⁴²¹ Men den russiske tsar var langt unna folkets øyne og ører, de kunne ikke vite om han viste noe om folkets tilstand eller ikke og derfor valgte de kanskje å tro det beste? Det romerske samfunnet er unikt i verdenshistorien ved at rikets hersker og de brede folkemasser kunne interagere så ofte som de kunne. Augustus hadde selvfølgelig ordnet det slik at det var passende avstand mellom de ulike samfunnslagene, men selv om eliten var overrepresentert var folket likevel en stemme som kunne bli hørt. Yavetz trekker frem tre viktige punkter til at *circus*, teateret og amfiteateret ble valgt som fokuspunkt for misnøye og meninger. Det første er at man i en større folkemengde mister følelsen av individuelt ansvar og man blir en

⁴¹⁹ Veyne.(1976)1992:296

⁴²⁰ Veyne.(1976)1992:296-297

⁴²¹ Veyne.(1976)1992:297-303

del av massen. Med denne massen kommer også en følelse av makt og man får selvtillit gjennom større antall. Den tredje grunnen er det Yavetz mener var en utalt lov mellom makthaverne at folket skulle få lov til å oppføre seg mer fritt under lekene, på en måte som ikke sømmet seg andre steder.⁴²² Videre kunne lekene bli brukt som en termometer for keiserne, men også som en måte for folket å ventilere sin misnøye på andre måter enn åpent opprør.⁴²³ Gjennom dette kapitlet skal vi se hvordan keiserne kunne bli påvirket gjennom underholdning, om det var fra eliten, folket eller de som opptrådte. Det er også et viktig moment at dette båndet gikk begge veier, og keiserens oppførsel og væremåte kunne farge hvordan han ble oppfattet av sine undersåtter, både i samtiden og ettertiden. Vi begynner, som vi har gjort tidligere, med Augustus.

Augustus, mesteren i propaganda.

I løpet av en av sine mange gladiator kamper viste Augustus frem de første partiske krigsfangene noen gang sett i Roma. Han fikk dem ledet gjennom arenaen og plasserte de deretter på raden over hans egen plass.⁴²⁴ Parterne var på dette tidspunktet i ferd med å bli en erkefiende for Roma. I republikken hadde den tredje parten i triumviratet, Marcus Licinius Crassus i 55 fvt (det samme året som Pompeius teater ble bygd) dratt østover for vinne militær heder i en kampanje mot det partiske riket. Hans felttog mot Parterne endte imidlertid ikke slik Crassus hadde sett for seg, med militær triumf gjennom Romas gater til innbyggernes applaus. Applausen han mottok, hvis vi skal tro Plutark, fikk han i Armenias fjellheim, der kongen av Parterne applauderte et skuespill hvor hodet til den da slagne Crassus ble brukt til stor bifallelse, av kongen og hans følge. Der hans rival Pompeii oppførte et av de største teatrene verden noensinne hadde sett til den dag, endte Crassus sine dager som en teaterrekvisitt.⁴²⁵ Bedre gikk det heller ikke med Marcus Antonius i hans forsøk på å erobre Partia noen år senere, som endte i flere ydmykende nederlag.⁴²⁶ Det var få ting romerne likte mindre enn nederlag, så ved å vise frem partiske krigsfanger brakte kanskje Augustus en form for likevekt opp mot tidligere nederlag, i hvert fall en symbolsk likevekt.

⁴²² Yavetz.1969:19-20

⁴²³ Yavetz.1969:21, Cameron.1976:173-174, Plass.1995:59

⁴²⁴ Suet.Aug.43

⁴²⁵ Plut.Crass.33.1-4

⁴²⁶ Plut.Ant.37-38

Ved å plassere dem ovenfor seg selv⁴²⁷, viste han også hvem folket kunne takke for å ha brakt ære tilbake til den romerske befolkningen.

Under et skuespill hvor Augustus var tilskuer ble han også en del av stykket da en av skuespillerne leverte en skjult referanse til ham. I motsetning til de tidligere eksemplene fra republikken var dette av en positiv art. Hva stykket handlet om vet man ikke, men da en av skuespillerne ytret at han hadde en god og generøs *dominus* (et ord som tradisjonelt ble brukt for en slave for å henvende seg til sin eier) skal hele teateret ha reist seg og applaudert Augustus. Keiseren selv var derimot tilsynelatende misfornøyd med opptrinnet, noe han gav tydelig uttrykk for dagen etterpå. Som et fullstendig rollebytte fra republikken, hvor teaterets tilskuere uttrykte misnøye med utvalgte medlemmer fra eliten, tok Augustus anledningen til å gi tilskuerne selv en reprimande⁴²⁸ En lignende episode skjedde da teaterets tilskuere applauderte hans to adoptivsønner, Lucius og Gaius. Augustus skal også da ha gitt publikum en streng innføring i hva som var korrekt oppførsel i teateret.⁴²⁹ Det var også i teateret at Augustus skal ha blitt av folket som hyllet som landsfader, men han skal ha avist dem. Ikke før senatet gjentok æresbegrepet i *curia* skal Augustus ha akseptert tittelen.⁴³⁰ Det kan være at Augustus mente at teateret ikke var tid og sted for slike tegn på respekt og smiger nevnt ovenfor, men det kan også være at han ville gi uttrykk for en form for beskjedenhet og jordnærhet ovenfor folket. I år 9 evt ble Augustus imidlertid utsatt for mer pressende kritikk i teateret, men det kom ikke fra folket, men fra ridderklassen. Ridderne skal ifølge Suetonius og Dio ha protestert høylytt mot ekteskapsloven til Augustus som de mente var urimelig og krevde den tilbakekalt. Augustus skal deretter ha sendt bud etter generalen Germanicus barn, som han fikk plassert på både sitt og farens fang. Deretter skal han gestikulert over tilskuerne at det var bedre å følge den unge generalens eksempel enn å klage til ham. Ettersom keiseren måtte regulere loven senere kan man spørre seg hvor mye denne dramatiske responsen fungerte, men det viser i hvert fall at teateret kunne fungere som et senter for politiske meninger allerede under Augustus.⁴³¹

⁴²⁷ Hvis han hadde plassert dem under seg selv, ville de sittet sammen med senatorene.

⁴²⁸ Suet.Aug.53

⁴²⁹ Suet.Aug.56, Dio.54.27

⁴³⁰ Suet.Aug.58

⁴³¹ Suet. Aug.56, Dio. 54.27

Augustus «monopolisering» av underholdning, et spørsmål om kontroll av makt eller økonomi?

Som keiser sikret Augustus seg kontroll over store deler av underholdningsverden, ved å eie flere av gladiatorsskolene, begrense hvem som kunne gi underholdning og sikret seg trolig en form for immunitet fra skuespillernes skarpe tunge. Vi begynner med sistnevnte først. Augustus sørget for at skuespillere skulle være fredet for straff fra embetsmenn, noe som ikke tidligere hadde vært tilfelle.⁴³² Ved å gi skuespillerne en slik beskyttelse, sikret han seg mest sannsynlig samtidig sin egen beskyttelse mot deres samfunnskritiske tolkninger av skuespill eller mytologiske gjengivelser. Som vi har sett over var tilnærmingene til Augustus under skuespill utelukkende positive og har mest sannsynlig en sammenheng med den sikkerheten han gav dem. Men selv om skuespillerne ikke kunne straffes fra embetsmenn, var de ikke trygg for keiseren selv. En skuespiller som hadde et upassende forhold til en gift kvinne av samfunnets høyere sjikt, skal ha blitt pisket i alle Romas teatre på Augustus ordre. Et annet eksempel var Pylades, en berømt pantomimeskuespiller, som Augustus utviste fra Italia fordi han hadde pekt på en tilskuer som buet på han. Eksilskapet til Pylades ble forklart ved at han brøt med god romersk skuespillerskikk om hvordan skuespiller og tilskuere skulle interagere.⁴³³ Den virkelige grunnen er vanskelig å vite noe om for sikkert, men det er vanskelig å tro at Augustus virkelig gjorde det på grunn av et feilgrep knyttet til skuespillerkunsten, så det lå mest sannsynlig andre motiver bak dette. Pylades ble imidlertid kalt tilbake til Roma etter kort tid, mulig på grunn av folkelig press eller at Augustus selv forstod nytteverdien av gode skuespillere. Da Augustus på et senere tidspunkt skal ha gitt Pylades en reprimande på grunn av sterk rivalisering med en annen skuespiller, skal Pylades ha minnet Augustus om at det var bedre for keiseren hvis folket brukte sin fritid på dem.⁴³⁴ Mellom linjene til en slik kommentar ligger verdien av underholdning som en distraksjon for å hindre folket i å bli for politisk aktiv. Forholdet mellom Pylades og Augustus må ha blomstret etter hans tilbakekomst, ettersom hans navn og profesjon som pantomimedanser kommer opp igjen i 2 fvt under en festival.⁴³⁵ Det som er spesielt med denne festivalen er at Pylades ifølge Dio ikke deltok selv, men dekket utgiftene.

⁴³² Suet.Aug.45.3-4

⁴³³ Suet.Aug.45.3-4

⁴³⁴ Dio.54.17.4-5

⁴³⁵ Dio.55.10.10-11

Hvordan kan en skuespiller holde en festival i Roma? Pylades var svært populær og hadde garantert tjent seg opp en formue, men som vi har nevnt tidligere skulle dette i prinsippet ikke være nok. Videre skal Augustus ha skjerpet inn hvem som kunne gi festivalleker til folket. Året etter at hans svigersønn Marcellus var edil, altså i 22 fvt, skal keiseren ha overlat ansvaret for å holde leker til pretorene. Ettersom pretorene var flere i antall enn edilene kan dette virke merkelig ettersom det nå er flere som har mulighet til å holde leker, men han satte også strenge begrensinger til pretorene på hvordan de kunne utføre dette ansvaret.⁴³⁶ De ble gitt en bestemt sum fra staten og fikk ikke lov å tilføye sine egne midler i tillegg. De fikk heller ikke lov å holde gladiator kamper mer enn to ganger i året og ikke overskride et antall på 120 gladiatorer. Som en siste begrensing ble det vedtatt at man måtte ha senatets godkjenning før man kunne holde en slik kamp.

Augustus gav også flere nye festivaler⁴³⁷ hvor en interessant endring er at det i *Res Gestae* nevnes at konsulene skulle være ansvarlige for feiringen av lekene til ære for Mars, som ble gitt for første gang i 2 fvt, samme året som Pylades angivelig holdt sine leker. Årsakene til at Augustus valgte å frata edilene mye av deres tidligere ansvar i forhold til underholdning for å spre det ut til de andre embetstillingene som konsulene og pretorene er alt annet enn klare, men det kan fastsettes at han ikke gjorde det uten grunn. Edilembete var i en særstilling i det romerske *cursus honorum* med at det ikke var obligatorisk⁴³⁸ for å stige videre i gradene. Kanskje fryktet Augustus denne stillingen, ettersom den kanskje tiltrakk seg nye individer som ønsket å skape seg et navn gjennom å gi folket underholdning. Ved å spe dette ansvaret over til etablerte politikere som han kjente bedre, kunne han dermed kontrollere hvordan underholdning ble holdt og viktigere, hvem som fikk æren i folkets øyne. Han kunne også sikre seg at han vil overgå disse pretorene ved å begrense hvor mange gladiatorer en pretor kan holde i en gladiator kamp til 120, mens han selv, ifølge *Res Gestae* gav 10 000 menn på 8 kamper, hvilket gir 1130 menn over grensen.⁴³⁹ Han sørget også for at de privateide gladiatorskolene fikk konkurranse, og det er mulig ifølge Kyle at det i løpet av Augustus regjeringstid kun var de statskontrollerte gladiatorskolene som fikk tillatelse til å fortsette.⁴⁴⁰ Hvis Augustus gjorde disse tiltakene for å monopolisere underholdningen, hvordan kunne en

⁴³⁶ Dio.53.2, Dio 54.2

⁴³⁷ De sekulære lekene i 17 fvt. og Mars lekene i 2 fvt.

⁴³⁸ For patriserne og sønnene til en senator. Plebeiske senatorer måtte trolig innom dette embete.

⁴³⁹ *Res Gest.* 22 En innskrift om Augustus bedrifter oppført etter hans død.

⁴⁴⁰ Kyle.2007:312

skuespiller holde leker i 2 fvt? Det er en mulighet at Pylades ble tatt opp i ridderstanden på lik måte som Roscius under Sulla og Dio's tekst om Pylades kan tyde på at han faktisk holdt en eller annen form for offentlig embete. Det er imidlertid lite trolig at han ble tatt opp i senatet og spesielt ikke embete så høyt som pretor uten at noen kilder ville utdypet dette nærmere.⁴⁴¹

Det er selvfølgelig en annen mulighet. To borgerkriger var svært økonomisk belastende for flere tidligere velstående familier i Roma. Det kan dermed være at Augustus ville hindre at nye senatorer satte seg i gjeld tidlig i deres embete. Augustus skal nemlig ha fjernet festivalansvaret fra edilene en gang tidligere, noen år før 22 fvt, hvor årsaken ifølge Dio var at ingen ønsket embete på grunn av de enorme kostnadene assosiert med det.⁴⁴² Hvis dette var tilfellet også i 22 fvt blir det svært logisk med tanke på at pretorene var flere enn edilene og at den økonomiske belastningen dermed ble spredt på flere personer. Samtidig sikret keiseren at ingen pretorer følte seg presset til å overgå sin forgjenger og dermed ruinere seg selv, ved å etablere at et tak på 120 gladiatorer x 2 i året. Ved å etablere flere «offentlige» gladiatorskoler kunne han til en viss grad også holde prisene fornuftige. Hvis det hele var for å sikre at ingen senatorer mistet for mye av sin formue, var det heller ingen *økonomisk* grunn til å hindre at en velstående skuespiller sponset en festival på egenhånd og dermed tok vekk litt av presset fra de andre. En annen hendelse som taler for at det var økonomiske årsaker til at Pylades fikk holde sin festival, er mot slutten av Augustus liv mellom 12 – 14 evt, da Dio kort nevner at en spesiell festival ble holdt av skuespillere og hesteopptretere.⁴⁴³ Da Augustus døde i år 14 hadde han mestret underholdningsverden og nesten utelukkende blitt prisert og applaudert. De samme kan ikke det samme bli sagt om hans etterfølgere, spesielt ikke Tiberius.

⁴⁴¹ Selv om Cicero gjennom hele rettstalen for Roscius ikke en gang nevner at han var av ridderstanden. Det er blitt tolket utifra Plutark og Macrobius. Så at kildene ikke nevner noe trenger ikke å gjøre det det mindre sannsynlig.

⁴⁴² Dio.53.2

⁴⁴³ Dio.56.27.4

Underholdnings funksjon som politisk senter etter Augustus

Allerede en måned etter Augustus død brøt det ut et opprør i teateret under festivalen *Ludi Augustales*, som skulle være til ære for den nylig avdøde keiseren. Tacitus og Dio gir ulike grunner til opprøret. Tacitus hevder at opprøret brøt ut som resultat av rivalisering mellom skuespillere, mens Dio hevder at det brøt ut på grunn av at tribunene, som av en eller annen grunn holdt lekene i dette tilfelle, ikke hadde nok penger til å sikre at en berømt skuespiller ville opptre.⁴⁴⁴ Hvis man vurderer hendelsen i lys av Tiberius' videre keiserembete og tar høyde for Tacitus' fordommer⁴⁴⁵ mot teateret, kan Dio argumenteres for å være den sikreste kilden, men ingen av beretningen trenger nødvendigvis å utelukke hverandre. Begge kildene gir uansett skuespillerne hovedansvaret for at opprøret brøt ut. Et naturlig oppfølgingsspørsmål er da hvorfor skuespillerne fikk det for seg at de kunne starte et opprør og hva de håpet å oppnå med det? For å kunne svare på dette må vi først ta for oss hendelsene som fulgte året etter. Opprøret blusset opp igjen i 15, hvor flere borgere, soldater og en *centurion* ble drept.⁴⁴⁶ Det mest interessante med dette opprøret er hvordan senatet reagerte, nærmest som et ekko fra den Gracchianske tiden. Først ville de piske skuespillerne, men folketribunen brukte sin vetorett ved å hevde at dette ville være imot Augustus vilje og dermed spotte hans minne. Senatet bestemte seg deretter for å begrense den delen av budsjettet som var øremerket underholdning og innførte strenge og tilsynelatende merkelige regler for elitens oppførsel knyttet til skuespillere. Tacitus gir et utdrag som nevner er at ingen senator kunne lengre entre huset til en pantomimeskuespiller og romerske riddere fikk ikke lov til å delta i deres følge når pantomimeskuespillerne beveget seg utendørs. Skuespillerne fikk heller ikke lov å opptre noen andre steder bortsett fra i teateret, hvor pretorene ble gitt utvidet myndighet til å sende opprørske tilskuere i eksil.⁴⁴⁷ Hvis man setter dette opp mot det forrige opprøret blir det tydelig at pantomimeskuespillerne hadde en viss innflytelse i eliten og at disse lovene forsøkte å bremse denne utviklingen. For som W.J.Slater i artikkelen *Pantomime Riots* poengterer, viser lovene at det nettopp var vanlig at senatorer besøkte pantomimeskuespillere i deres hjem, at ridderne fulgte dem i offentlighet og at pantomimeskuespillerne optrådte privat, sikkert

⁴⁴⁴ Tac. Ann. 1.54 og Dio. 56.47.2

⁴⁴⁵ Mulig at han ikke vedkjenner at Tiberius var en årsak til opprøret, fordi han mislikte folkets krav på underholdning? For en analyse på Tacitus holdninger til teateret, se Wistrand.1992

⁴⁴⁶ Tac. Ann. 1.77.

⁴⁴⁷ Tac. Ann. 1.77

hos begge ordener av eliten.⁴⁴⁸ Slaters tese er at pantomimene hadde sterke forbindelser i det romerske maktsystemet⁴⁴⁹ og mener at Dio's beskrivelse av hendelse i år 14 er den mest korrekte. Han mener videre at den kravstore skuespilleren det er snakk om var en berømt pantomime. Hvis man i likhet med Slater velger Dio's versjon når det gjelder opprørets årsak, blir det interessant koblet opp mot informasjonen gitt oss av Tacitus, som sier at budsjettet ble redusert etter det andre opprøret. Opprøret som opprinnelig brøt ut på grunn av at for lite penger var gjort tilgjengelig, gjorde at senatet satt seg på bakbeina og strammet inn ytterligere.

Men hva gjorde at skuespillerne så sitt snitt til å utfordre senatet og keisermakten med et direkte opprør? Var det planlagt med ønske om å få makthaverne til å erkjenne underholdnings rolle i samfunnet og en advarsel om at forsøk på begrensning av dette tilbudet ville føre til opprør, eller var det en spontan affære som hadde sitt utgangspunkt i skuespillernes enorme tilhengerskarer? Sannsynligvis var det det nok det siste tilfelle som skjedde, men skuespillerne hadde muligens et trumfkort de kunne spille ut i kampen mot Tiberius og senatet, en ivrig tilhenger i keiserens egen sønn, Drusus. Drusus hadde ifølge Dio en forkjærlighet for skuespillere, hvorav Slater hevde at dette spesielt gjaldt pantomimeskuespillere.⁴⁵⁰ Dio hevder også at det var dette forholdet som gjorde det vanskelig å tøyse skuespillerne, til tross for lovene som ble satt i verk. Drusus var konsul da opprøret i 15 brøt ut og kan ha vært en restriktiv faktor på hvorfor tiltakene etter opprøret ikke ble strengere. Drusus skal også senere ha holdt en gladiatorkamp, hvor han ifølge Tacitus viste seg fra sin blodtørstige side. Når Tacitus diskuterer hvorfor keiseren holdt seg borte fra forestillinger nevner han en populær tolkning hvor det var en bevisst strategi for å demonstrere sønnens brutalitet og dermed vekke folkets uvilje. At sønnens mulighet til å bli keiser skulle være avhengig av hans væremåte under en gladiatorkamp virker lite sannsynlig, men at ryktet i det hele tatt kunne oppstå viser at keiserens oppførsel under lekene var av en viss betydning.⁴⁵¹ Når det gjelder ryktet som Tacitus nevner anser jeg det som lite trolig. Hvis Tiberius hadde hatt en slik forståelse ens tilstedeværelse under lekene, ville han trolig gjort en bedre jobb selv.

⁴⁴⁸ Slater.1994:124,125

⁴⁴⁹ Tacitus nevner blant annen en skuespiller kalt Cassius som var involvert i et presteskap til Augustus. Det er også mulig at han var pantomimeskuespiller. Tac. Ann. 1.73

⁴⁵⁰ Dio. 57.14.10 og Dio. 57.13.1. og Slater.1994:126

⁴⁵¹ Tac. Ann. 1.76

Når det gjelder Drusus som en viktig kontakt for skuespillerne er et viktig argument hva som hendte etter hans død i år 23.⁴⁵² Det samme året blir også skuespillere bortvist fra Italia. Det kan selvfølgelig være et sammentreff, men tidspunktet kan tyde på at det ikke var mulig å fjerne skuespillerne før etter Drusus' død. Tacitus nevner det som trolig er flere skuespillersjangre, spesielt atellanskuespillere, selv om Slater hardnakket hevder at det kun var pantomimeskuespillere som ble sendt eksil.⁴⁵³ Slater argumenterer for at det kun gjelder pantomimene ettersom det er dem Tiberius vurderte som den største trusselen mot det romerske systemet, men her mener jeg at Slater er litt for blendet av et ønske om å bevise sin egen tese. Ettersom Suetonius er notorisk ukronologisk er det vanskelig å være sikker på hvilke epoke hans mange anekdoter fra underholdningsverden hører hjemme. En av dem går visstnok på Tiberius tilnærmelser mot kvinner av høy byrd, som han blir mobbet for av atellanskuespillerne under et stykke i ettertid.⁴⁵⁴ Hvis de tok seg sånne friheter er det mulig at Tiberius etter hvert fikk nok og sendte dem ut av landet. Men grunnet et manglende årstall er det umulig å si noe sikkert, eneste hintet vi får er han blir beskrevet som en gammel mann, og siden Tiberius var 65 år i 23 som var svært høyt tatt datidens forventede levealder i betraktning, kan det ikke utelukkes at de to opplysningene har en sammenheng. Suetonius nevner i tillegg at Tiberius også utviste *capita factionum et histriones*, altså lederne for skuespiller faksjonene, mest sannsynlig tilhengerklubber til ære for en skuespiller.⁴⁵⁵

En annen mulighet er at Suetonius forveksler tilhengerklubber med *capita operarum teatralium*, altså lederne for teaterklakører, eller leide klappere i teateret. Hensikten med disse klakørene var det samme som det er i moderne tid, å motivere resten av publikummerne til å følge deres oppførsel, om det er ved applaus, eller skjellsord. Lederne av disse gruppene kunne også bli ansatt av de som holdt lekene, eller politiske konkurrenter, alt etter hva man søkte å oppnå. Tiberius har grunn til å irritere seg over denne gruppen hvis Tacitus beretning om soldatopprørene etter Augustus stemmer. En av opphavsmennene til det ene opprøret var nemlig en tidligere leder for teaterklakører.⁴⁵⁶ En annen hendelse som er mer relevant er da keiseren av ukjente grunner fjernet en berømt statue fra Agrippas bad

⁴⁵² Tac. Ann. 4.10, og Tac. Ann. 4.7-8

⁴⁵³ Tac. Ann. 4.14 og Slater. 1994:127

⁴⁵⁴ Suet. Tib. 45

⁴⁵⁵ Suet. Tib. 37

⁴⁵⁶ Tac. Ann. 1.16

og tok den inn på sitt eget soverom. Hendelsen blir derimot merkeligere ved at byens teaterklakører mobiliseres imot ham og etter voldsomt press fra publikum i teateret, velger Tiberius å returnere statuen.⁴⁵⁷ Dette er svært interessant koblet opp mot maktdefinisjonen gitt innledningsvis, hvor A (teaterklakkørene og folket) påvirker B (Tiberius) til å gjøre noe B ellers ikke ville ha gjort. Suetonius kan også gi nok et eksempel på folkelig press, da han referer til en hendelse hvor Tiberius blir tvunget til å sette fri en fengslet komedieskuespiller ved navn Actius. Ifølge Suetonius skal dette kravet ha vært viktig for hvordan Tiberius etter hvert nektet å komme på noen som helst form for underholdning.⁴⁵⁸

Så hvis Tiberius avgjørelse med å vente med å utvise skuespillerne til etter Drusus' bortgang var på grunn av at Drusus kunne ha hindret det, kan det gi støtte til Slater's tese om at han var en patron for skuespillere, selv om jeg i motsetning til ham, ikke vil ekskludere det til kun å gjelde pantomimeutøvere. Det er også viktig å merke seg at Tiberius ikke gav noen gladiator kamper til ære for sin døde sønn, noe som sikkert ble vurdert som svært unormalt i det romerske samfunnet, spesielt tatt i betraktning hans forgjenger. Til sammenligning hadde Tiberius lagt alle aversjoner mot underholdning til sides da det var landesorg etter drapet på den populære generalen Germanicus noen år tidligere. I følge Tacitus gav han det romerske folket en anmodning om å fortsette som normalt og heller forberede seg til en forestående festival.⁴⁵⁹ Ettersom Tiberius ble mistenkt som bakmannen til mordet, ble et slik «råd» sikkert møtt med økt mistro blant folket. Men drapet på den populære Germanicus rystet alle stendene, ikke bare folket. Som nevnt tidligere viste de yngre ridderne sin støtte til den avdøde Germanicus ved å oppkalle en av de 14 benkeradene sine i teateret etter ham og et bilde av han skulle være med i prosesjonen av gudebilder ved åpningen av lekene i *circus*.⁴⁶⁰ Siden keiseren var mistenkt i drapet viser dette hvordan underholdning kunne bli brukt til å fremme meninger som sikkert ikke ville blitt godtatt utenfor underholdningsverden. Et annet eksempel er fra få år etter intrigene rundt Germanicus mord da en kvinne ved navn Lepidus med svært nobel avstamning blir stilt for retten for usømmelig atferd. Perioden rettsaken varer sammenfaller tilfeldigvis også med en festival og

⁴⁵⁷ Plinius.d.e.NH.34.19. Statuen det er snakk om er fra kunsteren Lysippus og forestiller en mann som skraper olje av seg. Slater mener at grunnen til at folket reagerer så kraftig er på grunn av statuens symbolske verdi for de atletiske tilhengerne i Roma, Slater.1994:138

⁴⁵⁸ Suet.Tib.47

⁴⁵⁹ Tac.Ann.3.6.

⁴⁶⁰ Tac.Ann.2.83

ettersom ingen rettslige avgjørelser kunne bli tatt under en festival, blir rettsaken utsatt. Under festivalen benytter Lepida anledningen til å prøve sin sak ovenfor publikum i Pompeius teater. Sammen med et følge av høyt respekterte kvinner skal hun ha gitt en tale hvor hun blant annet nevnte sin slektskap til Pompeius selv og deretter pekt ut hans statuer til tilskuerne. Denne talen skal ifølge Tacitus ha skapt så mye sympati at publikum skal ha brutt ut i gråt og forbannet hennes anklager.⁴⁶¹ Det hadde imidlertid ingen videre innvirkning på rettsaken ettersom hennes slaver skal ha innrømmet hennes skyld under tortur, men selv om dette var en desperat handling fra Lepida sin side er det svært interessant at hun som enkeltperson og kvinne kunne benyttet seg av underholdning på denne måten.

En stund senere, i år 21, ble det samme teateret hvor Lepida hadde klaget sin sak, rammet av brann. Keiser Tiberius tok på seg ansvaret ved å gjenopprette Pompeius teater etter skadene. Men ifølge Suetonius tok arbeidet svært lang tid og teateret sto ubrukt gjennom Tiberius regjeringstid.⁴⁶² Det er mulig at dette var en bevisst taktikk av Tiberius, for ytterligere å begrense underholdningstilbudet til Romas innbyggere ved å stenge et av hovedstadens tre teatre. Ved å sikre seg oppgaven av restaureringen fremstår Tiberius som en byggherre som sin forgjenger, mens han samtidig kan utsette teaterets nye åpningsdato til når det skulle passe ham. Da Tiberius valgte å sette en stoppe for kamper med ville dyr i Roma i 27, var det ifølge Dio en direkte følge til en katastrofe som tar til samme år.⁴⁶³ En mann ved navn Atilius, en frigitt slave som hadde tjent opp en viss formue, tok til å begynne konstruksjonen av et amfiteater i tre ved Fidena, en by i nærheten av Roma. Atilius sitt mål var ifølge Tacitus ikke å oppnå noen som helst politisk ære ved dette bygget, men å ta seg grovt betalt på de underholdningssultne innbyggerne i hovedstaden. Tilskuere møtte opp i hopetall og den skjøre trekonstruksjonen kollapsen under vekten på en slik måte at både tilskuerne som var inne amfiteateret og de som ventet utenfor ble drept eller hardt skadet.⁴⁶⁴ Tacitus anslår direkte berørte av ulykken til å være oppi 50 000 personer, men dette tallet er nok betydelig overdrevet og Suetonius oppgir 20 000.^{465 466}

⁴⁶¹ Tac. Ann. 22-23

⁴⁶² Suet. Tib. 47

⁴⁶³ Dio. 58.1.

⁴⁶⁴ Tac. Ann. 4.62

⁴⁶⁵ Tac. Ann. 4.63, Suet. Tib. 40, Dio. 58.1

⁴⁶⁶ Som en fremtidig sikkerhet mot at slike hendelser ikke kunne skje igjen, gav senatet ut en lov om at en person som skulle holde gladiator kamper måtte ha en formue på minimum fire hundre tusen sestertser, altså

Mot slutten av sin regjeringstid ble Tiberius nok en gang satt under press fra teaterets publikum. De høye kornprisene førte nesten til et åpent opprør, men folket valgte å samle seg i teateret hvor de gav uttrykk for sin mening mot keiseren. Opprørt over dette rettet Tiberius kritikk mot senatet for å ikke vise nok myndighet til å dempe folkets utbrudd. Dette førte til at senatet vedtok å "refse allmuen med gammeldags strenghet".⁴⁶⁷ At keiseren ikke valgte å tale til folket ble tolket som arroganse, istedenfor det Tiberius (ifølge Tacitus) håpet ville utstråle skånsomhet.⁴⁶⁸ Da Tiberius døde i 37 var det sterke følelser hos folket, men ikke av samme type som hans forgjenger. Tiberius lik ble forsøkt angrepet av rasende masser, hvorav noen ville kaste kroppen hans i Tiberen og andre ville ta kroppen med til et atellanskuespill, hvor de kunne brenne det i teateret. Betydningen av en slik handling viser at det var *fabula attelana* som var Tiberius hovedkilde til kritikk. Soldater måtte derfor beskytte liket for å sørge for at kremeringen gikk skikkelig for seg.⁴⁶⁹ Til tross for at Tiberius gav penger fra sin egen lomme når folket sultet, gav støtte til folket under flom, brann og andre katastrofer som rammet innbyggerne, var det få i Roma som savnet hans bortgang.⁴⁷⁰ Yavetz advarer imidlertid mot fristelsen til å forklare folkets hat mot Tiberius utelukkende basert på hans underholdningspolitikk. Det mistenkte drapet på den populære Germanicus

den samme summen som var påkrevd for ridderstanden. (Tac. Ann. 4.63) Hvis denne lovgivningen skal ha fungert effektivt for å utelukke rike frigitte må det bety at konstruksjonen av et treamfiteater med en kapasitet mot opp mot flere tusen tilskuer og samtidig arrangere kampene må ha kostet under 400 000 sesterter. Videre må Atillius ha fått tak i gladiatører til å opptre. Enten leide han de inn fra andre byer enn Roma eller så var ikke den statlige monopoliseringen av gladiatorerne i hovedstaden komplett. Gladiatører var også svært kostbare å leie og hvis noen av dem døde under kampene ville kostnaden eskalere betraktelig. Vi har ingen data for hvor mye en gladiatorkamp skal ha kostet under Tiberius, men den nærmeste kilden, Petronius som levde under Nero, oppgir 400 000 sesterter for en kamp hvis man vil bli husket i ettertid. (Petron. Sat. 45) Siden Tacitus også nevner at Atillius gjorde dette for profitt må hans egentlige utgifter ha vært betydelig lavere enn 400 000. Hvis underholdningstilstandene under Tiberius var så dårlige som det er blitt hevdet (I Pollentia i Nord-Italia skal innbyggerne ha avbrutt et gravfølge og tvunget dem til å holde gladiatorkamper til ære for den avdøde. Tiberius skal ha fengslet store deler av byens innbyggere og dets embetsmenn som reaksjon. Suet. Tib. 37) må gladiatorskolene ha vært villig til å inngå fordelaktige avtaler for i det hele tatt få leid ut gladiatører. Ettersom amfiteateret kollapset er det også trolig at det ble spart inn penger under konstruksjonen, som Tacitus også hentyder. (Tac. Ann. 6.62) Men Augustus hadde tidligere vedtatt at kamper ikke kunne holdes uten godkjennelse fra senatet. Hvorfor Atillius fikk lov til å starte prosjektet sitt i utgangspunktet er derfor merkelig. En mulighet er at Augustus sitt vedtak tok for seg økonomisk støttet underholdning ved at det var gratis for publikum mens Atillius sitt kommersielle foretak kom utenfor denne lovgivningen. Dette blir igjen problematisk ettersom vi ikke er sikre på hvordan billettsystemet fungerte i underholdningsbransjen. Det var gratisbilletter, men disse nevnes eksplisitt av kildene ved enkelte anledninger. Hvis det var vanlig at publikum kunne entre tilskuertribunen uten kostnader ville dette trolig ikke bli nevnt i hele tatt. For eksempel, Dio 69.8.2 (under Hadrian)

⁴⁶⁷ "Ita castigandae plebi compositum senatus consultum prisca severitae neque segnius consules edixere"

⁴⁶⁸ Tac. Ann. 6.13

⁴⁶⁹ Suet. Tib. 75

⁴⁷⁰ Dio. 57.14.-16

og at han på sine eldre dager flyttet fra Roma til en isolert øy rett utenfor fastlandet var med på å forsterke misnøyen blant hans undersåtter.⁴⁷¹

Caligula var imidlertid mer heldig i forhold til underholdning enn Tiberius, i hvert fall helt i starten. I følge Suetonius begynte Caligula sin rolle som keiser ved å fri til alle standene av det romerske folket. Han blidgjorde folket ved å kalle tilbake de skuespillerne som var blitt forvist av Tiberius.⁴⁷² Han holdt mange leker, blant annet *circus*-leker til ære for sin mor, hvor et bilde av henne ble vist frem i prosesjonen.⁴⁷³ Folket ble også gitt store pengegaver og han gav store banketter til senatet og ridderordenen.⁴⁷⁴ I likhet med Augustus passet Caligula på at en embetsmann eller venn av ham kunne representere ham hvis han ikke kunne være tilstede under lekene. Han presenterte også innovative trekk ved underholdning, som døgnåpne skuespillfremvisninger, hvor han fikk store deler av byen opplyst om natten.⁴⁷⁵ I likhet med Augustus fikk han også konsuler og pretorer til å holde leker sammen med ham, men imotsetning til Augustus var det angivelig ingen bekymring for senatorenes rikdom, og de overdådige lekene skal ha ruinert flere. To konsuler ble til og med sparket da de ikke hadde holdt ekstraordinære leker på Caligulas bursdag.⁴⁷⁶

Det har blitt nevnt tidligere at Caligula muligens delte ut gratisbilletter⁴⁷⁷ til folket og også tillot dem å sitte seg på riddernes reserverte plasser, noe han logisk sett ville gjort hvis han ville sikre seg folkets støtte.

⁴⁷¹ Yavetz.1969:109

⁴⁷² Dio.59.2

⁴⁷³ Suet.Cal.15. Lignende til det som ble gjort for Germanicus.

⁴⁷⁴ Suet.Cal.17

⁴⁷⁵ Suet.Cal.18

⁴⁷⁶ Dio.59.5, 59.14 og 59.2 og Suet.Cal.37

⁴⁷⁷ Det som er svært spesielt ved dette tilfelle er hvorfor gratisbilletter skulle skape et slikt scenario. Hvis offentlig underholdning var subsidiert og gratis for publikum, ville gratisbilletter vært unødvendige. En mulighet er at teaterskuespill var i en særstilling og at det ikke var støttet av staten i motsetning til vognløp, gladiator kamper og annen type underholdning. Det kan også være at det ble gitt ut et stort antall gratisbilletter til en hver type underholdning, i likhet med mottakerne av gratis korn som var fastsatt. Gratis underholdning gjaldt altså ikke alle, men et stort antall, noe som kan ha ført til en misforståelse om at det var gratis for hele samfunnet. Hvis det siste var tilfelle er det merkelig at det ikke er nevnt nærmere i de romerske kildene. En støtte til den første påstanden er at teateret var en konstant kilde til opprør og oppstand mot makthaverne. Hovedparten av alle opprør og politisk misnøye som tok til i Roma startet her og at teaterunderholdning derfor ikke ble subsidiert med gratis plasser på lik linje med annen underholdning kan være mulig. Men et utdrag fra Dio trekker en slik argumentasjon i tvil, ettersom han beskriver hvordan Caligula også gav ut gratisbilletter til en atletisk konkurranse ved en annen anledning, til stor lykke for allmuen men til bekymring for de «fornuftige» som Dio formulerte det (Dio.59.9 og 59.13) Selv om man skal være kritisk til antikke kilder ved en hver anledning og forstå at overdrivelser eller løgner kan ha forekommet, var det i de antikkens forfatterens egen

Det er imidlertid flere tilfeller som strider imidlertid imot en slik strategisk forståelse av Caligula. Et av dem er da Suetonius beretter om en hendelse under en gladiatorkamp da Caligula angivelig skal ha beordret at seiltaket som beskyttet tilskuerne fra elementene skulle trekkes tilbake når solen var på sterkeste. Han skal også ha sørget for at ingen fikk forlate arenaen. En slik handling, hvis sann, er vanskelig å forklare ut ifra politisk manøvrering ettersom det straffer alle som var tilstede, også folket. En mulig forklaring, foreslått av Gundersen er at Caligula ble sjalu på andre som fikk allmuens oppmerksomhet og bestemte seg for å straffe dem på lik linje med senatorstanden og ridderstanden. Her trekker han frem et tilfelle fra Suetonius, da en utenlandsk kongelig ble drept av keiseren. ifølge Gundersen var det fordi han iførte seg en purpurfarget kappe når han var gjest hos Caligula i teateret.⁴⁷⁸ Den purpurfargete kappen kan ha blitt tolket av Caligula som en utfordring og oppmerksomheten som den vakte kan ha ført til Caligulas vrede. Et annet eksempel som ikke blir nevnt av Gundersen er hvordan Caligula rasende snubler ned i arenaen etter at publikum har gitt sitt bifall til en gladiator som frigjorde sin slave, etter en seierrik kamp. Caligulas raseriutbrudd mot folket skyldtes ifølge Suetonius at de applauderte en gladiator når keiseren selv ikke mottok en lignende applaus.⁴⁷⁹ Ifølge Dio og Philo fra Alexandria begynte Caligulas grusomheter først tok til etter en sykdom over et år etter hans innvielse som keiser, altså rundt 38/39 og det er mulig at hendelsen nevnt øverst fra Suetonius var fra dette tidsrommet.⁴⁸⁰ Dette skal bare ha eskalert ifølge de fleste kildene utover hans regjeringstid, selv om tilskuerne på et punkt skal ha ropt at han var den unge Augustus, uten at dette gjorde keiseren mer fornøyd.⁴⁸¹ Den jødiske historikeren Josefus beretter om en svært interessant hendelse mot slutten av Caligulas tid som keiser, hvor Caligula skal ha beordret flere tilskuer drept under leker i *circus*. Grunnen til at dette er interessant er ikke de drepte, men hvorfor de ble drept. Ifølge Josefus var det vanlig at det romerske folket kunne komme med krav og ønsker under slike leker og enda viktigere, de ble vanligvis oppfylt. Dette var ikke tilfellet med denne hendelsen, hvor folket hadde ropt på

interesse at deres historier ble trodd på. Hvorvidt Caligula virkelig gav ut gratisbilletter til teateret og stadium kan trekkes i tvil, men Dio og Suetonius ville ikke ha skrevet det hvis underholdning faktisk var gratis, ettersom det ville vært fullstendig unødvendig å informere en romersk leser om det. En tredje mulighet er at underholdning kun var gratis under de religiøse festivalene og at det kostet å komme inn resten av året. Ettersom det store antallet av religiøse festivaler dekte store deler av året er det forståelig at dette kan misforståes til at det var gratis konstant

⁴⁷⁸ Suet.Cal.35 og Gundersen.1996:130

⁴⁷⁹ Suet.Cal.35.3-4.

⁴⁸⁰ Dio.59.8,Dio.59.13og Phil. *legatio ad Gaium* 3-4, Yavetz.1969:117

⁴⁸¹ Dio.59.13.6

lavere skatter og ikke gitt seg før Caligula sendte soldater rundt i *circus* for å henrette dem som klagde. Trolig var det heller ikke snakk om teaterklakkører eller isolerte grupper antall mennesker ettersom Josefus nevner at antall døde var veldig stort.⁴⁸² Som med det meste vi har av kilder på Caligula er det vanskelig å vite hvor mye sannhetsverdi man kan ilegge dem. Det er vanskelig å vite hva som er faktiske hendelser og hva som kan være oppspinn for å angripe hans karakter i etterkant. Det er grunn til å være skeptisk når Caligula blir beskrevet som en slave av skuespillere og styrt av gladiatorene og vogndførere.⁴⁸³ Eller at han skal ha hatt et åpent forhold til en pantomimeskuespiller ved navn Mnester og angivelig kysset ham i teateret.⁴⁸⁴ Videre skal han også ha brennmerket menn av nobileitet og kastet dem til ville dyr, for forbrytelser som å kritisere kvaliteten⁴⁸⁵ av et av hans leker. Augustus lover om at skuespillere skulle være fredet ser heller ikke ut til å ha blitt overholdt, da han skal ha brent en skribent av atellanskuespill midt i amfiteateret, på grunn av en vits på bekostning av keiseren.⁴⁸⁶⁴⁸⁷ Alt kan imidlertid ikke være oppspinn og Caligula regjerte kun i fire år før han ble styrtet. Som sønn av den populære Germanicus og med gode familiebånd til Augustus må da ha vært en god grunn for konspiratørene å styrte ham.

⁴⁸² Jos. Ant. Jud. 19. 1.4

⁴⁸³ Dio.59.5

⁴⁸⁴ Suet.Cal.36 og Dio.59.27.1

⁴⁸⁵ Kvaliteten på gladiatorkampene skal også ifølge Suetonius ha falt i kvalitet, hvor han presenterte udugelige gladiatører og magre villdyr som ikke imponerte noen (Suet.Cal.26.5) Når det gjelder Suetonius beskrivelse av de magre villdyrene er det mulig å sette spørsmålstegn til hvor berettiget en slik kritikk kan ha vært. Det var vanlig praksis under romerske dyrekamper å sulte dyrene ettersom det var den sikreste måten å garantere at de faktisk ville angripe det som var i arenaen. Applausen og lydene fra de mange tilskuerne vil være en forstyrrende faktor for de ville dyrene til å angripe hvis det ikke var for at sulten drev dem til det. Det samme gjelder et annet tilfelle nevnt av Suetonius som han beskriver som spesielt grusomt, hvor Caligula lar fanger bli brukt som mat for ville dyr (Suet.Cal.27 og Dio 59.10 som har en annen variant av hendelsen). Selv om dette i vår moderne verden nok ville blitt karakterisert som spesielt grusomt, er det litt vanskelig å forstå hvorfor Suetonius, som hadde skrevet flere bøker om den romerske underholdningsverden før keiserbiografiene skulle trekke ut nettopp dette som et av de verste eksemplene. Slik jeg tolker Suetonius er det ikke fordi mennesker ble spist av ville dyr, som var en naturlig konsekvens av kamper mellom dyr og mennesker, men at dette skjedde på grunn av at prisen på kjøtt var for dyr og at de dermed ble brukt som rent for, uten noen som helst underholdningsmessig eller moralsk betydning. Men hvis det er slik Suetonius skal tolkes i dette tilfellet har jeg det fortsatt vanskelig for å forstå kritikken. Vel er det grusomt, i hvert fall fra et moderne synspunkt, men det er tvilsomt at dette er det eneste tilfelle hvor ville dyr ble foret med menneskekjøtt. Ettersom hele hensikten med dyrekamper var at dyrene skulle angripe blant annet mennesker er det naturlig at menneskekjøtt var en del av dietten. En tredje mulighet og kanskje den mest sannsynlige er at det grusomme ved dette tilfelle var at fangene som ble spist ble valgt ut tilfeldig av Caligula og straffen derfor ikke henspillet deres forbrytelse. Det var derfor kanskje en krenkelse av rettssystemets funksjon som gjorde at Suetonius karakteriserte handlingen som grusom.

⁴⁸⁶ Suet.Cal.27.3-4

⁴⁸⁷ For flere eksempler på Caligula grusomheter i arenaen, se Suet.Cal.30-32

Som nevnt tidligere lot Caligula andre representere ham hvis han ikke kunne være tilstede under lekene. En av disse skal ifølge Suetonius ha blitt møtt med positive tilrop av publikum, nemlig Caligulas onkel, Claudius.⁴⁸⁸

I likhet med Caligula skal også Claudius ha vist en for stor interesse i blodige gladiatorkamper.⁴⁸⁹ Han skal også ha blitt påvirket av personer av de lavere deler av samfunnet, men hvor Caligula skal ha blitt styrt av underholdningsartister skal Claudius ha blitt styrt av sine frigitte. En av disse skal han til og med ha gitt tillatelse til å holde egne leker for folket.⁴⁹⁰ Her stopper imidlertid likhetene med Caligula og hvis Claudius skal sammenlignes med en keiser når det gjelder underholdning, må det bli Augustus. Claudius var den eneste i det første keiserdynastiet bortsett fra Augustus som ble opphøyd til guddom av senatet etter sin død.⁴⁹¹ I likhet med Augustus uttrykte han et beskjedent vesen og nektet festivaler å bli holdt i hans ære.⁴⁹² Den sympatien han vant for sitt beskjedne vesen hos folket kom til et klimaks da et rykte om han var blitt drept begynte å sirkulere i Roma. I følge Suetonius skal store folkemasser ha angrepet soldater og senatorer før ryktet endelig ble avkrefteet.⁴⁹³ Mye av denne sympatien skal ha kommet fra hans oppførsel under lekene, så hans eventuelle blodtørst overskygget dermed ikke hans bedre kvaliteter i folkets øyne. Han skal ha opptrådt jovialt ovenfor publikum og blant annet tiltalt folket som sine overordnede. En punkt som taler imot Suetonius beskrivelse⁴⁹⁴ av keiseren som spesielt blodtørstig er at han til stor applaus frigir en gladiator på grunnlag av at han hadde fire sønner. Etter dette var gjort skal han ha sendt en skriftlig beskjed rundt blant publikum for å påminne dem om hvilke fordeler mange barn kunne gi dem.⁴⁹⁵ Hvor stor effekt dette hadde vites ikke, men det er likevel en glimrende måte å spre sitt politiske budskap for et større publikum, hvor alle delene av det romerske samfunnet var representert. Det var nettopp ikke bare folket Claudius fridde til gjennom underholdning. Som Edmondson påpeker gjorde Claudius også ære på senatorstanden ved å komme på deres leker å applaudere dem.⁴⁹⁶

⁴⁸⁸ Suet.Claud.7

⁴⁸⁹ Suet.Claud.34

⁴⁹⁰ Suet.Claud.28

⁴⁹¹ Tac.Ann.12.69

⁴⁹² Dio.60.5

⁴⁹³ Suet.Claud.12.3

⁴⁹⁴ Det er selvfølgelig mulig at hans "blodtørst" først gjorde seg gjeldende mot slutten og før denne episoden

⁴⁹⁵ Suet.Claud.21

⁴⁹⁶ Edmondson.1996:103, for kilder, se Suet.Claud.12.2 og Dio 60.23.4

Han skal også ha høstet respekt av ridderstanden, som tok av seg kappene da Claudius entret teateret.⁴⁹⁷ Etter at han ble keiser lot han også sin avdøde bestemor Livia, Augustus ektefelle, bli dyrket som en gudinne, ved at bilde av henne ble kjørt rundt i sirkus.⁴⁹⁸

Han skal også ha holdt svært mange leker i sin keisertid, men spesielt en skiller seg ut. Claudius skal ha gitt en forestilling av enorme proposisjoner på marsplassen, hvor han presenterte en gjengivelse av militære seire og beleiringer fra hans generalers seire i England. Som et ekstra bevis på hans evne til å bruke verdien av underholdning til det fulle, stilte han selv opp i en militær uniform av generalrang.⁴⁹⁹ Ved å bringe slag fra samtiden inn til hovedstaden og samtidig presenterte seg selv som feltherre, må ha vunnet Claudius en massiv propagandaseier. Han ble imidlertid latterliggjort for hans ektefelle Messelinnas mange elskere. Spesielt en, pantomimeskuespilleren Mnester⁵⁰⁰ skal gjort Claudius til latter i teateret da han spøkte om forholdet.⁵⁰¹ Under en sammensvergelse mot keiseren dukker Mnester navn opp igjen, da han har delt bolig med to riddere involvert i sammensvergelsen.⁵⁰² Claudius kone var en sentral del i dette kuppforsøket ifølge Tacitus og både hun og flere prominente personer måtte betale for sitt liv. Keiseren skal imidlertid vært i tvil om hvorvidt han skulle henrette Mnester med de andre og etter at pantomimeskuespillerne tryglet ham om å la være, ville Claudius angivelig la han slippe dødstraffen. Hans frigivne minnet han dermed på at det ville ta seg dårlig ut hvis han kun henrettet så mange høy status individer, men sparte en ussel skuespiller.⁵⁰³

Claudius neste kone Agrippina skulle bli en av de mest innflytelsesrike kvinnene i romersk historie. Etter deres ekteskap fikk blant annet kvestorene ansvaret for å holde og betale årlige gladiatorkamper.⁵⁰⁴ Agrippinas innflytelse stod blant annet bak keiserens avgjørelse om å utnevne sin stesønn Nero til arving, fremfor sin egen sønn. Tacitus beretter om de trojanske lekene før denne kunngjøringen tok sted. Både Britannicus og den fremtidige Nero ble møtt med applaus av folket, men applausen var desto høyere for Nero.⁵⁰⁵ Hvorvidt dette

⁴⁹⁷ Suet.Claud.6.1

⁴⁹⁸ Suet.Claud.11

⁴⁹⁹ Suet.Claud.21.1-3

⁵⁰⁰ Det er en stor sannsynlig for at dette er samme Mnester som under Caligula

⁵⁰¹ Dio.60.22.3 og 60.28.3-5

⁵⁰² Tac.Ann.11.4

⁵⁰³ Tac.Ann.11.28, 36 og Tac.Ann.12.1

⁵⁰⁴ Tac.Ann.11.22 og Tac.Ann.13.5

⁵⁰⁵ Tac.Ann.11.11

hadde en innvirkning på Claudius avgjørelse er ikke sikkert, men det er mulig at Agrippina, ved hjelp av innleide klappere, sikret sin egen sønn hoveddelen av applausen.

En av de første avgjørelsene under den nye keiseren var å annullere bestemmelsen av at kvestorene skulle være pliktig til å betale for kamper, til irritasjon for sin mor men sikkert til stor lettelse for senatet.⁵⁰⁶ Konflikten med Agrippina kom til å prege mye av Nero's periode som keiser. Ifølge Tacitus skal Nero ha fjernet vaktene som overvåket de offentlige lekene for å gi tilskuerne inntrykk av frihet og vise at folket kunne oppføre seg uten overvåkning. De masseslagsmålene som utspilte seg mellom de ulike skuespillerfaksjonene i teateret gjorde imidlertid at Nero etter hvert skal det ha gått så langt at vaktene måtte kalles tilbake og forvise enkelte skuespillere, som ifølge Suetonius var pantomimeskuespillere.⁵⁰⁷ Siden Nero gikk med på å forvise skuespillerne, selv om det bare gjaldt noen få, kan det bety at keiseren ikke var så blendet av underholdningsartister som ettertiden skal ha det til. Det samme gjelder en senere konflikt mellom en pretor og en folketribun. Folketribunen hadde befalt at noen medlemmer av en skuespillerfaksjon skulle løslates fra fengsel som var blitt fengslet av den overnevnte pretoren. Senatet godkjente pretorens handlinger, og det uten at keiseren blandet seg inn.⁵⁰⁸ Han var imidlertid sterkt knyttet til en skuespiller ved navn Paris, som han beskyttet fra henrettelse.⁵⁰⁹ Da Nero i 59 får sin mor drept, prøvde han å forklare det ovenfor omverden at hun skal ha plottet imot ham og tatt selvmord når attentatet feilet.⁵¹⁰ Denne forklaringen skal ifølge Suetonius ikke ha blitt godtatt av noen og mordet ble ofte hentydet til gjennom skuespill, hvor en attelansskuespiller gjorde sammenligningen så direkte at Nero valgte å bortvise ham fra Italia.⁵¹¹ Keiseren som ville være skuespiller ble møtt med kritikk fra sine likesinnede. Selv om Nero regjeringstid var relativt lang var den konstant preget av intriger som tæret på keiserens omdømme og intern og ekstern misnøye eskalerte mot slutten til åpent opprør. Da Nero i løpet av sommeren i 68 var på flukt fra senatet skal han ifølge Suetonius valgt å ta sitt eget liv.⁵¹² Som siste familieledd til Augustus var det Julio-claudiske dynastiet over for godt. Året som fulgte var preget av borgerkriger og stadig skiftende keisere, før Vespasian kom seirende ut av

⁵⁰⁶ Tac. Ann. 13.5

⁵⁰⁷ Tac. Ann. 13.24-25 og Suet. Ner. 16.2

⁵⁰⁸ Tac. Ann. 13.28

⁵⁰⁹ Tac. Ann. 13.22

⁵¹⁰ Suet. Ner. 34, og Tac. Ann. 14.5, 14.8-9

⁵¹¹ Suet. Ner. 39

⁵¹² Suet. Ner. 49.3-4

konflikten og dannet et nytt familiedynasti. I løpet av disse keiserne fortsatte underholdning å bli gitt en viktig rolle og ikoniske strukturer som Colosseum ble bygget. Flere av keiserne som fulgte kan imidlertid sammenlignes med de fem denne oppgaven har tatt for seg. Noen eksempler kan være keiser Vespasian som var lik Augustus på flere måter og forstod hvor viktig underholdning kunne være. Hans andre sønn, keiser Domitian skal angivelig ha delt Claudius og Caligulas tørst for blod i arenaen, mens den senere keiseren Commodus i likhet med Nero og Caligula foretrakk og delta fremfor å observere lekene.

Delkonklusjon

Gjennom dette kapittelet har vi sett flere eksempler på hvordan underholdning kunne som en kanal mellom keiseren og de andre stendene. Under Augustus var det hovedsakelig positive meninger som ble ytret mot keiseren, med et unntak av ridderstanden som klaget over hans ekteskapslover. I alle tilfelle valgte keiseren å besvare disse ytringene, med en irettesettelse mot folket ved at den type smiger ikke hørte hjemme i teateret og mot ridderstanden ved å dramatisk demonstrere et godt eksempel de kunne følge fremfor å kritisere hans lover. Hvor Augustus ble møtt med smiger fra folket var det en helt annen virkelighet som møtte Tiberius. Fra starten av hans keisertid var teateret en kilde til opprør, krav og latterliggjøring av hans karakter i offentlig. Selv om Tiberius var ettergivende på mesteparten av kravene som ble rettet mot ham, hjalp det på ingen måte hans popularitet blant folket. Det er derfor mulig at han forsøkte å begrense underholdning i romerriket så mye som mulig, for å fjerne denne protestmuligheten til folket. Han utviste blant annet flere skuespillere fra byen og da Pompeius teater ble rammet av brann tok Tiberius på seg ansvaret. Arbeidet varte imidlertid ut hans regjeringstid, og selv om det sikkert var et omfattende prosjekt var det nok ikke hans første prioritet. Det er mulig at Tiberius fullt bevisst lot det trekke ut for å på den måten fjerne et av Romas teatre på ubestemt tid. Hans senere forbud og forhold til underholdning kan i hvert fall tyde på dette. Caligula var Tiberius motsetning på nærmest alle punkter. Han kalte hjem de skuespillerne som var forvist av Tiberius og førte ifølge kildene mer underholdningsanarki enn politikk. Der Tiberius hadde gitt etter for flere av kravene rettet mot han skal Caligula ha gjort det motsatte ved minst en anledning, da han sendte soldater for å avslutte folkets klager. Det er ikke umulig at slike

hendelser gjorde hans komplottmakere mer selvsikre på at de ville ha folkets støtte i ryggen hvis de gjennomførte drapet. Det viktige med denne hendelsen for studiets del er at også *circus* ble benyttet til å føre krav mot keiseren, istedenfor bare teateret, hvor hovedparten av kildene nevner i denne sammenhengen. Når Claudius etter hvert overtar som keiser blir han på mange måter en ny Augustus, selv om han ikke når opp til originalen. Claudius bruker imidlertid propagandaverdien av underholdning til det fulle. I likhet med Augustus minte han sitt publikum om fordelene ved barn og ekteskap, men gjorde seg også til feltherre foran hele byen i et mesterfullt regissert versjon av romernes seire på de engelske øyer. Når hans egen og Agrippina's sønn deltok i de trojanske lekene skal imidlertid applausen ha valgt seg ut Nero som en favoritt for keiserrollen videre. Hvorvidt dette hadde en betydning i det store og hele kan diskuteres, men det er verdt å merke seg. Neros regjeringstid ble imidlertid ikke bare applaus. Etter et mislykket forsøk på å la folket styre seg selv i teateret måtte Nero gjeninnføre vaktholdet og etter drapet av sin mor var det få som godtok forklaringen som ble gitt av keiseren. Dette ble imidlertid godt hjulpet frem av skuespillere i byen som kritiserte keiseren indirekte i deres skuespill. Skuespillerne var også blitt en faktor i maktspillet og spesielt pantomimeskuespillere virker som å ha et tett bånd opp mot flere av keiserne. Den skarpeste samfunnskritikken kom derimot fra attelanskuespillerne, i hvert fall under Tiberius, Caligula og Nero.

Underholdning var et viktig verktøy for keiserne, men hvis de brukte det feil kunne det føre til misnøye og opprør. Selv om det ble fremstilt krav under festivalene og disse til tider ble akseptert, handler flere av selve kravene om forhold som handler om underholdning, som å frigi enkelte skuespillere. Men noen av dem går på høye skatter eller kornpriser og selv om de ikke nødvendigvis ble akseptert på stedet, gjorde de deres hersker oppmerksom på deres misnøye. I Tiberius tilfelle, som i prinsippet var en god keiser fungerte det, mens det i tilfellet med Caligula ble en katastrofe.

Konklusjon

Mot slutten av republikken var det mer enn 70 offentlige festivaler, et antall som bare økte ut over i keisertiden. Ved siden av kom andre former for underholdning som triumfer, *munus* eller ekstraordinære leker som kunne vare i flere måneder. Selv skuespillerne fikk etter hvert sin egen festival (selv om det er usikkert hvor lenge denne praksisen varte). Ettersom lekene ofte kunne vare over flere dager og under enkelte keisere, også netter, brukte en romersk borger i hovedstaden store deler av livet sitt på tilskuerbenken. Når en satt der ble man ikke bare underholdt. Tilskueren var like mye med på en religiøs opplevelse, ved vestalinnene og andre prestegrupperes tilstedeværelse og de mange religiøse ritualene som ble gitt. Det var også en form for undervisning. En tilskuer lærte også noe om de romerske verdiene ved å observere de mange gladiatorkampene, hvor mot og forakt mot døden sto sentralt. Videre fikk man kunnskaper om rikets dominans i verden ved at nye eksotiske dyr ble presentert under jaktlekene. Men mest av alt var det tradisjon. Roma's befolkning ble meget mulig allerede underholdt fra de etruskiske kongene og til tross for stadige kriger og katastrofer forble underholdning et privilegium en romersk borger ikke kunne være foruten.

Romersk underholdning kan derfor ikke forstås separat fra den romerske kulturen og dens historie. Men, inkludert i dette var underholdning også ofte et uttrykk for makt og noe av de vanligste man gjør hvis man besitter makt, er å vise den. Denne studien har tatt for seg tre uttrykk for makt i den romerske underholdningen. Den første formen vi tar for oss er kanskje også den enkleste og argumentere for. Fra senatorene først fikk sine plasser i teateret i 194 fvt. til ridderstanden fikk egne plasser i *circus* under keiser Nero, var disse privilegiene i konstant utvikling. Frykten for å miste dette privilegiet skapte uro blant eliten under Augustus ettersom deres plasser under lekene var knyttet til deres sosiale stand, og hvis de mistet denne, enten gjennom tap av formue eller ved å bli ekskludert fra senatet, ville de miste ansikt foran det romerske samfunnet i full offentlighet. Det er derfor ikke overraskende at sitteplasser er et tilbakevendende tema i mye av kildemateriale som dekker denne perioden ettersom dette er viktig for den romerske eliten som skriver det.

De reformer Augustus gjorde i henhold til sitteplassene var viktig for å skape orden i en periode av kaos. Ved å konstruere tilskuerbenken i henhold til hans politiske syn ble tilskuertribunen en «speiling» av det romerske samfunnet. Et kontroversielt punkt i

forskningsdebatten er angående kvinnes plassering på tilskuerbenkene. Min mening er at selv om de fleste kvinner ble plassert på de bakerste radene under lekene (utenom de i *circus*) var det unntak. Augustus ektefelle Livia blant annet, kan ikke ha sittet med de andre kvinnene bakerst i teateret, en tolkning jeg mener også blir støttet av kildematerialet. Videre vil jeg påstå at dette også omfattet andre kvinner fra eliten, ved at de enten kunne sitte med deres menn eller gjennom en annen ordning som kildene ikke utdyper videre. Ettersom vestalinnene mest sannsynlig ble utestengt fra atletiske forestillinger frem til Nero var det ikke så mye et spørsmål om makt og status i dette tilfellet, men kvinners seksualitet og å beskytte dem mot underholdningens «negative» innflytelse. Når det gjelder keiserne som fulgte Augustus er Claudius og Nero spesielt viktig ettersom Claudius utvidet senatorenes reserverte plasser til *circus* mens Nero gjorde det samme for ridderstanden.

Når det gjelder studiets andre problemstilling kan det argumenteres at det handler like mye om fravær av makt, som besittelse av den. Den konservative elitens hvis status blir elevert av deres prominente plassering på tilskuertribunen blir hjelpeløse vitner til en trend hvor flere og flere av dets egne standfeller velger å forlate deres rolle som tilskuerne for å opptre på lik linje med skuespillere, vognførere, dyrekjempere og gladiatorer. Keisere som Tiberius og Claudius klarer til en viss grad å minimere denne trenden fra å eskalere, Claudius med tilsynelatende mer suksess enn Tiberius. Men, mellom de to keiserens perioder var Caligula, som ikke bare støttet opp under elitens opptreden, men til tider også benyttet seg av tvang og store pengegaver. Det samme kan sies for Nero, kanskje i enda større grad. Betaling og tvang kan imidlertid ikke forklare på langt nær alle tilfellene vi kjenner til fra elitens opptreder. Cæsar måtte riktignok betale ridderen Laberius en liten formue for å delta i en skuespillerkonkurranse, men han var ikke den eneste fra eliten som deltok under diktatoren. Flere riddere skal også ha deltatt, uten at betaling eller tvang blir nevnt i den sammenhengen. Han må til og med takke nei til en villig senator som ønsker å tilby sine tjenester som gladiator. Det kan være at mye av dette ny oppdage ønske om å presentere seg selv foran et publikum startet i republikken. Diktatoren Sulla omga seg med skuespillere, mens Cæsar skal ha bedt riddere og senatorer trent i stridskunst om å gi sine evner videre til hans gladiatorer. Gjennom dette kontaktleddet kan ønske om å opptre selv ha blomstret og da Cæsar åpnet for muligheten under sine triumfleker startet han noe som ikke kunne stoppes. Det er mulig at Cæsar valgte medlemmer fra ridderstanden på bakgrunn av Roscius

lov som gav dem egne sitteplasser i teateret. Selv om dette var svært populært blant ridderne selv, var det motsatt for den delen av befolkningen som ikke tilhørte eliten og følte seg urettferdig behandlet av denne segregeringen. Hvorvidt denne misnøyen fortsatt var tilstede under Cæsars leker er kanskje ikke så sannsynlig, men det er en mulighet at han lot enkelte riddere dra standens kollektive *dignitas* ned for å øke sin popularitet blant folket. Det samme kan til en viss grad sies om Augustus. Både for og etter keiserrollen er Augustus alt annet enn konsekvent i sitt forhold til disse utøverne. Han støtter på en side opp under lover om å begrense denne typen underholdning, mens han samtidig gir den selv. Hvorvidt han gjorde det som en bevisst strategi for å devaluere elitens verdighet eller ikke, var det uansett populært blant den delen av publikum som ikke delte den konservative elitens bekymringer. Når det gjelder Caligula og Nero kan det argumenteres for at de tvang og oppfordret eliten til å opptre for ydmyke dem for folkets forlystelse. Det er imidlertid et problem at begge disse keiserne selv valgte å opptre, hvilket tyder på at de ikke betegnet underholderprofesjonen som nedverdiggende.

To av disse underholdningsprofesjonene skiller seg derimot ut fra resten. Når det nevnes at eliten opptrer som vognførere og dyrekjempere, blir det sjeldent bemerket videre negativt i kildematerialet. Videre var det heller ingen lover som tok for seg disse formene for underholdning. Det samme kan også sies til en viss grad for elitens opptreden under dyrekamper. En mulig forklaring på dette kan være dets historiske validitet. Vognløp har fra blant annet Hellas og Egypt vært en sport tilknyttet det kongelige, mens dyrekamper kan sammenlignes med jakt, en sport enkelte monarker utøver selv den dag i dag. Det er dermed mulig at den konservative eliten så med mer forståelse på disse formene for underholdning i motsetning til de andre, noe som støttes opp om av det faktum at selv Claudius skal ha gitt jaktleker med medlemmer fra eliten. I tillegg var det minst to tilfeller hvor skuespillere var ansvarlig for å holde en festival så tidlig som under Augustus, hvor man får den absurde situasjonen at skuespillere overtar rollen til eliten ved å holde festivaler, mens eliten overtar rollen til skuespillerne ved å opptre.

Den siste måten vi har studert maktens uttrykk innen underholdningsverden i Roma er gjennom dets potensiale som en kommunikasjonskanal mellom keiser, eliten og folket. Her er det de to første keiserne som er mest interessante, men av forskjellige grunner. Hvor Augustus mesterlig manøvrerte denne formen for «passiv» opptreden, feilet Tiberius. Under

begge keiserne får vi også eksempler på interaksjon mellom alle delene av maktspekteret. Ved Augustus er det eliten som bruker teateret som et forum for å gi uttrykk for sin misnøye over ekteskapslovene til keiseren, hvor Augustus responderer ved å uttrykke hvor viktig disse lovene faktisk er gjennom eksempelet Germanicus. Den samme Germanicus er også kilden til elitens demonstrasjon under Tiberius, hvor de yngre medlemmene av ridderstanden oppkaller en av sine 14 rader etter den avdøde generalen, til tross for at keiseren er mistenkt for å ha stått bak mordet. Når Tiberius etter mordet «plutselig» får en innskytelse om å minne Romas befolkning om en forestående festival for å distrahere dem fra sin sorg, kan det spekuleres hvorvidt denne mistanken var berettiget. Tiberius var nemlig alt annet enn interessert i underholdning, i hvert fall ikke på samme måte som Augustus. Hvor den første keiseren ble hyllet at folket, møtte Tiberius kun motstand, krav og opprør. Det er dermed mulig at han forsøkte å eliminere denne måten å protestere på, ved å begrense lekene. Hvis dette var hans motiv ville han hatt nytte av å studert hvordan den foregående keiseren hadde trådd feil. Før han ble keiser og fikk tilnavnet Augustus skal Oktavian ha gjort et lignende feilgrep da han fjernet Neptuns statue fra prosesjonen i *circus*. Grunnen til dette var den mektige applausen nevnte statue mottok i *circus* hvilket Oktavian riktig koblet til folkets ønske om fred med Sextus Pompeius, hvis blokade kvelte Romas kornforsyning. Etter han fjernet statuen brøt det ut opprør fordi folket ikke lengre hadde en måte å protestere fredelig. Tiberius gjorde imidlertid praktisk talt det samme, ved å begrense og isolere seg fra lekene. Han kunne aldri slippe unna underholdningen fullstendig, ettersom han ble latterliggjort av skuespillerne og selv etter sin død ville folket ifølge Suetonius brenne hans lik i teateret. Caligula gjorde det motsatte av Tiberius, men det motsatte av Tiberius er ikke lik Augustus. Hvor man skulle tegnet opp en skala av keiserens oppførsel og bestemmelser under lekene ville Augustus vært plassert i midten, med Tiberius og Caligula som to ytterpunkter. Caligula gav underholdning i større kvantum enn tidligere, men det var ingen overordnet strategi eller retning for hans oppførsel og bestemmelser. Både eliten og massen ble gjort til offer av keiseren. Til tross for hans bekjenskaper blant underholdningsartistene skal dette heller ikke ha hindret ham i å likvidere en attelanskribent i offentlig. Dette var i prinsippet ikke i strid med Augustus bestemmelser om at skuespillere skulle være fredet for straffetiltak, ettersom han selv iverksatte slike, men Augustus gikk aldri så langt som å henrette noen for angrep på hans karakter under lekene. Når det gjelder Claudius vil han være nærmere plassert Augustus enn noen av de andre keiserne. Han

oppførte seg beskjedent og nærmest spøkefullt underdanig i møte med publikum og spesielt folket. Han ignorerte heller ikke de andre stendene og høstet stor respekt blant ridderstanden og møtte opp på andres embetsmenn leker hvor han applauderte dem sammen med tilskuerne. Han skal ifølge Suetonius ha delt Caligulas heller usunne interesse for gladiator kamper med svært blodig utfall, men dette trekket må ha kommet til syne mot slutten av hans regjeringsperiode ettersom flere tilfeller som også blir nevnt av Suetonius tyder på det motsatte. Når det gjelder Nero var han her en reprise av Caligula som på så mye annet, men likevel med noen modifikasjoner. Ved å fjerne vaktene fra teatrene utløste han et kaos som førte til at flere skuespillere ble sendt i eksil og medlemmer av ulike skuespillerfaksjoner ble fengslet. I likhet med Tiberius valgte han altså å sende underholdningsartister fra Roma i en periode med uro, selv om han i utgangspunktet var mer ansvarlig for at hendelsen som gjorde det nødvendig i utgangspunktet enn det Tiberius var. Mordet på hans mor preget hans rolle som keiser til hans avgang i 68, spesielt ettersom det ble et tema i teatrene, hvor en attelanskuespiller ble sendt i eksil for å ha gjort sitt budskap litt for tydelig. Fenomenet hvor skuespillerne kunne knytte stykkene de fremførte opp mot samtidens hendelser endte dermed på ingen måte med republikken, men fortsatte til tross for ekstreme sanksjoner fra enkelte keisere forbi det første keiserdynastiet.

Bibliografi

Forskningslitteratur

Aicher, Peter J. 2004: *Rome alive: a source-guide to the ancient city*, Vol. 1. Bolchazy-carducci.

Alföldy , Géza(1975)1985: *The social history of Rome*. Oversatt av David Braund og Frank Pollock. Croom Helm.

Arnott , Peter D. 1971: *The Ancient Greek and Roman Theatre*. Random House Inc. New York.

Beacham, Richard C. 1999: *Spectacle Entertainments of Early Imperial Rome*. Yale University Press, New Haven & London

Berger, Adolf. (1953)1991:*Encyclopedic Dictionary of Roman law*. Vol 43,del 2. Transaction of the American Philosophical Society.

Blondel, Jean.1987: *Political leadership: towards a general analysis*, Sage Publications Ltd, London

Binns, J.W.1973, *Ovid. Greek and Latin studies Classical literature and its influence*. Routledge & K. Paul, London

Bourdieu, Pierre og Passeron, Jean Claude. 2000: *Reproduction in education, society, and culture*. Sage Publications Ltd, London.

Cameron, Alan.1976: *Circus factions: blues and greens at Rome and Byzantium*, Clarendon, Oxford

Campbell, Constance. 2003: *The Uncompleted Theatres of Rome*. Theatre Journal 55, The John Hopkins University Press.

Carr, Thomas Swinburne. 1863: *A manual of Roman antiquities*. London.

Crowther, Nigel B. 2007: *Sport in ancient times*. Praeger, Westport.

Dodge, Hazel.1999, 'Entertaining the Masses: the Structures', in D. Potter and D. Mattingly (eds), *Life, death and Entertainment in the Roman World*, Michigan University Press Ann Arbor, 205-255

Dupont, Florence. 1992: *Daily Life in Ancient Rome*. Blackwell, Oxford UK & Cambridge USA

Edmondson, J.C.1996 "Dynamic Arenas: Gladiatorial Presentations in the City of Rome and the Construction of Roman Society during the Early Empire". I *Roman theater and society: E. Togo Salmon papers I* / edited by William J. Slater. University of Michigan Press, Ann Arbor, s. 69-112

Edmondson, J.C. 2002 "Public Spectacles and Roman Social Relations." I *Ludi Romani: Espectaculos eb Hispania Romana, Nacional de Arte Romano, Mérida*

Edwards, Catharine. 1997: "Unspeakable Professions: Public Performance and Prostitution in Ancient Rome" I Judith P.Hallett og Marilyn B. Skinners *Roman sexualities*. Princeton University Press.

Engelstad, Fredrik. 2005: *Hva er makt*. Universitetsforlaget. Oslo

Feldherr, Andrew. 1995: *Ships of State: "Aeneid" 5 and Augustan Circus Spectacle*, *Classical Antiquity*. *Classical Antiquity*, Vol. 14, No. 2

Foucault, Michel. 2001: *Overvåkning og straff: det moderne fengsels historie*. Gyldendal. Trondheim.

Futrell, Alison. 2001: *Blood in the Arena. The Spectacle of Roman Power*. The University of Texas Press. Austin

Futrell, Alison. 2009: *The Roman Games: Historical Sources in Translation*. John Wiley & Sons.

Gentili, B. 1979: *Theatrical Performances in the Ancient World. Hellenistic and Early Roman Theatre*. J.J.Gieben.Amsterdam.

Golden, Mark. 2008: *Greek Sport and Social Status*. University of Texas Press. Austin

- Grant, Michael.** 1967: *Gladiators*, Weidenfeld and Nicolson, London
- Grant, Michael.**1995: *Greek and Roman historians: information and misinformation*.
Routledge, London
- Griffin, Miriam T.** 1984: *Nero: The end of a dynasty*. B.T.Batsford Ltd. New York
- Gunderson, Erik** 1996: *The Ideology of the Arena, Classical Antiquity*. Vol. 15.
- Hadas, Moses.**1952: *History of Latin literature*. Columbia University Press, New York
- Hölkeskamp, Karl-J.** 2010: *Reconstructing the Roman Republic : an ancient political culture and modern research*; oversatt av Henry Heitmann-Gordon; Princeton University Press,
Princeton
- Hopkins, Keith.** 1983: *Death and renewal (sociological studies in roman history volume 2)*,
Cambridge University Press, Cambridge, London, New York, New Rochelle, Melbourne,
Sydney
- Humphrey, John H.** 1986: *Roman circuses: arenas for chariot racing*. Batsford, London
- Iddeng, Jon W.**2007: *Ad fontes : antikkvitenskap, kildebehandling og metode*. Unipub forl.
Oslo Academic Press, Oslo.
- Iggers, Georg G.** 2005: *Historiography in the twentieth century: from scientific objectivity to the postmodern challenge*. Wesleyan University Press, Middletown
- Krarp, Per.** (1971) 1978: *Romersk politik i oldtiden – En orientering i den nyere forskning*.
Gyldendal, Oslo
- Kyle, Donald G.** 2007: *Sport and Spectacle in the Ancient World*. Blackwell Publishing,
Malden
- Lebek. W.** 1996: "Roman theater and society" i *E. Togo Salmon papers I /* edited by William J.
Slater. University of Michigan Press, Ann Arbor
- Levick, Barbara.** 1983: "Senatus Consultum from Larinum" I *The Journal of Roman Studies*
Vol. 73, s. 97-115

- Lintott, Andrew.**(1993)2005: *Imperium Romanum: Politics and Administration*, Routledge.
- Lomas, Kathryn og Cornell, Kathryn.** 2003: *Bread and Circuses, Euergetism and municipal patronage in Roman Italy*, Routledge, London og New York.
- Manuwald, Gesine.** 2011: *Roman Republican Theatre*. Cambridge University Press, Cambridge
- Millar, Fergus.** 2002: *Rome, the Greek World, and the East: Roman Republic and the Augustan Revolution v. 1 (Studies in the History of Greece and Rome)*. The University of North California Press.
- Millar, Fergus.** 1981: "The World of the Golden Ass", *The Journal of Roman Studies*. Vol. 71.
- Moore, Timothy J.1994: *Seat and Social status in the Plautine Theatre*. CJ.
- Mæhle, Ingvar Brandvik.** 2008: «Den romerske republikk» i *Historie. Populærhistorisk magasin*
- Phang, Sara Elise Jan.** 2001: *The Marriage of Roman Soldiers, (13 B.C. - A.D. 235): Law and Family in the Imperial Army* (Columbia Studies in the Classical Tradition)
- Plass, Paul.** 1995: *The Game of Death in Ancient Rome: Arena Sports and Political Suicide*. The University of Wisconsin Press. Madison
- Rawson, Elizabeth.**1981: "Chariot-Racing in the Roman Republic." *Papers of the British School at Rome* 49. S. 1-16
- Rawson, Elizabeth,**1985: "Theatrical Life in Rome and Italy." *Papers of the British School at Rome* 53. S. 97-113.
- Rawson, Elizabeth,** 1987: "Discrimina Ordinum: The Lex Julia Theatralis". *Papers of the British School at Rome* Vol. 55, s. 83-114
- Rose, Peter.** 2005: "Spectators and Spectator Comfort in Roman Entertainment Buildings: A Study in Functional Design" I *Papers of the British School at Rome*, Vol. 73, s. 99-130
- Rossol. Nadine.** 2010: *Performing the Nation in Interwar Germany: Sport, Spectacle and Political Symbolism, 1926-36*. Palgrave MacMillan.

Scullard, H.H. 1982: *From the Gracchi to Nero: a history of Rome from 133 B.C. to A.D. 68.* Routledge, London

Slater, William. 1994: "The Pantomime Riots". *Classical Antiquity*. Vol 13.Nr.1

Speidel, M. Alexander. 1992, "Roman Army Pay Scales." *Journal of Roman Studies*. Vol 82.

Sumi, Geoffrey S. 2005: *Ceremony and power: performing politics in Rome between Republic and Empire.* University of Michigan Press, Ann Arbor

Syme, Ronald. 1939: *The Roman Revolution.* Clarendon Press, Oxford.

Veyne, Paul (1976) 1992: *Bread and circuses : historical sociology and political pluralism (Le pain et le cirque)*/ oversatt av Brian Pearce. Penguin Books, London Penguin Books

Wallace-Hadrill, Andrew. 1983: *Suetonius: the scholar and his Caesars.* Duckworth, London.

Weber, Max. (1922) 2000: *Makt og byråkrati: essays om politikk og klasse, samfunnsforskning og verdier.* Gyldendal. Oslo.

Wiedemann, Thomas. 1992: *Emperors and gladiators.* Routledge, London

Winterling, Aloys. 2009: *Politics and Society in Imperial Rome.* Wiley-Blackwell. Oversatt av Katrin Lüddecke.

Wildfang, Robin Lorsch. 2006: *Rome's Vestal virgins : a study of Rome's Vestal priestesses in the late Republic and early Empire.* Routledge, London

Wistrand, Magnus. 1992: *Entertainment and violence in ancient Rome, the attitudes of Roman writers of the first century A.D. Studia Graeca et Latina Gothoburgensia, LVI 56.* Acta Universitatis Gothoburgensis. Eksblads, Västervik

Yakobson, Alexander. 1999: *Elections and electioneering in Rome a study in the political system of the Late Republic.* Franz Steiner Verlag. Stuttgart.

Yavetz, Zvi 1969: *Plebs and Princeps.* Oxford University Press.

Kildematerialet

Appian: *Civil Wars*, Loeb Classical Library, oversatt av Horace White, Harvard University Press, 1913

Augustus: *Res Gestae*. Loeb Classical Library, oversatt av Frederick W. Shipley, 1924

Cicero

- *Cic.Fam*, oversatt av Evelyn S. Shuckburgh, George Bell and Sons, London, 1899
- "For Lucius Mureno" i *The Orations of Marcus Tullius Cicero*, oversatt av C. D. Yonge, Henry G. Bohn, B. A. London. 1856.
- "For Quintus Roscius the Actor" i *The Orations of Marcus Tullius Cicero*, oversatt av C. D. Yonge, Henry G. Bohn, B. A. London. 1856.
- *Cicero.Att*, oversatt av Evelyn S. Shuckburgh, George Bell and Sons, London, 1899
- "For Sestius" i *The Orations of Marcus Tullius Cicero*, oversatt av C. D. Yonge, George Bell & Sons, B. A. London. 1891.
- "The fourteen orations against Marcus Antonius (Philippies)" i *The Orations of Marcus Tullius Cicero*, oversatt av C. D. Yonge, George Bell & Sons, B. A. London. 1903.

Dio Cassius: *Roman history*: 9 volum fra 1914 -1927, Loeb Classical Library, oversatt av Earnest Cary, Harvard University Press.

Fronto: "Orat.10", i *Correspondence vol. 1*, oversatt av C. R. Haines, *Loeb Classical Library*, 1919

Josephus: "Antiquities of the Jews" i *The Works of Flavius Josephus*. Oversatt av William Whiston, John E. Beardsley. A.M. Auburn and Buffalo. 1895

Juvenal: *The Sixteen Satires*, oversatt av Peter Green, Penguin Books, 1998

Livius: *The History of Rome*, vol. 1- 42, Cambridge, Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1919- 1940

Macrobius: *Saturnalia*, bok 3. Loeb Classical Library, oversatt av Robert A. Kaster, Harvard University Press, 2011

Ovid:

- *Ars Amatoria*. Calvin Blanchard. New York. 1855.
- *Tristia*. Oversatt av A. S. Kline, 2003
- *Amores*. New York. Calvin Blanchard. 1855.

Petronius: *The Satyricon*, oversatt av Alfred R. Allinson, The Panurge Press, New York. 1930

Philo av Alexandria: *The Legatio ad Gaium*, oversatt av E. Mary Smallwood, Leiden, 1961

Plautus: *Poenulus*, oversatt av F. Leo. Berlin. Weidmann. 1895-1896.

Plinius den yngre: *Epistulae*, vol. 9 i *Complete Letters*, oversatt av P. G. Walsh, Oxford University Press, USA 2009

Plinius den eldre: *The Natural History*. Oversatt av John Bostock, M.D., F.R.S. H.T. Riley, Esq., B.A. London. Taylor and Francis, Red Lion Court, Fleet Street. 1855.

Plutark: *Parallel lives*. Vol III- X, Oversatt av Bernadotte Perrin, Loeb Classical Library, 1916-1921.

Polybius: *Histories*. Polybius. Evelyn S. Shuckburgh. translator. London, New York. Macmillan. 1889. Reprint Bloomington 1962.

Propertius: *The Complete Elegies of Sextus Propertius* Bok.4. oversatt av Vincent Katz, Princeton University Press, 2004.

Sallust: *The Jugurthine War*. Oversatt av John Selby Watson, Harper & Brothers. M.A. New York and London. 1899.

Seneca:

- *De ira (On Anger)*. Oversatt av John M. Cooper og J.F. Procopé, Cambridge University Press, 1995
- *De Beneficia (On Benefits)*. Oversatt av Miriam Griffin og Brad Inwood, The University of Chicago Press, 2011
- *De Consolatione ad Polybium (to Polybyus)*. Oversatt av Aubrey Stewart 1990, Kindle-edition.

Suetonius: *The Lives of the Twelve Caesars*. Loeb Classical Library, oversatt av J. C. Rolfe, 1913-1914.

Tacitus: *Annals*. Loeb Classical Library, Harvard University Press. Oversatt av J. Jackson, 1925 – 1937.

Tertullian: *De Spectaculi*, oversatt av C. Dodgson, 1842: http://www.tertullian.org/lfc/LFC10-13_de_spectaculis.htm

Valerius Maximus: *Memorable Deeds and Sayings: One Thousand Tales from Ancient Rome*, bok 2, oversatt av Henry John Walker, Hacket Publishing, 2004

Velleius Paterculus: *Historiae Romanae*. Loeb Classical Library, 1924

Vitruvius: *Ten Books on Architecture*, oversatt av Ingrid D. Rowland, Cambridge University Press, 1999.

Vedlegg

Barbara Levicks oversettelse av *Senatus Consultum*, fra Larinum:

Senatus consultum passed on [Roman calendar date (8 letters)] on the Palatine Hill in the colonnade adjoining the temple of Apollo. Present at the drafting were C. Ateius Capito, son of Lucius, of the tribe Aniensis, Sex. Pompeius son of Sextus, of the tribe ... [name of an unknown senator of consular or praetorian rank], [praenomen] Octavius Fronto, son of Gaius, of the tribe Stellatina, M. Asinius Mamilianus, son of Curt(i)us, of the tribe Arnensis, C. Gavius Macer, son of Gaius, of the tribe Poplilia, quaestor, A. Didius Gallus, son of Aulus, of the tribe Arnensis, quaestor. Whereas M. Silanus and L. Norbanus Balbus the consuls declared that in accordance with the commission given them they had drawn up a memorandum on ?Matters appertaining to [c. 12 letters] or to those who, contrary to the dignity of the order to which they belonged, were appearing on the stage or at games or were pledging themselves to fight as gladiators, as forbidden by the SCC that had been passed on that subject in previous years, employing fraudulent evasion to the detriment of the majesty of the senate: with regard to what it might please the senate to be done with regard to that matter, the senate's recommendation on that matter was as follows: that it pleased them that no one should bring on to the stage a senator's son, daughter, grandson, granddaughter, great-grandson, great-granddaughter, or any male whose father or grandfather, whether paternal or maternal, or brother, or any female whose husband or father or grandfather, whether paternal or maternal, or brother had ever possessed the right of sitting in the seats reserved for the knights, or induce them by means of a fee to ?Fight to the death in the arena or to snatch the plumes of gladiators or take the foil off anyone or to take part in any way in any similar subordinate capacity; nor, if anyone offered himself, should he hire him; nor should any of those persons hire himself out; and that particular precautions were for that reason to be taken against that contingency ?Because persons [c. 9 letters] having the right to sit in the seats reserved for knights had, for the sake of bringing the authority of that order to nought, seen to it that they either suffered public disgrace or were condemned in a case involving them in infamy and, after they had withdrawn of their own free will from the equestrian seats, had pledged themselves as gladiators or had

appeared on the stage; nor should any of those persons who have been mentioned above, ?
If they were taking that action in contravention of the dignity of their order, ? Have due
burial, unless they had already appeared on the stage or hired out their services for the
arena or were the offspring male or female of an actor, gladiator, manager of a gladiatorial
school, or procurer. ?And with regard to what was written ?And provided for under the SC
which was passed on the motion of the consuls Manius Lepidus and Titus Statilius Taurus,
?Namely that it should be permissible for no female of free birth of less than twenty years of
age and for no male of free birth of less than twenty-five years of age to pledge himself as a
gladiator or hire out his services for the arena or stage [c. 8 letters], except any of them who
had been consigned by the Deified Augustus or by Ti. Caesar Augustus to.. it is the pleasure
of the senate that that provision should be maintained, except ...

English Abstract

We have all seen Barack Obama sing in front of millions at a press conference, and we thought it was both funny and heartwarming. Would we have thought the same if he suddenly insisted upon taking the lead role in the biggest musical on Broadway? Imagine living in ancient Rome, and your emperor locks you in the theater for an agonizing number of hours, just to hear him sing. Risking death if you so much as protest.

This occurrence is bizarre, not only because the emperor choose to entertain, but because being an actor or a gladiator in antiquity held a certain stigma, and it was like holding a badge of shame for all to see.

This study ventures further into the realm of political power and entertainment in post-republic Rome: -how does one exercise power through public entertainment? To answer this question one has to look at several components. This thesis' main focus will contain of three parts: firstly the seating arrangements and the segregating thereof, secondly the elite in the role of the entertainer, and last, but not least, the arena as a political forum for both the people, the elite and the emperor.